

İzmir Demokrasi Üniversitesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

İzmir Demokrasi Üniversitesi Rektörü

Editör - Editör Yardımcısı

Prof. Dr. Cevdet Alptekin KAYALI – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Filiz YÜKSEL- Dumlupınar Üniversitesi

Alan Editörleri

Doç. Dr. Ferhat TOPBAŞ – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Musa GÖK – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Yayın Kurulu Sekreterleri

Arş. Gör. Oğuzcan AKDEMİR – İzmir Demokrasi Üniversitesi

Elif Sena SÜT– İzmir Demokrasi Üniversitesi

“İDUSOS” dergisi elektronik ortamda ve ulusal standartlarda yayın yapan, Türkçe ve İngilizce çalışmalara yer veren hakemli bir dergi Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Dergide yayınlanan yazıların içerikleriyle ilgili olarak tüm sorumluluk yazara/yazarlara aittir.

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER

Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR – Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Canan AY – Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Prof. Dr. Ethem DUYGULU – Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Mert EGE – Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Metin SABAN – Bartın Üniversitesi

Prof. Dr. M.Başaran ÖZTÜRK – Niğde Ömer Hali Demir Üniversitesi

Prof. Dr. Semra ÖNCÜ – Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Asena GÖKOVA – Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Nilgün KAYALI – Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Sinan NARDALI – İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1. Başlarken	i
2. İçindekiler	1

Öğr. Gör. Sevda SARI, Dr. Öğr. Üyesi Şule KIRKIK

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SHARES TRADED AT BORSA ISTANBUL AND THEIR ACCOUNTING DATA: AN INDUSTRY APPLICATION

1

Doç. Dr. Ebru E. SAYGILI, Yiğit ŞAHİN

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL PERFORMANCE AND INVESTORS' DECISIONS: TOPSIS APPLICATION IN BIST CEMENT INDUSTRY

16

Dr. Elçin YILMAZ

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİM” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

TURK-ARMENIAN DISCOUNT IN “TURKEY AND ARMENIAN ATROCITIES” BOOK EXAMPLE

46

Prof. Dr. Semra ALTUĞ, Aykut HOCAOĞLU

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

THE PLACE OF TECHNOPARKS IN INNOVATION ECOSYSTEM AND CONTRIBUTION TO INNOVATION SUCCESS: A SPECIFIC EXAMPLE IN THE INFORMATION TECHNOLOGIES SECTOR FROM TECHNOPARK İZMİR

70

Öğr. Gör. Dr. Banu SARIBAY

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

THE CONCEPTUAL INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN OSTRACISM, EMPLOYEE SILENCE AND EMPLOYEES' USAGE OF SILENCE

87

Başlarken,

İzmir Demokrasi Üniversitesi olarak sosyal bilimler alanında yayın yapacak olan IDUSOS adlı dergimizle yayın hayatına başlıyoruz. İlk sayısını (Haziran 2018) sizlerle paylaşmanın mutluluğunu ve heyecanını yaşıyoruz. İnternet ortamında açık erişim olanağı veren, IDUSOS dergisi elektronik ortamda, ulusal ve uluslararası standartlarda yayın yapan, Türkçe ve İngilizce çalışmalara yer veren, hakemli bir dergi olup, yılda Haziran ve Aralık ayları olmak üzere iki kez yayınlamasını hedeflemekteyiz.

20 Ağustos 2016 tarihinde kurulan İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde lisans ve yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde ise, mevcut lisans ve yüksek lisans programlarına ek yeni fakülteler, bölümler ve doktora programlarına da öğrenci alınacaktır. İzmir Demokrasi Üniversitesi olarak geçen çok kısa zaman diliminde akademik olarak hızlı bir büyüme sağlanmıştır. Bu akademik büyümeyi planlı ve sağlam bilimsel temellere oturtmayı kendisine görev edinmiştir. Akademik büyüme açısından üniversitelerin olmazsa olmazı enstitülerdir.

Yayın hayatına başlayan IDUSOS dergimiz Sosyal Bilimler enstitümüzdeki programlar ve gelecekteki büyüme hedeflerimizi göz önüne alarak geniş bir bilimsel yelpazeyi kapsamaktadır. Dergimizde işletme, iktisat, hukuk, maliye, muhasebe, vergi uygulamaları, finans, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, psikoloji, lojistik, tarih, edebiyat, yabancı diller, arkeoloji, ölçme ve değerlendirme ile ilişkili (disiplinlerarası dahil) çalışmalar kabul edilmektedir.

Bir yıl gibi kısa bir zaman süresinde hem enstitü kurulması hem de akademik dergilerin çıkarılması kuşkusuz planlı ve özverili bir çalışmanın neticesidir.

Bu yüzden dergilerimizin yayın kurulları, danışma kurulu üyeleri ve hakemlerinin bu süreçteki katkıları büyüktür. Katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Aynı zamanda, bir derginin talep görmesi ve akademik çevrelerde kabul görmesinin temelinde içeriğini oluşturan makaleler yer almaktadır. Kısaca bir dergi özellikli yapan içindeki makalelerdir. Hedefimiz IDUSOS'in gelecekte özellikli bir dergi konumuna gelmesidir.

Değerli çalışmalarını dergimize gönderen yazarlarımıza teşekkür eder, dergilerimizin bilim hayatına katkısı olmasını dilerim.

Prof.Dr. Bedriye TUNÇŞİPER

İzmir Demokrasi Üniversitesi Rektörü

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SHARES TRADED AT BORSA ISTANBUL AND THEIR ACCOUTING DATA: AN INDUSTRY APPLICATION

Sevda SARI¹

Dr.Öğr. Üyesi Şule KIRKIK²

Özet

Çalışmamızda imalat sektöründe faaliyet gösteren BİST'te listelenmiş şirketlere yatırım yapan hisse senedi alıcılarının kararlarında muhasebe verilerinin etkisi araştırılmıştır. Bunun için Herfindahl-Hirschman yoğunlaşma endeksi kullanılarak Pazar payları en yüksek 20 şirket tespit edilerek 2006-2015 dönemi verileri panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişken hisse senedi kapanış fiyatları, bağımsız değişkenler ise likidite, karlılık, borçlanma ve faaliyet oran gruplarından seçilmiş finansal rasyolardır. Çalışmanın sonucunda, faaliyet, likidite ve karlılık oranlarıyla hisse senedi fiyatları arasında pozitif ilişki olduğu; borçlanma oranları ile ise herhangi bir anlamlı ilişki olmadığı anlaşılmıştır.

Abstract

In this study, it is analysed the effect of accounting datas on investor's decision who invests on the listed manufacturing companies in BİST (İstanbul Stock Exchange). For this purpose 20 firms which have highest marketshare in manufacturing sector are determined by Herfindahl-Hirschman index and the accounting datas of firms are analysed by panel data method in period of 2006-2015. The dependent variable is stock price of the firms. The independent variables are the selected ratios from liquidity, profitability, operational and financial structure ratio groups. At the result of the study it is found a positive relationship between operational, liquidity and profitability ratios and stock price. And it is realized there is no significant relationship between financial structure ratios and stock price.

Anahtar Sözcükler: Panel Veri Analizi, Finansal Oranlar, Sermaye Piyasası, Yatırım Kararları.

JEL Kodları: M41, M4, G11, G3

1. GİRİŞ³

Küreselleşme özellikle 90'lı yıllardan sonra finans piyasalarının gelişip derinleşmesini sağlamıştır. Yatırımcılar kararlarını verirken firmaların karlılık verileri, likidite ve faaliyet

¹ Kavram MYO Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü Öğretim Görevlisi, sevdasari911@hotmail.com

² Celal Bayar Üniversitesi Ahmetli MYO Öğretim Üyesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölüm Başkanı, sule.kirkik@cbu.edu.tr

³ Bu makale Sevda SARI'nın Temmuz 2016'da kabul edilen aynı isimli tezinden derlenmiştir.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

oranları gibi muhasebe verilerinden de faydalanır hale gelmiştir. Çünkü işletmeler günümüzde finansman sorunlarını çözmek için özkaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda finans piyasalarında borçlanmakta ya da hisselerini halka satmaktadır. Bu nedenle işletmenin muhasebe verileriyle oluşturulan finansal göstergeler halka açık veriler olarak yatırımcıya sunulmaktadır. Yatırımcılar genellikle işletmelerin önemli fon tedarik araçlarından biri olan hisse senetlerini satın almaktadır. Hisse senedi getirilerinin tahmininde ise birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu açıdan hem mikroekonomik hem de makroekonomik göstergeler yatırımcı kararlarını etkilemektedir.

Finans piyasalarında özellikle 90'lı yıllardan itibaren kurumsal yatırımcı kimliği ön plana çıkmış, yatırım kararları aşamasında muhasebe verileri daha da önemli hale gelmiştir.

Mali tablolar analizi hisse senetlerinin değeri ile ilgili muhasebe verilerini oluşturmak gibi bir görevi de üstlenen önemli bir analiz yöntemidir. Finansman literatüründe temel analiz, teknik analiz ve portföy analizi gibi çeşitli hisse senedi fiyat tahmini yöntemleri bulunmaktadır (Bolak, 2001: 8). Mali analiz temel analizin bileşenlerinden birini oluşturur. Hisse senedi fiyat tahmininde ekonomi ve sektör analizi yapıldıktan sonra firma analizi firmaya ait finansal tablolar, faaliyet raporları, yazılı ve görsel medyada çıkan haberlerden oluşur (Karapınar ve diğerlerinden aktaran Sarı: 2016: 37).

Çalışmamız özellikle firma boyutunda elde edilen muhasebe verileriyle oluşturulan finansal göstergelerin yatırım kararlarına etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bunun için BİST'te İmalat sektöründe faaliyet gösteren 20 şirketin 2006-2015 dönemine ait seçilmiş finansal oranları ile hisse senedi kapanış fiyatı arasındaki ilişki üzerine bir panel veri analizi yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Hisse senetlerine yapılan yatırımlarda yatırımcı kararlarının muhasebe verileri ile ilişkisini çeşitli yönlerden analiz eden çalışmaların özet bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo- 1. LİTERATÜR TARAMASI					
Araştırmanın; Yazarları	Yılı	Dönemi Ve Kapsamı	Yöntemi	Değişkenler	Bulgular
Nahoji, Abadi ve Rafat	2014	Tahran Hisse Senetleri Piyasası'na kayıtlı 144 şirketin 2006-2011 dönemi	Panel veri analizi	Bağımlı değişken hisse senetleri fiyat değişimi, bağımsız değişkenler ise stok devir hızı ve borçların toplam varlıklara oranı.	Hisse senedi fiyatı ile borçların toplam varlıklara oranı ve stok devir hızı arasında güçlü bir ilişki olduğu anlaşılmıştır.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Tablo- 1. LİTERATÜR TARAMASI					
Araştırmanın; Yazarları	Yılı	Dönemi Ve Kapsamı	Yöntemi	Değişkenler	Bulgular
Alexakis, Patra ve Poshakwale	2010	Atina Hisse Senetleri Piyasası'nda işlem gören 47 şirketin 1993-2006 dönemi	Panel veri analizi	Bağımlı Değişkenler hisse senedi getirilerini karlı eden portföyler ve zararda portföyler göstergeleri; Bağımsız Değişkenler faaliyet gelirleri/net satışlar, net kar/net satışlar, net kar/toplam varlıklar, hisse başına kar, varlıkların verimliliği (varlık devir hızı), borçlanma oranı, borçların özsermayeye oranı, hisse senedi fiyatının özsermayeye oranı, fiyat defter değeri oranı, cari oran	Finansal oranları dikkate almak yerine karlı portföyleri almak ve zarar eden portföyleri satmak yoluyla yatırımcıların karar verdikleri anlaşılmıştır
Meder Çakır, Küçükkanlan	2012	İMKB'de işlem gören 122 adet üretim firmasının 2000-2009 yılları arası verileri	Panel veri analizi	Bağımsız Değişkenler likidite oranları, alacak devir hızı ve stok devir hızı; Bağımlı Değişkenler aktif devir hızı ve kaldıraç oranı kontrol değişkeni, aktif karlılığı, özsermaye karlılığı ve piyasa değeri Defter değeri oranları	Cari oran ve kaldıraç oranının aktif kârlılığıyla negatif ilişkili olduğu, asit test oranı, stok devir hızı ve aktif devir hızının ise kârlılığa pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu anlaşılmıştır
Aktaş, Ünal	2015	2005/1 ve 2012/4 (üçer aylık dönemlerle çalışılmış). BİST'e kayıtlı 7 sigorta şirketi incelenmiştir	Regresyon Analizi	Bağımlı Değişken hisse senedi fiyatları; Bağımsız Değişkenler. Maliyet, gelir ve karlılık etkinliğidir	Oranlar ile hisse fiyatları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. En güçlü ilişki karlılık oranlarında görülmüştür.
Kaya ve Öztürk	2015	BİST Gıda, İçki ve Tütün Sektöründe faaliyet gösteren firmaların 2000-2013 yılları	Panel eşbütünlük ve Granger nedensellik testi	Bağımlı değişken hisse senedi fiyat değişimi; Bağımsız değişkenler Muhasebe Karları(Aktif karlılığı, Net kâr marjı, Esas faaliyet karlılığı rasyoları).	Muhasebe kârları ile hisse senedi fiyatlarının eşbütünlük olduğu; aktif karlılığı ve net kâr marjı değişkenlerinin hisse senedi fiyatı değişkenine doğru tek yönlü, esas faaliyet karlılığı değişkeni ile hisse senedi fiyatı değişkeni arasında iki yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Birgili ve Düzer	2010	İMKB-100'de yer alan şirketlerin 2001-2006 yılları verileri	Panel veri analizi	Bağımlı Değişken firma değeri; Bağımsız Değişkenler Likidite, Borçlanma, Faaliyet, Kârlılık ve Borsa Performans Oranlarıdır	Likidite ile Borçlanma oranlarının firma değeri üzerinde pozitif etkisi olduğu anlaşılmıştır.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Tablo- 1. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmanın; Yazarları	Yılı	Dönemi Ve Kapsamı	Yöntemi	Değişkenler	Bulgular
Aydemir, Ögel ve Demirtaş	2012	İMKB'de işlem gören ve imalat sektöründe faaliyet gösteren 73 şirkete ait 1990-2009 yılları verileri	Panel veri yöntemi	Bağımlı Değişken hisse senedi fiyatları; Bağımsız Değişkenler kârlılık, likidite, faaliyet ve borçlanma oranlarıdır	Kârlılık, likidite, borçlanma oranlarının hisse senedi getirisi üzerinde pozitif; faaliyet oranlarının ise etkisi olmadığı anlaşılmıştır
Korkmaz ve Karaca	2014	İmalat Sanayi Endeksinde yer alan 78 adet firma 2000-2011 dönemi verileri	Panel regresyon modelleri	Bağımlı Değişkenler Hisse Başına Kazanç (HBK), NetKar/Özsermaye (NK/OS), Net Kar/ToplamAktif(NK/TA)'dir. Bağımsız Değişkenler Net Satış/ToplamAktif(NS/TA), SatılanMamulMaliyet/Stoklar(SMM /STK), NetSatışlar/TicariAlacaklar(NS/TİC A), Cari Oran(CO), DuranVarlık/Toplam Aktif(DV/TA), MaddiDuranVarlık/UzunVadeliYabancıKaynak(MDV/UVYK), NetSatışlar/DonenVarlıklar(NS/DV) ve ToplamBorç/ToplamAktif(TB/TA)'dir	TB/TA, DV/TA, MDV/UVYK, NS/DV değişkenleri ile firma değeri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.
Ayrıça ve Türk	2014	BİST) işlem gören 56 üretim işletmesinin 2004-2011 dönemi verileri	Panel veri analizi	Bağımsız değişkenler asit-test oranı , borçlanma oranı, aktif devir hızı, aktiflerin kârlılık oranı ve piyasa değeri/defter değeri oranları, kontrol değişkenleri finansal kaldıraç ve net satışlardır. Bağımlı değişken Firma değeridir.	Firma değeri ile asit-test oranı, aktif devir hızı, PD/DD oranı ve finansal kaldıraç oranlarının anlamlı ilişkisi olduğu anlaşılmış, borçlanma oranı ve aktif kârlılık oranı ile firma değeri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN VERİLER

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada hem yatay hem de zaman kesiti içeren panel veri analizi ile hisse senedi fiyatlarının muhasebe verilerinden ne derece etkilendiği ölçülmektedir. Böylece, hisse senetlerine yatırım kararı verirken muhasebe verilerini ne derece dikkate aldıkları ve hisse senedi fiyatlarını şirketlerin muhasebe verilerinin ne derece etkilediğini ortaya çıkarmaktır.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Borsa İstanbul'da imalat sanayi sektöründe işlem gören 189 şirketin 2015 yılına ait yıllık mali tabloları aracılığıyla hasılatları tespit edilmiştir. Şirket listesi Ek 1'de belirtilmiştir. Söz konusu şirketlere ait pazar payı hesaplanmıştır. Daha sonra pazar paylarının karesi alınarak Herfindahl-Hirschman yoğunlaşma endeksi birden yüksek olan ilk 20 şirket alınmıştır. Daha sonra Eviews-8 ve Stata Programları yardımıyla panel veri analizi uygulanmıştır.

3.2 Araştırmanın Yöntemi ve Analizi

Çalışmamızda bağımsız değişken olarak, finansal rasyolara ait likidite, kârlılık, borçlanma ve faaliyet olarak 4 farklı grup oluşturulmuştur. Her grupta birden fazla değişkene yer verilmiştir. Modelin bağımlı değişkeni olarak Borsa İstanbul'da işlem gören hisse senetlerinin 2006 -2015 yıllarına ait kapanış fiyatları kullanılmıştır.

Tablo 2: Modeli Oluşturan Bağımsız Değişken Listesi

Grubu	Değişkenler	Simge
Kârlılık Oranları	Aktif Kârlılık	K1
	Net Kâr Marjı	K2
	Öz Kaynak Kârlılığı	K3
	Esas Faaliyet Kâr Marjı	K4
Likidite Oranlar	Cari Oran	L1
	Likidite Oranı	L2
	Nakit Oranı	L3
	Dönen Varlık/Toplam Aktif	L4
Borçlanma Oranları	Kaldıraç Oranı	B1
	KVYK/Toplam Borç	B2
Faaliyet Oranları	Öz Kaynak Devir Hızı	F1
	Dönen Varlık Devir Hızı	F2
	Alacak Devir Hızı	F3

Veri seti oluşturulurken, Herfindahl- Hirschman yoğunlaşma endeksine göre birden yüksek olan ilk 20 şirket seçilmiştir. Bu şirketlerin finansal tablolarından yararlanılarak 2006 -2015 yıllarına ait değişken grubunda yer alan rasyolar hesaplanmıştır.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Tablo 3: Veri Setini Oluşturan Firmalar

SAYI	KOD	ŞİRKETLER
1	TUPRS	TÜPRAŞ
2	ARCLK	ARÇELİK
3	EREGL	EREĞLİ DEMİR ÇELİK
4	AEFES	ANADOLU EFES
5	TOASO	TOFAŞ OTO. FAB.
6	VESTL	VESTEL
7	CCOLA	COCO COLA
8	PETKM	PETKİM
9	TTRAK	TÜRK TRAKTÖR
10	ULKER	ÜLKER BİSKÜVİ
11	GUBRF	GÜBRE FABRİKA
12	SARKY	SARKUYSAN
13	VESBE	VESTEL BEYAZ EŞYA
14	KRDMA	KARDEMİR
15	TRKCM	TRAKYA CAM
16	IZMDC	İZMİR DEMİR ÇELİK
17	AKSA	AKSA
18	BANVT	BANVİT
19	BRSAN	BORUSAN
20	BRISA	BRİSA

Çalışmada 20 firmaya ait 2006-2015 yılları arasında 200 (20*10) gözlem birlikte ele alınarak panel veriler oluşturulmuştur. Toplamda 5 farklı model kurulmuştur. Her bir model için bağımsız değişken olan dört farklı rasyo grubuna ait oranların, bağımlı değişken olan hisse senedi kapanış fiyatı üzerine etkisi incelenmiştir. Son modelde ise tüm rasyoların hisse senedi kapanış fiyatı üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada yer alan model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Model 1: Faaliyet Rasyolarının Hisse Senedi Fiyatına Etkisi

$$\text{HisFiy}_i = \alpha_0 + F1 \beta_1 + F2 \beta_2 + F3 \beta_3 + e_i$$

Model 2: Borçlanma Rasyolarının Hisse Senedi Fiyatına Etkisi

$$\text{HisFiy}_i = \alpha_0 + B1 \beta_1 + B2 \beta_2 + e_i$$

Model 3: Likidite Rasyolarının Hisse Senedi Fiyatına Etkisi

$$\text{HisFiy}_i = \alpha_0 + L1 \beta_1 + L2 \beta_2 + L3 \beta_3 + L4 \beta_4 + e_i$$

Model 4: Kârlılık Rasyolarının Hisse Senedi Fiyatına Etkisi

$$\text{HisFiy}_i = \alpha_0 + K1 \beta_1 + K2 \beta_2 + K3 \beta_3 + K4 \beta_4 + e_i$$

Model 5: Tüm Rasyoların Hisse Senedi Fiyatına Etkisi

$$\text{HisFiy}_i = \alpha_0 + F1 \beta_1 + F2 \beta_2 + F3 \beta_3 + K1 \beta_4 + K2 \beta_5 + K3 \beta_6 + K4 \beta_7 + L1 \beta_8 + L2 \beta_9 + L3 \beta_{10} + L4 \beta_{11} + B1 \beta_{12} + B2 \beta_{13} + e_i$$

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

3.3 Araştırma Bulguları

Çalışmamızda değişkenlerin durağanlıkları araştırılmıştır. Durağanlık sınamasının nedeni kurulacak olan modellerde sahte regresyon modeli ile karşılaşmak istenmemesidir. Sahte regresyon modeli denilen yanıltıcı sonuç ya da değerler arasında sapmalı sonuçlar meydana gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple modeller oluşturulmadan önce durağanlık test edilmelidir (Tatoğlu, 2013a: 199). **H₀**: Birim kök yoktur, **H₁**: Birim kök vardır şeklinde hipotezler kurulur. Test sonuçlarına göre Levin, Lin & Chu t*, PP- Fisher Chi- Square yöntemlerine göre de H₀ reddedilir. H₁ kabul edilir.

Birim kökün varlığını test etmek için panel veriler kullanıldığında yatay kesit bağımlılığının denemesi gerekmektedir. Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı varlığı kabul edilmezse birinci nesil kök birim testleri kullanılabilir. Bununla birlikte panel verilerinde yatay kesit bağımlılığı varsa ikinci nesil birim kök testlerini kullanmak daha tutarlı, etkin ve güçlü tahminleme yapmamızı olanak tanıyacaktır (Çınar, 2010: 594). Sonuçlara göre, Model 1 ve Model 2 tüm test tekniklerine göre olasılık değerleri 0.05'in altında çıkmıştır. Model 1, Model 2, Model 3 ve Model 4 için yatay kesit bağımlılığı vardır.

Birimler arası korelasyonsuzluğun yokluğu oldukça kısıtlayıcı bir varsayımdır. Dolayısıyla birimler arası korelasyon dikkate alınarak ikinci kuşak birim kök testleri türetilmiştir (Tatoğlu, 2013b: 220).

3.3.1. Değişkenlerin Düzey Değerlerine İlişkin Pesaran CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı $N (20) > T (10)$ olduğu için Pesaran (2004) testi ile test edilmiştir. Pesaran (2004) testine ilişkin istatistik aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right)$$

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Tablo 4: Değişkenlerin Düzey Değerlerine İlişkin Pesaran CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	SABİT				TREND			
	T-bar	Cv 10	Cv 5	Cv 1	T -bar	Cv 10	Cv 5	Cv 1
Kapanış Fiyatı (Bağımlı Değişken)	-1.302	-2.150	-2.290	-2.560	-2.267	2.730	-2.890	-3.200
K1	-2.384	-2.150	-2.290	-2.560	-3.671	-2.730	-2.890	-3.200
K2	-2.306	-2.150	-2.290	-2.560	-2.903	-2.730	-2.890	-3.200
K3	-2.133	-2.150	-2.290	-2.560	-3.331	-2.730	-2.890	-3.200
K4	-2.375	-2.150	-2.290	-2.560	-3.818	-2.730	-2.890	-3.200
F1	-2.085	-2.150	-2.290	-2.560	-3.769	-2.730	-2.890	-3.200
F2	-2.025	-2.150	-2.290	-2.560	-2.367	-2.730	-2.890	-3.200
F3	-2.524	-2.150	-2.290	-2.560	-3.495	-2.730	-2.890	-3.200
L1	-2.060	-2.150	-2.290	-2.560	-3.589	-2.730	-2.890	-3.200
L2	-2.042	-2.150	-2.290	-2.560	-3.571	-2.730	-2.890	-3.200
L3	-1.621	-2.150	-2.290	-2.560	-3.227	-2.730	-2.890	-3.200
L4	-1.902	-2.150	-2.290	-2.560	-1.740	-2.730	-2.890	-3.200
B1	-2.285	-2.150	-2.290	-2.560	-3.052	-2.730	-2.890	-3.200
B2	-2.616	-2.150	-2.290	-2.560	-3.296	-2.730	-2.890	-3.200

Sonuçlara göre, hem %5 hem de %10 anlamlılık düzeyinde K1, K2, K4 ve F3 değişkenleri için H_0 red edilir, H_1 kabul edilir. K3, F1, F2, L1, L2, L3, L4, B1 ve B2 için birinci derece fark alınır.

Tablo 5: Birinci Derece Farkı Alınan Değişkenlerin Pesaran CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	SABİT				TREND			
	T -bar	Cv 10	Cv 5	Cv1	T -bar	Cv 10	Cv 5	Cv 1
ΔKapanış	-3,229	-2,150	-2,290	-2,560	-3,654	2,730	-2,890	-3,200
ΔK3	-3,579	-2,150	-2,290	-2,560	-3,345	-2,730	-2,890	-3,200
ΔF1	-3,666	-2,150	-2,290	-2,560	-2,255	-2,730	-2,890	-3,200
ΔF2	-2,559	-2,150	-2,290	-2,560	-2,379	-2,730	-2,890	-3,200
ΔL1	-2,983	-2,150	-2,290	-2,560	-3,335	-2,730	-2,890	-3,200
ΔL2	-2,748	-2,150	-2,290	-2,560	-3,027	-2,730	-2,890	-3,200
ΔL3	-2,485	-2,150	-2,290	-2,560	-2,583	-2,730	-2,890	-3,200
ΔL4	-2,600	-2,150	-2,290	-2,958	-2,958	-2,730	-2,890	-3,200
ΔB1	-2,843	-2,150	-2,290	-2,958	-2,984	-2,730	-2,890	-3,200
ΔB2	-2,994	-2,150	-2,290	-2,958	-2,856	-2,730	-2,890	-3,200

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Yapılan testler sonucunda birim veya zaman etkilerinin olduğunu anlaşılmışsa, bu etkilerin sabit mi tesadüfi mi olduğuna karar verilmesi gerekmektedir (Tatoğlu, 2013: 179). F testi ve Hausman Testi uygulanır. Görülen sonuçlar hem yatay kesitler hem de zaman serileri için Rassal Etkiler yaklaşımının seçilmesinin uygun olduğunu göstermektedir.

3.3.2. Panel Veri Sonuçları

Tablo 6: Model 1 Panel Veri Sonuçları

MODEL 1 ÖZET				
Bağımlı Değişken	Hisse Senedi Kapanış Fiyatları			
Yöntem	Panel EGLS			
Periyod	9			
Yatay Kesit Birimlerinin Sayısı	20			
Toplam Gözlem Sayısı	180			
R²	0.015842			
Düzeltilmiş R²	0.000934			
F-istatistiği	0.944344			
Olasılık (F-ist.)	0.420475			
Durbin-Watson	0.890560			
ANALİZ SONUÇLARI				
Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	T-İstatistiği	Olasılık
F3	-0.340478	0.192126	1.772.161	0.0781
ΔF1	0.600222	0.613967	0.977612	0.3296
F2	-0.167150	0.827379	-.202023	0.8401
C	1.569.546	3.901.273	4.023.164	0.0001

Model 1'de faaliyet rasyolarının hisse senedi fiyatına etkisi incelenmektedir. Her bir değişkene ait analiz sonuçlarına göre, olasılık değeri 0.10' dan küçük ise kat sayısı anlamlıdır. Model 1' de değişkenler arasında F3 istatistiki olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. F2 ve F1 değişkenleri olasılık değeri 0.10' dan büyük olduğundan istatistiki olarak anlamlı değildir.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Tablo 7: Model 2 Panel Veri Sonuçları

MODEL 2				
Bağımlı Değişken	Hisse Senedi Kapanış Fiyatları			
Yöntem	Panel EGLS			
Periyod	9			
Yatay Kesit Birimlerinin Sayısı	20			
Toplam Gözlem Sayısı	180			
R²	0.000066			
Düzeltilmiş R²	-0.011233			
F-istatistiği	0.005815			
Olasılık(F-ista.)	0.994202			
Durbin-Watson	2.086229			
ANALİZ SONUÇLARI				
Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	T istatistiği	Olasılık
ΔB1	0.013066	0.114056	0.114558	0.9089
ΔB2	-0.207546	8.059.232	-0.025753	0.9795
C	0.294480	1.181.465	0.249250	0.8035

Model 2' de borçlanma oranlarının hisse senedi fiyatına etkileri incelenmektedir. Her bir değişkene ait analiz sonucuna göre; olasılık değerinin 0.10' dan yüksek çıktığı gözlenmektedir. B1 ve B2 değişkenleri olasılık değeri 0.10' dan büyük olduğundan istatistiki olarak anlamlı değildir.

Tablo 8: Model 3 Panel Veri Sonuçları

MODEL 3				
Bağımlı Değişken	Hisse Senedi Kapanış Fiyatları			
Yöntem	Panel EGLS			
Periyod	10			
Yatay Kesit Birimlerinin Sayısı	20			
Toplam Gözlem Sayısı	200			
R²	0.027577			
Düzeltilmiş R²	0.007630			
F-istatistiği	1.382.530			
Olasılık (F istatistik)	0.241406			
Durbin-Watson stat	0.899219			
Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
L2	-1.399.206	7.431.888	-1.882.706	0.0612
L1	1.029.856	6.396.247	1.610.094	0.1090
L3	3.478.249	2.067.749	1.682.142	0.0941
L4	5.425.375	4.348.261	1.247.711	0.2136
C	8.116.046	4.875.233	1.664.750	0.0976

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Model 3' de likidite oranları ile hisse senedi arasındaki ilişki incelenmiştir. L1 ve L4 simgeli değişken grubunda yer alan sırasıyla Cari Oran ve Dönen Varlık/ Toplam Aktif %10 anlamlılık düzeyinde olasılık değerleri yüksek çıktığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla hisse senedi fiyatları ve söz konusu rasyolar arasında istatistiki olarak anlamlılık yoktur. Fakat Likidite Oranı (L2) ve Nakit Oran (L3) olasılık değerleri 0.10'dan düşük çıkmıştır. Bu sebeple bağımlı değişken olan hisse senedi fiyatı ile söz konusu rasyolar arasında istatistiki olarak pozitif ilişki vardır.

Tablo 9: Model 4 Panel Veri Sonuçları

MODEL 4 ÖZET				
Bağımlı Değişken	Hisse Senedi Kapanış Fiyatları			
Yöntem	Panel EGLS			
Periyod	9			
Yatay Kesit Birimlerinin Sayısı	20			
Toplam Gözlem Sayısı	180			
R²	0.010688			
Düzeltilmiş R²	-0.011925			
F-istatistiği	0.472633			
Olasılık(F-istatistik)	0.755780			
Durbin-Watson stat	2076524			
Değişken	Kat Sayı	Std.Hata	T-İstatistiği	Olasılık
K1	0.749474	0.047005	1.594.454	0.0000
K2	0.022560	0.058909	0.382974	0.7022
ΔK3	0.058195	0.025487	2.283.295	0.0236
K4	-0.676080	0.074971	-9.017.837	0.0000
C	-0.259632	1.140.145	-0.227718	0.8201

Model 4' de Kârlılık oranları ve hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki incelenmektedir.

Aktif Kârlılık (K1), Öz Kaynak Kârlılığı (K3) ve Esas Faaliyet Kâr Marjı (K4) olasılık değeri 0.10' dan küçük olduğundan hisse senedi fiyatlarıyla istatistiki olarak anlamlıdır. Ayrıca K1 ve K3 pozitif olarak anlamlı iken K4 negatif anlamlıdır. Net Kâr Marjı (K2) ise olasılık değeri 0.10'dan büyük olduğu için istatistiki olarak anlamlı değildir.

Analiz kapsamındaki değişkenlerin tümünün, bağımlı değişken üzerindeki etki derecesini gösteren R² değeri, 0.010688 çıkmıştır. Analiz sonucunda R²'nin 0.010688 çıkması; bağımlı değişken olan imalat firmaları hisse senedi fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yaklaşık %2'lik kısmının çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler olan finansal oranlarda meydana gelen değişimler tarafından açıklandığı söylenebilir.

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Tablo 10: Model 5 Panel Veri Sonuçları

MODEL 5 ÖZET				
Bağımlı Değişken	Hisse Senedi Kapanış Fiyatları			
Yöntem	Panel EGLS			
Periyod	9			
Yatay Kesit Birimlerinin Sayısı	20			
Toplam Gözlem Sayısı	180			
R²	0.025972			
Düzeltilmiş R²				
F-istatistiği	0.340490			
Olasılık(F-istatistik)	0.984431			
Durbin-Watson stat	2072884			
Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık
ΔF1	-0.109707	0.299317	-0.366524	0.7144
ΔF2	-0.840418	0.318236	-2.640.864	0.0091
F3	0.073324	0.053715	1.365.056	0.1741
ΔB1	-0.021435	0.099383	-0.215676	0.8295
ΔB2	0.233478	7.701.312	0.030317	0.9759
ΔL2	2.560.690	4.152.164	0.616712	0.5383
ΔL1	-0.873334	3.363.924	-0.259618	0.7955
ΔL3	-0.581059	1.220.142	-0.476222	0.6345
ΔL4	1.019.310	2.086.003	0.488643	0.6257
K1	0.820734	0.218176	3.761.803	0.0002
K2	0.025098	0.053663	0.467697	0.6406
ΔK3	0.038198	0.021349	1.789.253	0.0754
K4	-0.754936	0.198825	-3.796.991	0.0002
C	-0.594595	1.096.412	-0.542310	0.5883

Model 5' de tüm rasyolar dikkate alınarak kapanış fiyatları üzerindeki etki incelenmiştir. Her bir değişkene ait analiz sonucuna göre, Esas Faaliyet Kâr Marjı (K4) ve Dönen Varlık Devir Hızı (F2) değişkenleri ve hisse senedi fiyatları arasında istatistiki olarak negatif anlamlı ilişki vardır. Aktif Kârlılık (K1) ve Öz kaynak Kârlılığı (K3) değişkenleri ve hisse senedi fiyatları arasında istatistiki olarak pozitif anlamlı ilişki vardır. Fakat Öz kaynak Devir Hızı (F1), Alacak Devir Hızı (F3), Kaldıraç Oranı (B1), KVYK/Toplam Borç (B2), Likidite Oranı (L2), Cari Oran (L1), Nakit Oran (L3), Dönen Varlık/Toplam Aktif (L4) ve Net Kâr Marjı (K2) değişkenleri ve

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

hisse senedi fiyatları arasında istatistiki olarak anlamsız ilişki vardır. Buradaki C değeri, hisse senedinin kapanış fiyatının ortalama değerini gösterir.

Analiz sonucunda R^2 'nin 0.025972 çıkması; bağımlı değişken olan imalat firmaları hisse senedi fiyatlarında meydana gelen değişimlerin yaklaşık %3'lik kısmının çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler olan finansal oranlarda meydana gelen değişimler tarafından açıklandığı söylenebilir.

4.SONUÇ

Çalışmamızda BİST'de imalat sektöründe faaliyet gösteren 20 şirketin 2006 – 2015 dönemi muhasebe verilerinden (bilanço ve gelir tablosu) seçilmiş finansal oranlar ile hisse senedi fiyatları ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla, çalışmamızda yatırımcıların hisse senetlerine yatırım kararlarında finansal oranlar referansında muhasebe verilerini ne derece dikkate aldıkları ortaya konmaktadır. Çalışmamızda hem yatay hem de zaman kesiti içeren panel veri analizi kullanılmıştır.

Yapılan panel veri analizinin model sonucuna göre;

Model 1 Grubundaki, bağımlı değişken hisse senedi fiyat değişimlerinin yaklaşık %2'lik kısmının bağımsız değişkenler faaliyet oranlarındaki değişimler ile açıklanmaktadır.

Model 2 Grubunda, bağımlı değişken hisse senedi fiyat değişimlerinin bağımsız değişkenler borçlanma oranlarındaki değişimlerden etkilenmediği çalışmamızda ortaya çıkmıştır. Bu model grubunda yer alan bağımsız değişkenler; Kaldıraç Oranı ve KVKYK/Toplam Borçlar işletmenin mali yapısı ve borçlarını ödeyip ödeyemeyeceği konusunda bilgi verir.

Model 3 Grubunda, bağımlı değişken hisse senedi fiyat değişimlerinin yaklaşık %3'lik kısmının bağımsız değişkenler likidite oranlarındaki değişimler tarafından açıklandığı ortaya konmuştur.

Model 4 Grubunda bağımlı değişken imalat firmaları hisse senedi fiyatındaki değişimlerin yaklaşık %2'lik kısmının bağımsız değişkenler kârlılık oranlarındaki değişimler tarafından açıklanmaktadır.

Model 5 Grubunda, bağımlı değişken imalat firmaları hisse senedi fiyatındaki değişimlerin yaklaşık %3'lük kısmının bağımsız değişkenler olarak belirlenen tüm oran değişkenleri tarafından açıklandığı görülmüştür.

Yapılan panel veri analizinin her bir değişkene ait sonuçlar;

Likidite Oranı (L2), Nakit Oran (L3), Alacak Devir Hızı (F3), Aktif Kârlılık (K1) ve Öz Kaynak Kârlılığı (K3) rasyolar arasında istatistiki olarak pozitif ilişki vardır.

Esas Faaliyet Kâr Marjı (K4) rasyolar arasında istatistiki olarak negatif ilişki vardır.

Öz Kaynak Devir Hızı (F1), Dönen Varlık Devir Hızı (F2), Kaldıraç Oranı (B1),

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

KVYK/Toplam Borç (B2), Cari Oran (L1), Dönen Varlık/Toplam Aktif (L4) değişkenleri ve hisse senedi fiyatları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Yapılan literatür taraması da göz önüne alınarak çalışmamızda varılan sonuca göre kârlılık oranlarının her dönem hisse senedi fiyat ya da getirisi üzerinde en etkili rasyo olduğu; kurulan Model 3'de likidite oranlarının da kârlılık oranları ile benzer ölçüde hisse senedi fiyatını etkilediği görülmüştür.

5. KAYNAKÇA

Aktaş R., Ünal S., (2015), The Relationship Between Financial Efficiency Ratios And Stock Prices: An Empirical Investigation On Insurance Companies Listed In Borsa Istanbul. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 7(12), 1-16.

Alexakis C., Patra T., Poshakwale S., (2010), Predictability of Stock Returns Using Financial Statement Information: Evidence on Semi-Strong Efficiency of Emerging Greek StockMarket, Applied Financial Economics, 20(8), 1321-1326.

Aydemir O., Ögel S., Demirtaş G., (2012), Hisse Senetleri Fiyatlarının Belirlenmesinde Finansal Oranların Rolü. Yönetim ve Ekonomi, 19(2), 277-288.

Ayrıçay Y., Türk E., (2014), Finansal Oranlar Ve Firma Değeri İlişkisi: BİST'de Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi (10), 53 – 70.

Birgili E., Düzer M., (2010), Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: İMKB'de Bir Uygulama. Mufad Journal, 46(4), 74-83.

Bolak, M. (2001). Sermaye Piyasası Menkul Kıymet ve Portföy Analizi. İstanbul Beta Kitabevi.

Çakır H. M., Küçükkaplan İ., (2012), İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İMKB'de İşlem Gören Üretim Firmalarında 2000 – 2009 Dönemi için Analiz. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (1), 69-86.

Çınar, S., (2010), OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYH Durağan mı? Panel Veri Analizi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 21(2). 129-151.

Kaya A., Öztürk M., (2015), Muhasebe Kârları ile Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişki: BİST Firmaları Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (7), 37-54.

Korkmaz Ö., Karaca S.S., (2014), Üretim İşletmelerinde Firma Karlılığının Finansal Belirleyicileri ve BİST İmalat Sanayi Uygulaması, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review, 14(1), 21-29.

Nahoji, S. J. M.; Abadi, H. R. D.; Rafat, B., (2014), The Relationship Between Stock Prices and Debt Ratio and Capital Flows with Assets. Interdisciplinary Journal of Contemporary Research In Business, 5(6).

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN HİSSE SENETLERİNİN MUHASEBE VERİLERİYLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: BİR SEKTÖR UYGULAMASI

Sarı, S. (2016), Borsa İstanbul'da İşlem Gören Hisse Senetlerinin Muhasebe Verileriyle İlişkilendirilmesi: Bir Sektör Uygulaması. Celal Bayar Ün. SBE, Muhasebe Finansman ABD, Yüksek Lisans Tezi.

Tatoğlu, F. (2013a). Panel Veri Ekonometrisi. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Tatoğlu, F. (2013b). İlei Panel Veri Analizi. İstanbul: Beta Yayıncılık

**FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI
ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI
THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL PERFORMANCE AND
INVESTORS' DECISIONS: TOPSIS APPLICATION IN BIST CEMENT INDUSTRY**

Doç. Dr. Ebru E. SAYGILI¹

Yiğit ŞAHİN²

Özet

Finansal performans, işletmelerin ve yatırımcıların gelecekle ilgili kararlarını belirlemede büyük önem taşımaktadır. Firmaların finansal performansları değerlendirilirken çok sayıda değişken göz önünde bulundurulmalı ve bu doğrultuda analiz için uygun bir ortam yaratılmalıdır. Bu çalışmada, Borsa İstanbul (BIST)'da işlem gören imalat sanayi taşta toprağa dayalı sektör firmalarından 2009-2016 mali yılları arasında 21 adet firmaya ait finansal oranlar, çok kriterli karar verme tekniklerinden TOPSIS yöntemi ve hisse senedi fiyatlarına göre karşılaştırılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, BIST çimento sektöründe şirketlerin finansal performansları ile hisse senedi fiyatları arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Yatırımcılar yatırım kararlarını verirken finansal oranlardan yararlanmayıp çevresel faktörlerden etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Oran Analizi, TOPSIS, Davranışsal Finans, BIST Çimento Sektörü

JEL Sınıflandırması: G41, M41

Abstract

Financial performance has great importance in determining future decisions of companies and investors. In this study, the financial performances of the 21 companies in cement industry of Borsa Istanbul (BIST) sector companies were evaluated using multi-criteria decision-making techniques of TOPSIS method. In the analysis financial ratios and stock prices were compared from 2009 to 2016. The results indicated that there was no relationship between stock prices and financial performances of the companies. It has been observed that investors are affected by enviromental impact rather than using financial balance sheet in the decision-making phase.

Keywords: Financial Performance, Ratio Analysis, TOPSIS, BIST Cement Industry, Behavioral Finance

JEL Classification: G34, M41

1.GİRİŞ

¹ Yaşar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ebru.esendemir@yasar.edu.tr

² Bu çalışma yazarın Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsündeki yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

Performans değerlendirme süreci işletmelerin devamlılığını koruyabilmesi, hedeflerine ulaşabilmesi ve kârlılığını arttırabilmesi için önemli bir süreçtir. Günümüz rekabet koşulları ve gelişen teknoloji ile firmaların finansal performans değerlendirmesi zorunlu hale gelmiştir. İşletmelerin her dönemde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin amaçlarına uygun ilerlediğini görebilmek için finansal performans değerlendirmesi yapmaları gerekmektedir. Bu nedenle, işletmelerin performansının en önemli bölümü finansal performanstır. Finansal performans ile ilgili zayıf yönler gerekli olan stratejik geliştirmelere fayda sağlayacak niteliktedir. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS, finansal performans analizinde işletmelerin karşılaştırmalarını ve sıralamalarını görmek için kullanılabilir. TOPSIS yöntemi finans alanı ile beraber farklı alanlarda da kullanılmaktadır.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde performans değerlendirme süreci ve yatırımcı davranış biçimleri incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde halka açık şirketler üzerine yapılan uygulamalar ile ilgili literatür taraması yapıp benzer çalışmalar incelenmiştir. Son bölümde ise BİST’te işlem gören 21 adet imalat sanayi taşta toprağa dayalı sektör firmasının 2009-2016 malı yılları arasındaki finansal performansları çok kriterli karar verme tekniklerinden olan TOPSIS yöntemi kullanılarak hisse senedi fiyat hareketleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. FİNANSAL PERFORMANS VE FİNANSAL ANALİZDE KULLANILAN ORANLAR

Bütün işletmelerin rekabet gücüne sahip olması için, varlıklarını devam ettirme ve rakip firmalarla baş edebilme özelliğine sahip olması gerekmektedir. Rekabet gücünün etkin ve sağlıklı bir şekilde belirlenmesi için finansal performansın değerlendirilmesi ve analiz edilebilmesi gerekmektedir. Bir rakamın diğer bir rakama bölünmesi ile ortaya çıkan matematiksel sonuç, oran kavramı olarak adlandırılır. Gelir tablosu ve bilançoda bulunan kalemler arasındaki ilişkilere, finansal analiz tekniği olan oranlar kullanılarak anlam kazandırılır. Bu ilişkiler bilanço kalemleri arasında, gelir tablosu kalemleri arasında veya bilanço ile gelir tablosu kalemleri arasında olabilir (Çetiner, 2000, s. 138). Ayrıca bu oranlar işletmeler faaliyetlerine ilişkin dönemler için karşılaştırma yapma imkanı da vermektedir (Altuğ, 1988, s. 299). Bu çalışmada dört grup altındaki finansal oranlar kullanılmıştır. Bu gruplar şunlardır:

- Mali Yapı Oranları,
- Kârlılık Oranları,
- Faaliyet Oranları,

- Likidite Oranları.

2.1. Likidite Oranları

Likidite oranları, işletmelerin faaliyetleri sırasında vadesi gelen kısa vadeli yabancı kaynaklarını ölçme gücünün tespitinde kullanılır (Pamukçu, 1999, s. 43). Bu oranların düşük olması işletmelerin kısa vadeli borçlarını karşılamakta zorlandığını göstermektedir. Likidite ölçümünde kullanılan temel oranlar; cari oran, asit-test oranı ve nakit orandır. Cari oran işletmenin sahip olduğu dönen varlıkların kısa vadeli borçlarını ödemek için yeterli olup olmadığını ölçmek amacıyla kullanılır. İşletmenin sahip olduğu bir yıl içerisinde paraya dönüşmesi beklenen dönen varlıklarının, yine bir yıl içerisinde karşılamakla yükümlü olduğu kısa vadeli yabancı kaynaklarına bölünmesi yoluyla hesaplanmaktadır. Bu oran büyüdükçe, işletmenin borç ödeme gücü artmaktadır. Konuya ilişkin literatürde, işletmelerin cari oranlarının genellikle 2 olması istenmektedir. Ancak bu oranın 1'in üzerinde hesaplanması da iyidir.

$$\text{Cari oran} = \text{Dönen Varlıklar} / \text{KVYK}$$

Asit Test Oranı likiditenin hesaplanması açısından, cari orandan daha hassas bir orandır. Bu oranın cari orandan farkı, hesaplama yapılırken dönen varlıklar arasında likiditesi en düşük kalem olan stoklara yer verilmemesidir (Usta, 2005, s. 86). Asit-test oranı dönen varlıklardan stoklar düşüldükten sonra elde edilen tutarın kısa vadeli yabancı kaynaklara bölünmesi yoluyla hesaplanmaktadır.

$$\text{Asit Test Oranı} = \text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar} / \text{KVYK}$$

Bu oranın 1 olması istenmektedir. Oranın 1'den düşük çıkması durumunda işletmenin stoklarına aşırı derecede bağımlı olduğu söylenebilir.

2.2. Kârlılık Oranları

Kârlılık oranları, işletmelerin elde ettikleri kârın yatırımlara ve satışlara göre ölçülü ve tatmin edici olup olmadığını ortaya koymaktadır. İşletmenin faaliyetlerindeki verimlilik kârlılık oranları ile ortaya konmaktadır (Türko, 1999, s. 107). Bu oran işletmenin aktiflerini (varlıklarını) etkili bir şekilde kullanıp kullanmadığını belirlemektedir.

$$\text{Aktif Kârlılık Oranı} = \text{Net Kâr} / \text{Toplam Aktifler}$$

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

Özsermaye kârlılık oranı mali rantabilite oranı olarak da adlandırılmaktadır (Pamukçu, 1999, s. 51). Özsermaye kârlılık oranı, işletmenin ortaklarının işletmeye koydukları sermayeye karşılık ne oranda getiri elde ettiklerini ölçmek amacıyla kullanılır. Özsermaye kârlılık oranı vergi sonrası net dönem kârının özkaynaklara bölünmesi ile elde edilir.

$$\text{Özsermaye Kârlılık Oranı} = \text{Net Kâr} / \text{Özkaynaklar}$$

Brüt kâr marjı işletmenin satış kârlılığını göstermektedir. Bu oranın yükselme eğilimi göstermesi, satılan malın maliyetinin toplam satışlar içerisindeki payının azaldığını göstermektedir. Bu nedenle oranın yükselmesi işletme için iyidir. Oranın yorumlanması için belirli bir standart olmamakla beraber, diğer oranlarda olduğu gibi net kâr marjını yorumlarken de işletmenin geçmiş yıllarına ilişkin oranlar, işletme rakiplerinin oranları ve sektör ortalamaları ile karşılaştırarak yorumlamak gerekmektedir (Yükçü vd., 1999, s. 215). Oran, gelir tablosunda yer alan brüt satış kârı rakamının net satışlara bölünmesi yoluyla hesaplanmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2004, s. 214-215):

$$\text{Brüt Kâr Marjı} = \text{Brüt Satış Kârı} / \text{Net Satışlar}$$

Esas faaliyet kâr marjı, esas faaliyet kârının satışlara oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu sebeple brüt kâr marjından farklı olarak şirketlerin satış faaliyetleri ile ilgili giderleri de dikkate almaktadır.

$$\text{Esas Faaliyet Kâr Marjı} = \text{Esas Faaliyet Kârı} / \text{Net Satışlar}$$

Dönem net kâr marjı işletmenin satışlarının vergi sonrası kâra göre kârlılığını ölçmektedir. Satışlara oranla gider tutarlarının artması ve vergi oranlarında oluşan artışlar kâr marjının düşmesine sebep olur.

$$\text{Dönem Net Kâr Marjı} = \text{Dönem Net Kârı} / \text{Net Satışlar}$$

2.3. Mali Yapı Oranları (Kaldıraç Oranları)

Mali yapı oranları işletmelerin varlıklarını finanse ederken ne ölçüde borç kullandığını ölçmektedir. Diğer bütün oranların (likidite oranları, faaliyet oranları, kârlılık oranları) aynı olması durumunda daha yüksek kaldıraç oranlarına sahip olan bir işletme, diğer işletmelere göre daha riskli olmaktadır. Finansal kaldıraç oranı işletme varlıklarının yüzde kaçının borçlarla başka bir ifadeyle yabancı kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir. İşletmenin toplam borçlarının artması, belli bir noktaya kadar kârlılığı arttırmaktadır. Ancak belli bir noktadan sonra borçların ve finansman giderlerinin artması kârlılığı azaltmaktadır (Çaldağ, 2002, s. 261).

$$\text{Finansal Kaldıraç Oranı} = \text{Toplam Borçlar} / \text{Toplam Aktifler}$$

Finansal kaldıraç oranı yorumlanırken, bu oranın 0,50'yi aşmaması istenmektedir. Oranın 0,50'yi aşması durumunda, işletmeler finansal güçlüğü görebilirler. KVB/Toplam pasifler oranı aktiflerin finansmanında yararlanılan kısa vadeli yabancı kaynakların yüzdesini gösteren orandır. Bu oranın küçüklüğü tercih edilir. Böylece ödeme güçlüğü ve borç ödeme riskleri azalacaktır.

2.4. Faaliyet (Etkinlik, Aktivite) Oranları

Faaliyet oranları, işletme faaliyetlerinde kullanılan varlıkların ne derece etkin kullandıklarını ölçmek amacıyla kullanılır (Akdoğan ve Tenker, 2001, s.624). Bir işletmenin varlıklarını ne kadar etkin kullandığını ortaya koyan bu oran, toplam aktiflerin kendisinin kaç katı net satışa neden olduğunu gösterir. Aktif devir hızının '2' ile '4' arasında çıkması, özellikle üretim işletmeleri için genel kabul görmektedir. Ticari işletmelerde ise bu oranın 4 ve daha yüksek olması beklenir. (Özdemir, 1997, s.38).

$$\text{Aktif Devir Hızı} = \text{Net Satışlar} / \text{Toplam Aktif}$$

Alacak devir hızı oranı işletmenin alacaklarını yönetmekteki etkinliğini gösteren bu oran, işletmelerin alacaklarının yıl içerisinde kaç defa tahsil edildiğini ifade etmektedir. Alacak devir hızı, firmanın mevcut kredili satışlarının veya firmaya ilişkin kredili satış tutarı verilmemişse, firmanın net satışlar tutarının, ticari alacaklarına bölünmesi yoluyla hesaplanmaktadır. (Okka, 2005, s.92)

$$\text{Alacak Devir Hızı} = \text{Kredili Satışlar} / \text{Ticari Alacaklar}$$

Stok devir hızı, stokların bir yıl içerisinde kaç kez satışa sunulduğunu göstermektedir. İşletmelerin yüksek bir stok devir hızına sahip olması, stoklarını fazla bekletmeden satabildiğini göstermektedir (Ataman ve Hacırüstemoğlu, 1999, s. 133). Bu oran, stokların satış hacmini karşılamadaki etkinliğini belirlemektedir.

$$\text{Stok Devir Hızı} = \text{Satışların Maliyeti} / \text{Stoklar}$$

3. BİREYSEL YATIRIMCI DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Bireysel yatırımcılar yatırımlarını yaparken çeşitli davranış biçimlerinde bulunurlar. Bu kısımda yatırımcıların davranış biçimleri, çeşitleri, yatırım kararını etkileyen faktörler ve yatırımcıların özellikleri anlatılmaktadır.

3.1. Davranışsal Finans Kavramı

Davranışsal finans kavramı, açıklama getirilemeyen finans teorilerinin ve piyasa etkileşimlerinin kaynağı olarak bireylerin psikolojisinin nasıl etkilendiğini açıklamak için ortaya çıkmıştır. İnsanların yatırım kararlarını vermelerindeki elde ettiği verileri değerlendirmelerinin temelinde finans ve ekonomi teorilerinin varsayımlarına bağlıdır. Davranışsal finansın temelinde, insanları etkileyen faktörleri yatırım kararı alırken bireylerin rasyonel olmayan veriler sonucunda hatalar yaptığına ait çok fazla sonuçlar ortaya çıkmıştır. Davranışçı finans, yatırımcıların psikolojik olarak yatırım ve davranışsal etkisini inceler.

3.2. Yatırımcı Kavramı

Yatırım kavramı, sahip olunan paranın değerini korumak ya da artırmak amacıyla gelir getirici finansal varlıklarda değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Coşkun, 2010). Yatırımcı ise bu yatırımı gerçekleştiren, denetleyen ve onun sahibi olan gerçek ya da tüzel kişidir (Güvemli, 2001, s.5). Yatırım yapan bireyler ya da şirketler, yatırım kararlarını vermeden önce, kendi ihtiyaç ve amaçlarına uygun planlarını gerçekleştirmeye yönelik yatırım planları oluşturması gerekmektedir.

3.3. Yatırımcı Çeşitleri

Finansal ortamda yatırımcıları değerlendirirken bireysel ve kurumsal yatırımcı olarak iki bölüme ayırabiliriz. Kurumsal yatırımcıların amacı biriktirilmiş olan tasarrufların, yüksek getirisi olan yatırımlara yönelten kuruluşlardır. Yatırım ortaklıkları, yatırım fonları, sosyal güvenlik kurumları, sigorta şirketleri, emeklilik fonları kurumsal yatırımcılar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yatırımcıların en önemli özelliği yatırım yapılan fonlara sahip olmamasıdır (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011). Bireysel yatırımcılar yatırımlarını yaparken kendi ihtiyaç ve finansal amaçları yönünde, kendi kişisel birikimlerine ve özelliklerine göre karar vermektedir. Bireysel yatırımcılar risk algılamalarını yaparken, hem tasarruflarını hem de yatırım alternatiflerine ait değerlendirme yapmak zorundadır. Bu yapılan değerlendirmeler diğer finansal kuruluşlar açısından da önemlidir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011).

3.4. Bireysel Yatırımcı Kararlarını Etkileyen Faktörler

Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını etkileyen finansal risk faktörlerini; kişisel, finansal ve çevresel etkenler olarak üç grupta inceleyebiliriz. Yatırımcıların, yatırım kararlarını etkileyen faktörleri sıralamak gerekirse kişisel faktörler yatırım yapmaya karar vermede en önemli faktördür. Yatırım yapan yatırımcının eğitim düzeyi, yaşı, cinsiyeti, mesleği ve geliri,

ayrıca ruhsal durumu kişisel faktörleri etkilemektedir. Finansal amaçları değerlendirerek, bireylerin gelirlerinden tasarruf yaptıkları payları yönlendirmeleri, finansal etkenlerden en önemli sonucudur. Belirtilen finansal amaçlar; sermayelerini koruma ve artış isteği ve değer artışını sürekli olarak devam ettirme isteği olarak açıklamak mümkündür (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011).

Çevresel faktörler, yatırımcıların finansal yatırım kararlarını vermede etkin rol oynayan bir diğer faktördür. Sosyokültürel çevre, aile ve diğer etkileyen faktörler şeklinde açıklamak mümkündür. Yatırımcılar buldukları ortam itibari ile sosyal ve kültürel çevreden etkilenebilir. İnsanlar yaradılışları gereği sosyal bir yapıya sahip, çevresine uyum sağlama, çevresiyle iletişim kurma ve sosyal gruplara katılmaktadır. Bu sosyal ve kültürel ortamlar karar verme konusunda etkili olabilmektedir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011). Aile kavramı ise, karar vermede etkilidir. Verilen yatırım kararlarının danışılması, bilgi alınması doğrultusunda yatırım yapılması ailesel faktörlerin en önemli özelliğidir.

Bireysel yatırımcılar, bu belirttiğimiz etkenler ve faktörler dışında etrafında bulunan yatırım konusunda örnek aldığı insan veya insan gruplarını yatırım kararı vermede esas alabilirler. Bu duruma örnek vermek gerekirse; uzun yıllardır yatırımlar ile uğraşan bireylerin verdiği tavsiyeleri bireysel yatırımcıların dikkate alması bu durumun kabul görmesi olarak algılanabilir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011).

3.5. Bireysel Yatırımcıların Özellikleri

Gelecekte beklentinin dışında ortaya çıkması muhtemel olan durumların hepsini risk olarak açıklayabiliriz. Finansal yatırımlar açısından, risk ise, beklenen getirinin gerçekleşen getiriden sapma olasılığıdır (Korkmaz ve Ceylan, 2007, s 472). Ayrıca, risk kavramı; yatırım yapan bireylerin, yatırım kısmının en karmaşık ve en önemli unsurudur. Yatırım yapan yatırımcıların, yatırım riskini elinde bulunan sermayeyi kaybetme ihtimali olarak görürler. Yatırım yapan her bireyin riske karşı davranış şekli ve tutumu farklılık gösterebilir. Bu durum yatırımcıların yatırımları sonucunda ortaya çıkacak kayıp ve kazanca verdiği değerlerin farklılık göstermesinden kaynaklanır. Risk alma tutumları açısından yatırımcılar genel olarak üç gruba ayrılmaktadır (Başoğlu vd., 2001, s. 198):

- Riskten kaçan yatırımcılar,
- Riske karşı kayıtsız yatırımcılar
- Risk seven yatırımcılar.

4. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde finansal performans, oran analizi, TOPSIS ve davranışsal finans ile ilgili literatürde yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

4.1. Finansal Performans Değerlendirmesinde Oran Analizi Kullanan Çalışmalar

Demirel (2006) tarafından yapılan çalışmada İMKB’de işlem gören 10 adet çimento işletmesinin 2002, 2003 ve 2004 yıllarına ilişkin faaliyet raporları ele alınarak, faaliyet raporları içerisinde finansal oranların yeri ve kullanım düzeyi üzerinde inceleme yapılmıştır. Araştırmada finansal oranlar; likidite oranları, faaliyet oranları, kârlılık oranları, kaldıraç oranları ve piyasa değeri oranı olarak 5 gruba ayrılmıştır. İncelenen bu 10 adet şirketin, en çok kullandıkları oran grubu likidite oranları olmuştur. Likidite oranları grubunun içerisinde bütün şirketlerin kullandığı cari oran gelmektedir. Likidite oranlarından sonra en etkin kullanılan grup karlılık oranlarıdır. Baz alınan çimento sektöründeki firmaların tamamı bütün yıllarda cari oranı %100 kullanmıştır. Takip eden oran ise mali yapı oranları grubunun içinde olan borç-özsermaye oranıdır. Bu oranın kullanımı bütün işletmelerin genelinde %90 oranına ulaşmıştır. Faaliyet oranlarının finansal oranlar içerisinde kullanım oranı %20’dir. Kendi içerisinde 5 gruba ayrılan finansal oranlar içerisinde çalışmada kullanılan son oran grubu olan piyasa değeri oranlarına ise çalışma kapsamındaki İMKB’de işlem gören çimento sanayi işletmelerinin faaliyet raporları içerisinde hiç yer verilmemiştir. Fakat, her ne kadar piyasa değeri oranlarına yer verilmemiş olsa da, borsa yatırımcılarının bir kısmı işletmenin geçmiş dönemlerdeki performanslarını değerlendirerek, geleceğe dönük yatırımlarına fayda sağlaması sebebiyle bu grunda değerlendirilmeye alınması önerilmektedir.

İçerli ve Akkaya (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın kapsamını 1990-2003 yılları arasındaki dönemlerde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) işlem gören 40 başarısız, 40 başarılı endüstri işletmesi oluşturmaktadır. Hizmet sektörü, ulaşım sektörü ve kredi kuruluşları farklı finansal karakteristikler göstermesi nedeniyle çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. Bu çalışmada finansal açıdan başarılı ve başarısız olmayan işletmeler arasında finansal oranlar bakımından hangi oranların farklılık göstereceği incelenmeye çalışılmıştır. İki grubun finansal oranları hesaplanmıştır. Daha sonra z testi yardımıyla ortalamalar arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı test edilmiştir. Finansal açıdan başarılı ve başarısız işletmeler arasından cari oran, asit-test oranı ve alacak devir hızı oranları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Diğer finansal oranlar incelendiğinde iki grup arasında anlamlı bir fark olmadığı

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

saptanmıştır. Sonuç olarak yazarlar, iki grubun finansal oranları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını, finansal başarısızlığın büyük oranda yönetim hatalarından kaynaklandığını ortaya koymuşlardır.

Yılmaz (2009), otomotiv sektöründe faaliyet gösteren Tofas A.Ş. ve Karsan A.Ş.'ye ait mali tablo verilerini finansal oranlar doğrultusunda analiz ederek, firmaların finansal sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Her iki firmanın farklılaştıkları ya da benzerlik gösterdikleri noktalar finansal oranlarla açıklanmıştır. İncelemeye tabi tutulan bu iki önemli sanayi kuruluşu arasında Tofaş üretim kapasitesi açısından da likidite açısından da Karsan'a kıyasla daha başarılı sonuçlar ortaya koymuştur. Yüksek büyüme oranı olan işletmelerde yüksek toplam varlık, duran varlık ve dönen varlık devir hızları görülmüştür. Tofaşın, likidite analizinde kullanılan oranlarda karşılaştırmalı dönemlerde, Karsan'a göre likiditesi yüksek bir kuruluş olduğu görülmektedir. Kârlılık analizinde kullanılan oranların başlıcalarıyla yapılan hesaplamaları da göz önüne aldığımızda yine sonuçların Tofaş lehine gerçekleştiğini görmekteyiz. Faaliyet analizinde kullanılan oranların hesaplanan iki firma için karşılaştırdığında Tofaş'ın sonuçları daha başarılıdır.

Selimoğlu ve Orhan'ın (2015) araştırmasının amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri işletmelerinin finansal başarısızlıklarının ölçülenmesinde yararlanılabilecek finansal oranları belirlemektir. 23 adet finansal oran kullanılarak yapılan çok değişkenli analiz sonucunda 7 finansal oranın gruplar arasında anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, hisseleri BİST'te işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri işletmelerinin finansal başarısızlıklarının ölçülenmesinde duran varlıklar/özkaynaklar, faiz karşılama, faaliyet kâr marjı, net kâr marjı, özkaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ve Faiz Vergi Öncesi Kâr/aktif toplamı oranlarından yararlanılabileceği tespit edilmiştir. Analiz sonucunda finansal açıdan başarısız olan işletmelerin, özellikle özkaynaklar ve aktifler ile ilgili finansal oranlarda, finansal açıdan başarısız olmayan işletmelerden ayrıldığı görülmektedir. Likidite oranlarından herhangi birinin finansal açıdan başarısız olan ve finansal açıdan başarısız olmayan işletmelerde anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Mali yapı oranlarından duran varlıklar/ özkaynaklar ve faiz karşılama oranlarının finansal açıdan başarısız olan ve finansal açıdan başarısız olmayan işletmelerde anlamlı düzeyde bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kârlılık oranlarından faaliyet kâr marjı, net kâr marjı, özkaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ve FVÖK/aktif toplamı oranlarının iki grup arasında anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Finansal yapı oranlarında tespit edilen finansal başarısızlık ile FVÖK ve

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

özkaynaklar arasındaki ilişki kârlılık oranları ile de örtüşmektedir. Bu durum da finansal açıdan başarısız olan işletmelerde özkaynakların ve aktiflerin verimli kullanımı konusunda sıkıntılar yaşandığını ortaya çıkarmaktadır. Analiz sonuçlarına göre; duran varlıklar/özkaynaklar, faiz karşılama, faaliyet kâr marjı, net kâr marjı, özkaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ve FVÖK/aktif toplamı oranlarının finansal açıdan başarısız olan işletmeler ile finansal açıdan başarısız olmayan işletmeler arasında anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Yapılan finansal performans değerlendirilmesinde oran analizi kullanımı ile ilgili genel anlamda başarılı sonuçlar ortaya çıkmıştır. İşletmelerin faaliyet raporları ve finansal oranlar gruplar halinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Geleceğe yönelik kararların alınabilmesi için bazı oranların kullanımları artırılması gerekmektedir. Şirketlerin en çok dikkate aldıkları oran likidite oranı olmuştur. Otomotiv, çimento, dokuma, giyim eşyası, deri ve BİSTte işlem gören hizmet ve ulaşım sektörleri dışında kalan bütün alanlarda likidite oranlarında karşılaştırma yapıldığında benzer durumlar ortaya çıkmıştır. Likidite oranı firmaların kısa vadedeki borçlarını karşılamadaki önemini belirtmektedir. Kârlılık oranları, likidite oranlarından sonra gelen en önemli ikinci oran olmuştur. Çünkü şirketler öncelikli olarak işletmelerinin kârlılığını ve sermayelerin maksimuma çıkarmak isterler. Bu finansal oranda sektörler arasında karşılaştırma ve değerlendirme yaparken benzerlik göstermiştir.

İşletmelerin geleceğe yönelik planlarını yaparken cari oran ve kârlılık oranlarını birlikte değerlendirmeleri gerekmektedir. Kaldıraç, faaliyet ve piyasa değeri oranları ile ilgili işletmeler gerekli işlemleri dikkate almadığını konusunda paralellik göstermektedir. Sonuç olarak yapılan değerlendirmelerle birlikte finansal oranlar genel anlamda birbirleri ile bağımlı olarak hareket ederek paralel sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

4.2. Finansal Performans Değerlendirilmesinde TOPSIS Yöntemi Kullanan Çalışmalar

Karar verme süreci, değerlendirilmesi yapılan herhangi bir uygulamaya karşı yaklaşım olarak adlandırılabilir. Bu karar verme sürecinde belirlenen kriterler, karar alan kişilerin verilere yaklaşım açısını göstermektedir. İşletmelerin yönetimindeki amaç, işletmenin sürekliliğini ve kârlılığını üst seviyede tutmaktır. Günümüz koşullarında işletmelerin ekonomik durumlarını değerlendirmesi sadece finansal tablolardan sağlanamamaktadır. Bu yüzden, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi karar alma sürecinde yardımcı olmaktadır. İşletmelerin finansal etkinliklerine karşılaştırmalı olarak görmek için TOPSIS yöntemini kullanılmaktadır. Finansal oranlar ile alınan sonuçlar ile kullanılan yöntem ile

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

karşılaştırıldığında finansal performans değerlendirilebilir. Bu kısımda finansal performans değerlendirilmesinde TOPSIS yöntemi ile ilgili yapılan çalışmalar incelenecektir.

Esendemirli ve Acar (2016) tarafından yapılan çalışmanın amacı Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi firmalarının finansal performanslarını Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile analiz etmek ve kurumsal yönetim derecelendirme notları ile karşılaştırarak değerlendirmektir. Araştırmada Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan mali kuruluşlar dışındaki 2013 yılı için 24 adet ve 2014 yılı için 28 adet firmalar yer almaktadır. Yapılan çalışmada, kurumsal yönetim derecelendirme notları ile belirtilen firmaların finansal performansları karşılıklı değerlendirilmektedir. Baz alınan 10 adet finansal oran TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak 2013 yılında Anadolu Efes A.Ş. finansal performans ve kurumsal yönetim endeksi açısından en üst sırada yer almasına karşın finansal performans açısından son sırada yer alan Pınar Su, kurumsal yönetim endeksi açısından 2. sırada yer almaktadır. Değerlendirmeler sonucunda finansal performans sonuçları ile kurumsal yönetim notları arasında bağlantı bulunamamıştır. Aynı değerlendirmeleri 2014 yılı içinde yapmak gerekir ise benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak incelenen yıllar ve firmalar finansal performans ile kurumsal yönetim notları arasında bağlantı bulunmamaktadır.

Dumanoglu ve Ergül (2010), İMKB' de işlem gören 2006-2009 sürecinde on bir teknoloji şirketinin finansal oranlarını kullanarak, şirketlerin performanslarını TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları İMKB'de işlem gören teknoloji şirketlerinin en başarılı ve başarısız şirketleri göstermektedir. Buna göre en başarılı olan şirket 2006, 2007, 2008 yıllarında ARENA, 2009 yılında ise PKART olmuştur. En başarısız mali performans gösteren firma ise 2006, 2009 dönemlerinde LOGO, 2007 yılında LINK, 2008 yılında ESCOM olmuştur. Teknoloji şirketlerinin mali performanslarına ilişkin analiz sonuçlarının temel analiz sonuçlarını doğrular nitelikte olması, TOPSIS yönteminin başarısını göstermektedir. Teknoloji sektöründe faaliyette bulunan benzeri şirketlerin aynı kriterler ile karşılaştırılarak mali başarılarının belirlenmesi ve sıralamalarına olanak veren TOPSIS yöntemi; teknoloji şirketlerinin mali performansının hem sektör için hem de şirket bazında daha başarılı değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Uygurtürk ve Korkmaz (2012) çalışmalarında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 13 ana metal sanayi işletmesinin 2006-2010 dönemine ait mali tablolarını kullanarak, işletmelerin finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile analiz etmişlerdir. İlk önce

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

işletmelerin finansal güçlülüğünü ortaya koymak amacıyla finansal oranlar hesaplanmış ve daha sonra hesaplanan oranlar; TOPSIS yöntemi kullanılarak genel şirket performansını gösteren tek bir puana çevrilmiştir. Çalışmada; Cari Oran, Likidite Oranı, Stok Devir Hızı, Sabit Aktif Devir Hızı, Toplam Aktif Devir Hızı, Toplam Borçlar/Toplam Aktifler, Net Kar Marjı ve Özsermaye Karlılığı gibi finansal oranlar kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ana metal sanayi sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin performans puanları analiz döneminde genel olarak dalgalanma göstermiştir. Ancak analiz döneminde 1. ve 2. sırada yer alan işletmelerle, 12. ve 13. sırada yer alan işletmelerin istikrarlı bir şekilde mevcut konumlarını koruma eğilimi içinde olduğu da tespit edilmiştir. Buna ilave olarak TOPSIS yönteminin önerdiği yüksek performans sıra değerine sahip olan işletmelerden oluşan portföyün, düşük sıra değerine sahip işletmelerden oluşan portföye göre daha iyi getiri elde ettiği de belirlenmiştir.

Kabakçı (2014), çalışmasında Borsa İstanbul'da işlem gören gıda ve içecek sektöründeki 12 şirketin 2009-2013 yılları arasındaki finansal oranlardan yararlanarak işletmelerin finansal performanslarını TOPSIS yöntemiyle analiz etmiştir. Finansal oranlar ile şirketlerin finansal performans seviyelerini belirleyerek şirketlerin sektördeki genel başarılarını değerlendirmiş ve değerlendirme sonucunda bazı şirketlerin grup içindeki sıralamasını istikrarlı bir şekilde koruduğunu ve bu istikrarın riskten kaçınan yatırımcılar başta olmak üzere aranan bir unsur olduğunu tespit etmiştir. Bazı şirketlerin sıralamadaki yerini seneler geçtikçe iyileştirdiğini ve bir grubun ise istikrarsız olması ya da olumsuz gelişim kaydetmesi nedeniyle sıralamada düşüşe geçtiğini belirlemiştir.

Soysal, Kayalı ve Aktaş (2017) tarafından Türkiye'de çimento sektöründeki hisseleri BIST'de işlem gören 17 çimento şirketinin 2010-2016 yıllarını kapsayarak yapılan TOPSIS uygulamasında amaç şirketlerin finansal oranlarına göre finansal performanslarının karşılaştırılmasıdır. TOPSIS uygulamasında elde edilen sonuçlara göre Ünye Çimento 2010-2016 yılları arasında dört yıl birinci sırada yer alırken diğer yıllarda 2. ve 3. sırada yer almaktadır. Son üç yıl 2014, 2015 ve 2016 yıllarında ise istikrarlı bir biçimde birinci sırada yer almıştır. Buna karşılık Ünye Çimento'nun finansal performansını gösteren fiyat/kazanç oranında ise birinci sırada olmadığıdır. Araştırmaya konu yıllar açısından 2016'da ikinci sırada olan Afyon Çimento ise yıllar içerisinde istikrarsız bir durum sergilemiş bir zaman periyodu içerisinde hisse senetleri spekülatif hareketler aşırı yükselme ve düşme göstermiştir. 2016 yılında 3. sırada yer alan Bolu Çimento ise 2010-2016 yılları arasında ilk 8'de yer almış 2013 sonrası yıllarda ise istikrarlı bir şekilde ilk dörtte yer almıştır. Keza Adana Çimento 1 Konya

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

Çimento 0 Mardin Çimento da yıllar içinde istikrarlarını koruyan şirketlerdir. Aynı şekilde istikrarını koruyan ve finansal amaçlarını geliştiren şirketler ise Akçansa ve Çimsa A.Ş. olmuştur. Buna karşın Bursa Çimento Nuh Çimento A.Ş. gibi şirketler ise inişli bir performans göstermişlerdir. Çimentaş A.Ş., Niğde Beton A.Ş., Batı Anadolu Çimento A.Ş., Batı Söke Çimento A.Ş. 2010-2016 yılları arasında son beşte yer almıştır.

Finansal performans değerlendirmesinde TOPSIS yöntemi kullanılmasının sonucunda kısmi olarak olumlu sonuçlar ortaya çıkarmıştır. TOPSIS yönteminin sektör bazında değerlendirilmesinin temelinde finansal performans oranlarının değişkenlik göstermesi farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Uygulanan yöntem sonucunda yüksek performansa sahip işletmelerin ilerleyen yıllarda iyi sonuçlar ortaya çıkardığı görülmüştür. Olumsuz sonuçların ortaya çıkması uygulanan yöntemin başarısız olduğunun kanıtı değildir.

Belirlenen finansal oranlar ile şirketlerin performans değerlerinin karşılaştırması sonucunda sıralamaların istikrarlı sonuçlar doğurduğunu ve yatırımcıların riskten kaçınan bir tutum sergilediğini göstermektedir. Ayrıca baz alınan yıllar içerisinde 2008 yılının kriz dönemi olması araştırmanın sonuçlarını etkileyen bir diğer sonucu ortaya çıkarmıştır. İşletmeler finansal performans değerlendirmelerini TOPSIS yöntemi ile yaparak uzun dönemde alabilecekleri kararları öngörebilmektedir. Sağlıklı bir finansal analiz yapmak için finansal oranları seçerken gerçekten gerekli olan oranlar hesaplanarak analiz edilmeli ve analiz sonuçlarında TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmelidir. Diğer yandan ortaya çıkan analiz sonuçları başka araştırmalarda katkı sağlayacak niteliktedir.

4.3. Yatırımcı Davranışları ve Finansal Performans Arasındaki İlişkiyi Araştıran Çalışmalar

Yatırım yapan yatırımcıların karar verme süreçleri ve davranış biçimleri yatırımları yapacakları alanda değişiklik göstermektedir. Davranışsal finans kavramı yatırımcıların yatırımlarına karar verirken rasyonel davranmadığı üzerine çalışmalar yapmıştır. Yatırımcılar karar verme süreçlerinde psikolojik önyargıların etkisinde kaldıklarını görülmektedir. Bu bölümde yatırımcıların davranış şekilleri ve performans ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Kara (2005), piyasada değer açısından düşük şirketlerin ve değer ile piyasa değeri oranı yüksek şirketlerin, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem görmesi sonucunda bir hissenin getirisinin diğerinden yüksek çıkması ve getiri değerleri arasındaki farkın risk faktörü ile açıklanamıyor olmasını araştırmaktadır. Bu çalışmada yatırım yapan yatırımcıların yatırım

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

kararlarını verirken gerçek yatırım kararlarını vermek yerine psikolojik nedenlerin etkisinde kaldığı görülmüştür. Davranışsal finans kavramını, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda geçerli olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de yatırım yapan yatırımcılar yatırım kararlarını verirken, genel olarak rasyonel kararlar vermemektedirler. Yatırımcılar, yatırım kararlarını almalarındaki psikolojik faktörleri tam anlamıyla bilmeleri gerekmektedir. Yatırımcılar psikolojik faktörleri bilmelerinin dışında bu davranışlarını kontrol edip, yatırım yapmaları gerekmektedir. Piyasadaki verileri analiz ederken rasyonel veriler dışında davranışsal faktörleri mutlaka dikkate alınmalıdır.

Otluoğlu (2009), çalışmasında bilişsel bir önyargı olan aşırı güven davranışının İMKB'deki yatırımcılar tarafından sergilenip sergilenmediğinin tespit edilmesini amaçlamıştır. Araştırma sonuçları daha önceki çalışmalarda elde edilen sonuçlara benzer bir şekilde, getiri ile işlem hacmi arasında 5 Ocak 2001 – 23 Haziran 2009 dönemleri arasında İMKB 30 Endeksi'nde bir nedensellik ilişkisi ortaya koyarken fiyatlardaki dalgalanmanın yatırımcıların aşırı güven eğiliminden kaynaklanmadığını göstermiştir. Yatırımcıların aşırı güven eğilimi sergilemeleri dışında, fiyatlardaki volatiliteye etki eden başka nedenlerin olabileceğini tespit etmiştir.

Özcan (2011), bireysel yatırımcıların karar mekanizmalarının davranışsal finans teorilerinden ne ölçüde etkilendiklerini hazırladığı anket soruları ile açıklamaya çalışmıştır. Anket sonuçlarında, bireysel yatırımcıların portföylerini oluştururken baz aldıkları temel faktörlerin getiri oranı ve çeşitlendirme yapılarak riski en aza indirmek olduğunu belirlemiştir. Bireysel yatırımcıların aracı kurumlar ve yönlendiren arkadaşların etkisinde kaldıkları sonucuna varmıştır.

Küden (2014), çalışmasında geleneksel finans teorileri ve davranışsal finans teorisi arasındaki farklara değinerek yatırım araçları, yatırım stratejileri ve yatırımcı psikolojisi ile ilgili bilgi vermiştir. Yaptığı analizler sonucunda yatırımcıların önyargılarının etkisinde kaldıkları ve bu nedenle rasyonel davranmadıklarını tespit etmiştir. Çalışmanın sonucunda daha önce bu alanda yapılmış çalışmaların bulguları ile paralellik gösteren verilere ulaşmıştır. Elde ettiği en önemli sonuç psikolojik önyargılar, bireysel yatırımcıların tercihlerini ve davranışlarını etkilemektedir. Psikolojik önyargıların ortadan kaldırılabilmesi için eğitimin seviyesi önemlidir. Fakat yatırımcıların bilgi yetersizliğinden değil de psikolojik önyargılar nedeniyle rasyonel olmayan davranışlar sergiledikleri anket sonuçlarında ortaya çıkmış olup birçok yatırımcı, yatırım

kararlarını verirken geleneksel yaklaşımın varsayımlarının aksine hareket ederek psikolojik önyargıların etkisinde kalarak sistematik hatalar yaptıkları belirlenmiştir.

5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada BİST’te işlem gören imalat sanayi taşa toprağa dayalı sektöründe 21 adet firmanın 2009-2016 mali yılları finansal performanslarının hisse senedi fiyat hareketleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

5.2. Araştırma Kapsamına Alınan İşletmeler ve Kullanılan Finansal Oranlar

Çalışmada BİST’te işlem gören imalat sanayi taşa toprağa dayalı 27 adet sektör firmasından verileri bulunan 21 adet firmaya ait 2009-2016 mali yılları dönem sonu bilançoları ve gelir tablolarından yararlanılmıştır. Belirlenen dönem içerisinde finansal verilerine ulaşılabilen ve tüm dönem itibarıyla verileri mevcut olan imalat sanayi taşa toprağa dayalı sektör firmaları çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Bu işletmeler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Yer Alan Sektör Firmaları

	KOD	ŞİRKET ÜNVANI
1	ADNAC	ADANA ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.
2	AFYON	AFYON ÇİMENTO SANAYİ T.A.Ş.
3	AKCNS	AKÇANSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
4	ANACM	ANADOLU CAM SANAYİİ A.Ş.
5	ASLAN	ASLAN ÇİMENTO A.Ş.
6	BTCIM	BATIÇİM BATI ANADOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
7	BSOKE	BATISÖKE SÖKE ÇİMENTO SANAYİİ T.A.Ş.
8	BOLUC	BOLU ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
9	BUCIM	BURSA ÇİMENTO FABRİKASI A.Ş.
10	CMBTN	ÇİMBETON HAZIRBETON VE PREF. YAPI ELEM. SAN. VE TİC. A.Ş.
11	CMEN	ÇİMENTAŞ İZMİR ÇİMENTO FABRİKASI T.A.Ş.
12	CIMSA	ÇİMSA ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
13	DENCM	DENİZLİ CAM SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
14	EGSER	EGE SERAMİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
15	GOLTS	GÖLTAŞ GÖLLER BÖLGESİ ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
16	KONYA	KONYA ÇİMENTO SANAYİİ A.Ş.
17	MRDIN	MARDİN ÇİMENTO SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.
18	NUHCM	NUH ÇİMENTO SANAYİ A.Ş.
19	TRKCM	TRAKYA CAM SANAYİİ A.Ş.
20	USAK	UŞAK SERAMİK SANAYİİ A.Ş.
21	UNYEC	ÜNYE ÇİMENTO SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Kamu Aydınlatma Platformu (KAP)'ndan (<https://www.kap.org.tr>) alınan bu mali tablolardan elde edilen veriler ışığında Tablo 2'de yer alan kabul görmüş 10 adet finansal oran çalışmada kullanılmıştır.

Tablo 2. Kullanılan Finansal Oranlar

Kullanılan Oranlar	Sembolü
CARİ ORAN	(CO)
ASİT TEST	(ATO)
STOK DEVİR HIZI	(SDH)
ALACAK DEVİR HIZI	(ADH)
KALDIRAÇ RASYOSU	(FK)
KVYK / TOP. PASİF	(KVBA)
BRÜT KAR MARJI	(BKM)
ESAS FAALİYET KAR MARJI	(FKM)
DÖNEM NET KAR MARJI	(NKM)
ÖZSERMAYE KARLILIĞI	(ÖK)

5.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada TOPSIS ile şirketlerin finansal performansları sıralanmış ve BİST'ten hisse senetlerinin her seneye ait açılış ve kapanış değerlerinden yararlanılarak getirileri hesaplanmıştır. Çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan TOPSIS çeşitli alternatifler arasından en iyisini seçme ya da alternatiflerin sıralanmasına olanak sağlayan bir tekniktir. TOPSIS Hwang ve Yoon tarafından 1981 yılında geliştirilmiş olup Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution kelimelerinin ilk harflerinin kısaltılması sonucu oluşmuştur. TOPSIS yöntemi ile karar verilirken seçilen alternatifin ideal çözüme yakın olması ve ideal olmayan çözüme (negatif ideal) de uzak olması beklenir.(Lai,1994: 486). TOPSIS birbirini takip eden 6 adım ile oluşturulmaktadır (Dumanoğlu ve Ergül, 2010, s.105-107; Korkmaz ve Uygurtürk, 2012, s.103-105)

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisi karar verici tarafından oluşturulması gereken bir matristir. Satırlarda karar noktaları belirtilirken sütunlarda bu kararları etkileyen faktörlere yer verilir. Karar matrisinin gösterimi ise aşağıdaki gibidir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1p} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2p} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mp} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Normalize Matrisin Elde Edilmesi

Karar matrisi oluşturma aşaması tamamlandıktan sonra ise her bir a_{ij} değerinin (a_{11} , a_{21} , $a_{31} \dots a_{m1}$) kareleri alınır ve bu karelerin sütun toplamları oluşturulur. Daha sonra ise her bir a_{ij} değeri ait oldukları sütun toplamlarının kareköküne bölünür. Bu işlem sonucunda normalize edilmiş karar matrisi elde edilir. İşlemin formül ile gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$N_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad (i = 1, \dots, m \text{ ve } j = 1, \dots, n)$$

Formül uygulandıktan sonra normalize matris aşağıdaki şekilde oluşturulur.

$$N_{ij} = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{12} & \dots & n_{1p} \\ n_{21} & n_{22} & \dots & n_{2p} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ n_{m1} & n_{m2} & \dots & n_{mp} \end{bmatrix}$$

Adım 3: Ağırlıklandırılmış Normalize Matrisin Elde Edilmesi

Önem derecesine göre normalize edilmiş matriste bulunan her bir değer için w_{ij} gibi bir değerle ağırlıklandırma işlemi uygulanır. TOPSIS yönteminin tek öznel girdisi ağırlıklardır. Ancak ağırlıklandırma işlemi yapılırken dikkat edilmesi gereken verilen w_{ij} değerlerinin toplamları 1'e eşit olmalıdır. Diğer bir değişle $\sum_{i=1}^n w_i = 1$ şeklinde gösterilebilir. Bu adımda normalize edilmiş matriste elde edilen n_{ij} değerleri w_{ij} ağırlıkları ile çarpılır böylece ağırlıklandırılmış normalize matris yan V matrisi elde edilir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 n_{11} & w_2 n_{12} & \dots & w_n n_{1p} \\ w_1 n_{21} & w_2 n_{22} & \dots & w_n n_{2p} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 n_{m1} & w_2 n_{m2} & \dots & w_n n_{mp} \end{bmatrix} \xRightarrow{V_{ij}} \begin{bmatrix} V_{11} & V_{12} & \dots & V_{1p} \\ V_{21} & V_{22} & \dots & V_{2p} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ V_{m1} & V_{m2} & \dots & V_{mp} \end{bmatrix}$$

Adım 4: İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Elde Edilmesi

V matrisi yani ağırlıklandırılmış normalize matrisi elde ettikten sonra araştırmanın amacına bağlı kalınarak yani amaç maksimizasyon ise her bir sütuna ait maksimum değerler tespit edilir. Bu tespit edilen değerler ideal çözüm değerleridir. Daha sonra ise her bir sütuna ait minimum değerler seçilir. Bu seçilen değerler ise negatif ideal çözüm değerleridir. Eğer amaç minimizasyon ise elde edilen değerler tam tersi olacaktır. İdeal ve negatif ideal çözüm değerlerine ait formüller aşağıda gösterilmiştir.

İdeal çözüm değerleri:

$$A^+ = \left\{ \underset{i}{\max} v_{ij} \text{ olmak üzere} \right\}$$

$$\Rightarrow A^+ = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\} \text{ her bir sütuna ait maksimum değerler,}$$

Negatif ideal çözüm değerleri:

$$A^- = \left\{ \underset{i}{\min} v_{ij} \text{ olmak üzere} \right\}$$

$$\Rightarrow A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\} \text{ her bir sütuna ait minimum değerlerdir.}$$

Adım 5: İdeal ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklık Değerlerinin Elde Edilmesi

Bu aşamada daha önce belirlenen ideal çözüm değerleri ve negatif ideal çözüm değerleri aşağıdaki formülde kullanılarak ideal çözüme ve negatif ideal çözüme en uzak uzaklık tespit edilir. Bu uzaklık değerleri kullanırken Öklidyen (Euclidian) uzaklık kullanılmaktadır.

İdeal Uzaklık:

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

Negatif İdeal Uzaklık:

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

Bu hesaplamaların sonucunda karar noktası kadar S_i^* ve S_i^- değeri bulunacaktır.

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Görelî yakınlığın hesaplanmasında ideal olmayan ve ideal noktalara uzaklıklardan yararlanılır.

İdeal çözüme göreli yakınlık C_i^* sembolü ile gösterilir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Bu değer $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında yer alır. İdeal çözüme mutlak yakınlık $C_i^* = 1$ olarak gösterirken, negatif ideal çözüme mutlak yakınlığı $C_i^* = 0$ şeklinde gösterilir.

5.4. Araştırmanın Uygulaması

Çalışmada BIST'te işlem gören imalat sanayi taşta toprağa dayalı sektör firmalarından 21 adet firmaya ait 2009-2016 mali yılları için ayrı ayrı finansal performanslarının belirlenmesinde etkili olan finansal oranları hesaplanarak kullanılmıştır. Hesaplanan oranlar TOPSIS yöntemi ile genel performansı gösterecek tek sayıya indirgenmiş ve kendi içlerinde sıralandırılarak performans değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Tablo sayısının sayıca çok olması nedeniyle bu bölümde uygulama, son yıl olan 2016 yıl verileri üzerinden anlatılacaktır.

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Analizin ilk adımı olarak TOPSIS yönteminin birinci basamağı olan karar matrisinin oluşturulmuştur. Karar matrisinde 21 karar noktası olan firma ve 10 tane değerlendirme noktası olarak belirlenmiş finansal oran kullanılmıştır. 2016 mali yılına ait oluşturulan karar matrisi Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. 2016 Yılı Karar Matrisi

2016	(CO)	(ATO)	(SDH)	(ADH)	(FK)	(KVBA)	(BKM)	(FKM)	(NKM)	(ÖK)
ADANA	3.6196	2.7249	5.4420	2.5698	0.1667	0.0843	0.3626	0.2674	0.3410	0.1679
AFYON	0.1480	0.1124	7.0967	6.0547	0.7033	0.4085	0.0927	-0.0055	0.1579	0.0549
AKCNS	1.2199	0.9174	9.1452	3.5056	0.3341	0.2865	0.2833	0.2224	0.1964	0.2338
ANACM	1.4017	1.1493	5.0273	4.5706	0.5674	0.3152	0.2228	0.0627	0.2632	0.2434
ASLAN	1.0853	0.8831	7.8176	1.9383	0.4507	0.3704	0.3749	0.2850	0.1751	0.1866
BTCIM	1.3243	1.1335	10.1863	3.0529	0.5971	0.2025	0.1988	0.1609	0.0050	0.0049
BSOKE	1.0570	0.8216	5.2127	4.4489	0.6687	0.1486	0.2029	0.2040	-0.1444	-0.0795
BOLUC	1.5053	1.1233	8.0471	2.8685	0.3319	0.2305	0.3818	0.3377	0.2351	0.2493

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

BUCIM	2.6023	1.8939	6.1208	3.3470	0.3060	0.2307	0.2432	0.1530	0.1192	0.1719
CMBTN	1.1386	1.0998	94.9638	4.1231	0.6085	0.5851	0.0605	-0.0163	-0.0177	-0.0977
CMENT	1.8385	1.3727	7.1788	3.7069	0.2164	0.1550	0.2002	0.0244	-0.0299	-0.0198
CIMSA	0.6383	0.4445	6.6155	3.6787	0.4651	0.3593	0.3208	0.2616	0.2128	0.1833
DENCM	0.7990	0.2801	3.3335	7.8682	0.4360	0.3814	0.0520	-0.1735	-0.1389	-0.1625
EGSER	2.0283	1.3931	4.5316	2.4577	0.3657	0.2977	0.2657	0.1135	0.0883	0.1193
GOLTS	1.1449	0.8805	4.7752	13.3675	0.5730	0.3613	0.2721	0.1479	0.0169	0.0181
KONYA	3.6168	2.7110	4.8555	4.1072	0.1788	0.1528	0.2442	0.1334	0.1511	0.1236
MRDIN	0.3801	-0.8298	4.1576	2.9253	0.1412	0.1002	0.3468	0.2631	0.2726	0.1600
NUHCM	2.6756	2.1091	8.5115	3.2565	0.2318	0.1328	0.3307	0.2154	0.1869	0.1558
TRKCM	2.0197	1.5942	5.5025	4.2889	0.4786	0.1872	0.2943	0.1005	0.1907	0.1603
USAK	0.0100	-0.6895	3.3802	1.8142	0.3007	0.2061	0.2192	0.1547	0.0224	0.0418
UNYEC	5.1887	4.1098	6.3586	3.0021	0.1473	0.1097	0.3510	0.2614	0.2324	0.2051

Adım 2: Normalize Matrisin Elde Edilmesi

Oluşturulan karar matrisinde yer alan her bir değer bulunduğu sütundaki değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünerek normalize işlemi uygulanmıştır. Bu işlem her bir yıl için tekrarlanmış olup 2016 yılı için oluşturulan normalize matris Tablo 4’de yer almaktadır.

35

Tablo 4. 2016 Yılı Normalize Edilmiş Karar Matrisi

2016	(CO)	(ATO)	(SDH)	(ADH)	(FK)	(KVBA)	(BKM)	(FKM)	(NKM)	(ÖK)
ADANA	0.3770	0.3652	0.0548	0.1165	0.0844	0.0654	0.2925	0.3026	0.4176	0.2382
AFYON	0.0154	0.0151	0.0715	0.2745	0.3562	0.3168	0.0748	-0.0062	0.1933	0.0779
AKCNS	0.1270	0.1230	0.0922	0.1590	0.1692	0.2222	0.2285	0.2516	0.2405	0.3316
ANACM	0.1460	0.1540	0.0507	0.2072	0.2874	0.2445	0.1797	0.0709	0.3222	0.3452
ASLAN	0.1130	0.1184	0.0788	0.0879	0.2283	0.2872	0.3024	0.3225	0.2144	0.2646
BTCIM	0.1379	0.1519	0.1027	0.1384	0.3024	0.1570	0.1603	0.1821	0.0061	0.0069
BSOKE	0.1101	0.1101	0.0525	0.2017	0.3387	0.1152	0.1636	0.2309	-0.1769	-0.1128
BOLUC	0.1568	0.1506	0.0811	0.1301	0.1681	0.1787	0.3079	0.3822	0.2879	0.3536
BUCIM	0.2710	0.2538	0.0617	0.1518	0.1549	0.1789	0.1961	0.1731	0.1460	0.2438
CMBTN	0.1186	0.1474	0.9570	0.1870	0.3082	0.4537	0.0488	-0.0185	-0.0217	-0.1385
CMENT	0.1915	0.1840	0.0723	0.1681	0.1096	0.1202	0.1615	0.0277	-0.0366	-0.0280
CIMSA	0.0665	0.0596	0.0667	0.1668	0.2355	0.2786	0.2588	0.2960	0.2606	0.2599
DENCM	0.0832	0.0375	0.0336	0.3568	0.2208	0.2958	0.0419	-0.1963	-0.1701	-0.2304
EGSER	0.2112	0.1867	0.0457	0.1114	0.1852	0.2309	0.2143	0.1284	0.1081	0.1692

**FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST
ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI**

GOLTS	0.1192	0.1180	0.0481	0.6061	0.2902	0.2802	0.2195	0.1673	0.0207	0.0256
KONYA	0.3767	0.3634	0.0489	0.1862	0.0906	0.1185	0.1969	0.1509	0.1850	0.1754
MRDIN	0.0396	-0.1112	0.0419	0.1326	0.0715	0.0777	0.2797	0.2977	0.3338	0.2270
NUHCM	0.2787	0.2827	0.0858	0.1477	0.1174	0.1030	0.2667	0.2438	0.2289	0.2209
TRKCM	0.2103	0.2137	0.0555	0.1945	0.2424	0.1452	0.2373	0.1137	0.2335	0.2274
USAK	0.0010	-0.0924	0.0341	0.0823	0.1523	0.1598	0.1768	0.1751	0.0274	0.0593
UNYEC	0.5404	0.5508	0.0641	0.1361	0.0746	0.0851	0.2831	0.2958	0.2846	0.2909

Adım 3: Ağırlıklandırılmış Normalize Matrisin Elde Edilmesi

Bu adımda ağırlık dereceleri 0,10 olacak şekilde daha önce hesaplanarak normalize edilmiş karar matrisinde bulunan sütunlarındaki değerlerle çarpılmıştır. 2016 yılı için elde edilen değerler Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 2016 Yılı Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Karar Matrisi

2016	(CO)	(ATO)	(SDH)	(ADH)	(FK)	(KVBA)	(BKM)	(FKM)	(NKM)	(ÖK)
W_{ij}	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
ADANA	0,0377	0,0365	0,0055	0,0117	0,0084	0,0065	0,0292	0,0303	0,0418	0,0238
AFYON	0,0015	0,0015	0,0072	0,0275	0,0356	0,0317	0,0075	-0,0006	0,0193	0,0078
AKCNS	0,0127	0,0123	0,0092	0,0159	0,0169	0,0222	0,0229	0,0252	0,0241	0,0332
ANACM	0,0146	0,0154	0,0051	0,0207	0,0287	0,0244	0,0180	0,0071	0,0322	0,0345
ASLAN	0,0113	0,0118	0,0079	0,0088	0,0228	0,0287	0,0302	0,0322	0,0214	0,0265
BTCIM	0,0138	0,0152	0,0103	0,0138	0,0302	0,0157	0,0160	0,0182	0,0006	0,0007
BSOKE	0,0110	0,0110	0,0053	0,0202	0,0339	0,0115	0,0164	0,0231	-0,0177	-0,0113
BOLUC	0,0157	0,0151	0,0081	0,0130	0,0168	0,0179	0,0308	0,0382	0,0288	0,0354
BUCIM	0,0271	0,0254	0,0062	0,0152	0,0155	0,0179	0,0196	0,0173	0,0146	0,0244
CMBTN	0,0119	0,0147	0,0957	0,0187	0,0308	0,0454	0,0049	-0,0018	-0,0022	-0,0139
CMEN	0,0191	0,0184	0,0072	0,0168	0,0110	0,0120	0,0161	0,0028	-0,0037	-0,0028
CIMSA	0,0066	0,0060	0,0067	0,0167	0,0236	0,0279	0,0259	0,0296	0,0261	0,0260
DENCM	0,0083	0,0038	0,0034	0,0357	0,0221	0,0296	0,0042	-0,0196	-0,0170	-0,0230
EGSER	0,0211	0,0187	0,0046	0,0111	0,0185	0,0231	0,0214	0,0128	0,0108	0,0169
GOLTS	0,0119	0,0118	0,0048	0,0606	0,0290	0,0280	0,0219	0,0167	0,0021	0,0026
KONYA	0,0377	0,0363	0,0049	0,0186	0,0091	0,0118	0,0197	0,0151	0,0185	0,0175
MRDIN	0,0040	-0,0111	0,0042	0,0133	0,0071	0,0078	0,0280	0,0298	0,0334	0,0227
NUHCM	0,0279	0,0283	0,0086	0,0148	0,0117	0,0103	0,0267	0,0244	0,0229	0,0221
TRKCM	0,0210	0,0214	0,0055	0,0194	0,0242	0,0145	0,0237	0,0114	0,0233	0,0227
USAK	0,0001	-0,0092	0,0034	0,0082	0,0152	0,0160	0,0177	0,0175	0,0027	0,0059
UNYEC	0,0540	0,0551	0,0064	0,0136	0,0075	0,0085	0,0283	0,0296	0,0285	0,0291

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

Adım 4: İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Elde Edilmesi

İdeal A^+ seti ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrislerinde bulunan her sütunun en büyük değerleri, A^- seti ise sütunlardaki en küçük değerler seçilerek oluşturulmuştur. 2016 yılı sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. 2016 Yılı İdeal A^- ve A^+ Seti

2016 İDEAL A^- VE A^+ SETİ										
A^+	0,0540	0,0551	0,0957	0,0606	0,0356	0,0454	0,0308	0,0382	0,0418	0,0354
A^-	0,0001	-0,0111	0,0034	0,0082	0,0071	0,0065	0,0042	-0,0196	-0,0177	-0,0230

Adım 5: İdeal ve Negatif İdeal Noktalara Olan Uzaklık Değerlerinin Elde Edilmesi

Daha önce belirlenen ideal çözüm değerleri ve negatif ideal çözüm değerleri ideal ve negatif ideal noktalara olan uzaklık formülleri kullanılarak tespit edilmiştir. 2016 yılı için ideal noktalara olan uzaklık değerleri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. 2016 Yılı İdeal Uzaklıkların Hesaplanması

2016	(CO)	(ATO)	(SDH)	(ADH)	(FK)	(KVBA)	(BKM)	(FKM)	(NKM)	(ÖK)	TOPLAM	S_i^*
ADANA	0,0003	0,0003	0,0081	0,0024	0,0007	0,0015	0,0000	0,0001	0,0000	0,0001	0,0136	0,1166
AFYON	0,0028	0,0029	0,0078	0,0011	0,0000	0,0002	0,0005	0,0015	0,0005	0,0008	0,0181	0,1344
AKCNS	0,0017	0,0018	0,0075	0,0020	0,0003	0,0005	0,0001	0,0002	0,0003	0,0000	0,0145	0,1202
ANACM	0,0016	0,0016	0,0082	0,0016	0,0000	0,0004	0,0002	0,0010	0,0001	0,0000	0,0146	0,1210
ASLAN	0,0018	0,0019	0,0077	0,0027	0,0002	0,0003	0,0000	0,0000	0,0004	0,0001	0,0151	0,1227
BTCIM	0,0016	0,0016	0,0073	0,0022	0,0000	0,0009	0,0002	0,0004	0,0017	0,0012	0,0171	0,1308
BSOKE	0,0019	0,0019	0,0082	0,0016	0,0000	0,0011	0,0002	0,0002	0,0035	0,0022	0,0209	0,1446
BOLUC	0,0015	0,0016	0,0077	0,0023	0,0004	0,0008	0,0000	0,0000	0,0002	0,0000	0,0143	0,1195
BUCIM	0,0007	0,0009	0,0080	0,0021	0,0004	0,0008	0,0001	0,0004	0,0007	0,0001	0,0143	0,1195
CMBTN	0,0018	0,0016	0,0000	0,0018	0,0000	0,0000	0,0007	0,0016	0,0019	0,0024	0,0118	0,1087
CMEN	0,0012	0,0013	0,0078	0,0019	0,0006	0,0011	0,0002	0,0013	0,0021	0,0015	0,0190	0,1379
CIMSA	0,0022	0,0024	0,0079	0,0019	0,0001	0,0003	0,0000	0,0001	0,0002	0,0001	0,0154	0,1241
DENCM	0,0021	0,0026	0,0085	0,0006	0,0002	0,0002	0,0007	0,0033	0,0035	0,0034	0,0252	0,1588
EGSER	0,0011	0,0013	0,0083	0,0024	0,0003	0,0005	0,0001	0,0006	0,0010	0,0003	0,0160	0,1264
GOLTS	0,0018	0,0019	0,0083	0,0000	0,0000	0,0003	0,0001	0,0005	0,0016	0,0011	0,0154	0,1243
KONYA	0,0003	0,0004	0,0082	0,0018	0,0007	0,0011	0,0001	0,0005	0,0005	0,0003	0,0140	0,1182
MRDIN	0,0025	0,0044	0,0084	0,0022	0,0008	0,0014	0,0000	0,0001	0,0001	0,0002	0,0200	0,1416
NUHCM	0,0007	0,0007	0,0076	0,0021	0,0006	0,0012	0,0000	0,0002	0,0004	0,0002	0,0136	0,1168
TRKCM	0,0011	0,0011	0,0081	0,0017	0,0001	0,0010	0,0000	0,0007	0,0003	0,0002	0,0144	0,1200
USAK	0,0029	0,0041	0,0085	0,0027	0,0004	0,0009	0,0002	0,0004	0,0015	0,0009	0,0226	0,1503
UNYEC	0,0000	0,0000	0,0080	0,0022	0,0008	0,0014	0,0000	0,0001	0,0002	0,0000	0,0126	0,1124

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

2016 yılı negatif ideal noktalara olan uzaklık değerleri Tablo 8’de yer almaktadır;

Tablo 8. 2016 Yılı Negatif İdeal Uzaklıkların Hesaplanması

2016	(CO)	(ATO)	(SDH)	(ADH)	(FK)	(KVBA)	(BKM)	(FKM)	(NKM)	(ÖK)	TOPLAM	s_i^-
ADANA	0,0014	0,0023	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0006	0,0025	0,0035	0,0022	0,0125	0,1120
AFYON	0,0000	0,0002	0,0000	0,0004	0,0008	0,0006	0,0000	0,0004	0,0014	0,0010	0,0047	0,0684
AKCNS	0,0002	0,0005	0,0000	0,0001	0,0001	0,0002	0,0003	0,0020	0,0017	0,0032	0,0084	0,0916
ANACM	0,0002	0,0007	0,0000	0,0002	0,0005	0,0003	0,0002	0,0007	0,0025	0,0033	0,0086	0,0926
ASLAN	0,0001	0,0005	0,0000	0,0000	0,0002	0,0005	0,0007	0,0027	0,0015	0,0025	0,0088	0,0936
BTCIM	0,0002	0,0007	0,0000	0,0000	0,0005	0,0001	0,0001	0,0014	0,0003	0,0006	0,0040	0,0636
BSOKE	0,0001	0,0005	0,0000	0,0001	0,0007	0,0000	0,0001	0,0018	0,0000	0,0001	0,0036	0,0600
BOLUC	0,0002	0,0007	0,0000	0,0000	0,0001	0,0001	0,0007	0,0033	0,0022	0,0034	0,0108	0,1040
BUCIM	0,0007	0,0013	0,0000	0,0000	0,0001	0,0001	0,0002	0,0014	0,0010	0,0022	0,0072	0,0849
CMBTN	0,0001	0,0007	0,0085	0,0001	0,0006	0,0015	0,0000	0,0003	0,0002	0,0001	0,0122	0,1102
CMEN	0,0004	0,0009	0,0000	0,0001	0,0000	0,0000	0,0001	0,0005	0,0002	0,0004	0,0026	0,0512
CIMSA	0,0000	0,0003	0,0000	0,0001	0,0003	0,0005	0,0005	0,0024	0,0019	0,0024	0,0084	0,0914
DENCM	0,0001	0,0002	0,0000	0,0008	0,0002	0,0005	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0018	0,0424
EGSER	0,0004	0,0009	0,0000	0,0000	0,0001	0,0003	0,0003	0,0011	0,0008	0,0016	0,0055	0,0742
GOLTS	0,0001	0,0005	0,0000	0,0027	0,0005	0,0005	0,0003	0,0013	0,0004	0,0007	0,0070	0,0839
KONYA	0,0014	0,0023	0,0000	0,0001	0,0000	0,0000	0,0002	0,0012	0,0013	0,0016	0,0082	0,0906
MRDIN	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0006	0,0024	0,0026	0,0021	0,0077	0,0880
NUHCM	0,0008	0,0016	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0005	0,0019	0,0016	0,0020	0,0086	0,0925
TRKCM	0,0004	0,0011	0,0000	0,0001	0,0003	0,0001	0,0004	0,0010	0,0017	0,0021	0,0071	0,0843
USAK	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,0001	0,0002	0,0014	0,0004	0,0008	0,0030	0,0546
UNYEC	0,0029	0,0044	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0006	0,0024	0,0021	0,0027	0,0152	0,1232

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Adım 5’te hesaplanan ideal ve negatif ideal uzaklık değerlerinden yararlanarak göreli yakınlık formüllü uygulanmış ve 2016 yılı için Tablo 9’daki değerler elde edilmiştir.

Tablo 9. İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

	2016			2015			
	S_i^+	S_i^-	C_i^*	S_i^+	S_i^-	C_i^*	
ADANA	0,1166	0,1120	0,4900	ADANA	0,1231	0,0832	0,4032
AFYON	0,1344	0,0684	0,3373	AFYON	0,1210	0,0783	0,3928
AKCNS	0,1202	0,0916	0,4325	AKCNS	0,1243	0,0587	0,3208
ANACM	0,1210	0,0926	0,4334	ANACM	0,1371	0,0408	0,2292
ASLAN	0,1227	0,0936	0,4327	ASLAN	0,1264	0,0619	0,3288
BTCIM	0,1308	0,0636	0,3271	BTCIM	0,1284	0,0486	0,2744
BSOKE	0,1446	0,0600	0,2934	BSOKE	0,1232	0,0641	0,3420
BOLUC	0,1195	0,1040	0,4653	BOLUC	0,1246	0,0710	0,3630
BUCIM	0,1195	0,0849	0,4155	BUCIM	0,1306	0,0465	0,2625
CMBTN	0,1087	0,1102	0,5035	CMBTN	0,1079	0,1052	0,4937
CMEN	0,1379	0,0512	0,2706	CMEN	0,1381	0,0306	0,1813
CIMSA	0,1241	0,0914	0,4241	CIMSA	0,1229	0,0586	0,3227
DENCM	0,1588	0,0424	0,2107	DENCM	0,1372	0,0318	0,1880
EGSER	0,1264	0,0742	0,3698	EGSER	0,1282	0,0601	0,3192
GOLTS	0,1243	0,0839	0,4030	GOLTS	0,1149	0,0863	0,4292
KONYA	0,1182	0,0906	0,4339	KONYA	0,1240	0,0639	0,3403
MRDIN	0,1416	0,0880	0,3834	MRDIN	0,1398	0,0579	0,2927
NUHCM	0,1168	0,0925	0,4419	NUHCM	0,1248	0,0587	0,3200
TRKCM	0,1200	0,0843	0,4126	TRKCM	0,1318	0,0461	0,2593
USAK	0,1503	0,0546	0,2663	USAK	0,1516	0,0280	0,1559
UNYEC	0,1124	0,1232	0,5230	UNYEC	0,1251	0,0832	0,3994

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

2009-2016 yılları arasında BİST’te işlem gören imalat sanayi taşta toprağa dayalı şirketlerin TOPSIS yöntemine göre ideal çözüm değerleri en büyükten en küçüğe doğru sıralandığında ise Tablo. 10’daki sonuçlar elde edilmiştir. Tabloda yer alan bulgular analiz sonuçları bölümünde detaylı olarak tartışılmıştır.

Tablo 10. İdeal Çözüme Göre Yakınlığın 2009-2016 Yılları Arasında Sıralaması

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
C_i^*	C_i^*	C_i^*	C_i^*	C_i^*	C_i^*	C_i^*	C_i^*
MRDIN 0,6284	MRDIN 0,5458	CMBTN 0,6105	UNYEC 0,5834	CMBTN 0,5363	CMBTN 0,5400	CMBTN 0,4937	UNYEC 0,5230
UNYEC 0,5713	UNYEC 0,4788	MRDIN 0,5306	CMBTN 0,5352	UNYEC 0,4935	UNYEC 0,4585	GOLTS 0,4292	CMBTN 0,5035
ADANA 0,5214	TRKCM 0,4535	UNYEC 0,4981	ASLAN 0,5249	CMSA 0,4231	BOLUC 0,4078	ADANA 0,4032	ADANA 0,4900
CMSA 0,4881	KONYA 0,4532	TRKCM 0,4329	ADANA 0,5215	BOLUC 0,4007	ADANA 0,3984	UNYEC 0,3994	BOLUC 0,4653
KONYA 0,4596	ADANA 0,4267	ADANA 0,4078	MRDIN 0,5213	MRDIN 0,3945	KONYA 0,3926	AFYON 0,3928	NUHCM 0,4419
USAK 0,4569	CMBTN 0,4075	KONYA 0,4063	KONYA 0,5161	ADANA 0,3933	BSOKE 0,3607	BOLUC 0,3630	KONYA 0,4339
NUHCM 0,4560	CMSA 0,3834	CMSA 0,3979	BOLUC 0,4886	ASLAN 0,3512	ASLAN 0,3514	BSOKE 0,3420	ANACM 0,4334
BOLUC 0,4528	EGSER 0,3795	ANACM 0,3763	EGSER 0,4714	BSOKE 0,3446	AFYON 0,3452	KONYA 0,3403	ASLAN 0,4327
AKCNS 0,4369	ANACM 0,3719	BUCIM 0,3727	CMSA 0,4707	KONYA 0,3421	MRDIN 0,3205	ASLAN 0,3288	AKCNS 0,4325
CMEN 0,4306	USAK 0,3626	DENCM 0,3641	GOLTS 0,4692	EGSER 0,3375	BUCIM 0,3177	CMSA 0,3227	CMSA 0,4241
CMBTN 0,4289	BOLUC 0,3270	EGSER 0,3625	AKCNS 0,4687	AKCNS 0,3237	NUHCM 0,3162	AKCNS 0,3208	BUCIM 0,4155
TRKCM 0,4024	DENCM 0,3101	BOLUC 0,3575	TRKCM 0,4333	GOLTS 0,3182	EGSER 0,3160	NUHCM 0,3200	TRKCM 0,4126
EGSER 0,3816	AKCNS 0,3066	USAK 0,3507	ANACM 0,4195	BUCIM 0,3024	TRKCM 0,3155	EGSER 0,3192	GOLTS 0,4030
GOLTS 0,3777	BSOKE 0,3062	AKCNS 0,3502	NUHCM 0,4105	TRKCM 0,2998	AKCNS 0,3085	MRDIN 0,2927	MRDIN 0,3834
ANACM 0,3726	NUHCM 0,2968	ASLAN 0,3382	USAK 0,3879	BTCIM 0,2938	GOLTS 0,2995	BTCIM 0,2744	EGSER 0,3698
BTCIM 0,3643	GOLTS 0,2852	NUHCM 0,3324	BUCIM 0,3796	NUHCM 0,2804	USAK 0,2988	BUCIM 0,2625	AFYON 0,3373
BSOKE 0,3578	BTCIM 0,2747	GOLTS 0,3049	BTCIM 0,3680	USAK 0,2742	CMSA 0,2934	TRKCM 0,2593	BTCIM 0,3271
BUCIM 0,3491	CMEN 0,2719	CMEN 0,3014	BSOKE 0,3593	ANACM 0,2726	ANACM 0,2910	ANACM 0,2292	BSOKE 0,2934
DENCM 0,3217	BUCIM 0,2512	BSOKE 0,2931	CMEN 0,3532	DENCM 0,2416	BTCIM 0,2910	DENCM 0,1880	CMEN 0,2706
AFYON 0,3150	AFYON 0,2480	BTCIM 0,2919	DENCM 0,3479	AFYON 0,2369	DENCM 0,2693	CMEN 0,1813	USAK 0,2663
ASLAN 0,2080	ASLAN 0,2380	AFYON 0,1571	AFYON 0,1384	CMEN 0,2039	CMEN 0,2377	USAK 0,1559	DENCM 0,2107

5.5. BİST’te İşlem Gören İmalat Sanayi Taşa Toprağa Dayalı Hisse Senetleri Fiyat Analizi

Çalışmanın bu aşamasında 2009-2016 yılları arasında BİST’te işlem gördüğü açılış ve kapanış fiyatlarından yararlanılmıştır. Getirilere ait yüzdelik değişim hesaplanırken açılış ve kapanış fiyatlarındaki değişimden yararlanılmış olup Tablo 11’de büyükten küçüğe doğru sıralanarak gösterilmiştir.

Getiri analizi çalışmasında 2009-2010 yılları arasında Aslan Çimentoya ait veriler elde edilemediğinden 2011 yılından itibaren çalışmaya dahil edilmiştir.

**FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST
ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI**

Tablo 11. 2009-2016 Yılları Arasında Hisse Senedi Yıllık Fiyat Değişimlerine Göre Şirketlerin Büyükten Küçüğe Göre Sıralanması

Sıralama	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	CMENT	DENCM	USAK	AKCNS	ASLAN	NUHCM	USAK	NUHCM
2	AFYON	KONYA	KONYA	UNYEC	NUHCM	BTCIM	CMENT	CMBTN
3	AKCNS	CMBTN	CMBTN	EGSER	ADANA	AKCNS	ASLAN	BUCIM
4	USAK	EGSER	AKCNS	CMENT	EGSER	DENCM	NUHCM	CMENT
5	EGSER	ANACM	BUCIM	GOLTS	USAK	ASLAN	MRDIN	BSOKE
6	CIMSA	GOLTS	UNYEC	BTCIM	MRDIN	BOLUC	KONYA	ADANA
7	CMBTN	TRKCM	BOLUC	CIMSA	AKCNS	TRKCM	EGSER	BTCIM
8	MRDIN	USAK	NUHCM	ASLAN	BTCIM	GOLTS	ADANA	TRKCM
9	KONYA	BSOKE	MRDIN	BUCIM	BUCIM	BSOKE	BUCIM	CIMSA
10	TRKCM	CIMSA	TRKCM	CMBTN	CIMSA	KONYA	GOLTS	KONYA
11	DENCM	UNYEC	ANACM	BSOKE	TRKCM	ADANA	ANACM	USAK
12	ANACM	BTCIM	CIMSA	ADANA	KONYA	ANACM	UNYEC	UNYEC
13	ADANA	MRDIN	BSOKE	DENCM	BSOKE	USAK	TRKCM	ASLAN
14	GOLTS	AKCNS	GOLTS	NUHCM	BOLUC	BUCIM	AKCNS	AFYON
15	BOLUC	ADANA	BTCIM	BOLUC	ANACM	MRDIN	DENCM	DENCM
16	UNYEC	NUHCM	CMENT	ANACM	UNYEC	CMENT	BOLUC	ANACM
17	BSOKE	BOLUC	EGSER	KONYA	CMBTN	CMBTN	BSOKE	MRDIN
18	NUHCM	BUCIM	ADANA	TRKCM	CMENT	UNYEC	AFYON	GOLTS
19	BTCIM	CMENT	AFYON	MRDIN	GOLTS	CIMSA	CMBTN	EGSER
20	BUCIM	AFYON	DENCM	AFYON	DENCM	EGSER	CIMSA	BOLUC
21	-	-	ASLAN	USAK	AFYON	AFYON	BTCIM	AKCNS

5.6. Analiz Sonuçları

Yapılan çalışmanın amacı 2009-2016 yılları arasında finansal performans ile hisse senedi yatırımcı kararları arasındaki ilişkiden yola çıkarak bir değerlendirme yapmak ve elde edilen verilerin karşılaştırmasını yatırımcı davranışlarıyla ilgili bir öngörü elde etmektir. Yapılan araştırmada elde edilen veri karşılaştırmaları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

Afyon Çimento 2009 yılında ideal çözüm değeri sondan 2. sırada olmasına karşın BİST hisse değeri değişime göre de sondan 2. sıradadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Bursa Çimento 2010 yılında ideal çözüm değeri sondan 3. sırada olmasına karşın BİST hisse değeri değişime göre de sondan 3. sıradadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Çimbeton 2011 yılında ideal çözüm değeri 1. Sırada olmasına karşın BİST'te hisse değeri değişime göre 3. sıradadır. Afyon Çimento ise ideal çözüm değeri son sırada olmasına karşın

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

BİST hisse değeri değışime göre sondan 3. sıradadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Ünye Çimento 2012 yılında ideal çözüm değeri 1. sırada olmasına karşın BİST hisse değeri değışime göre 2. sıradadır. Afyon Çimento ise ideal çözüm değeri son sırada olmasına karşın bisste hisse değeri değışime göre sondan 2. sıradadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Denizli Cam 2013 yılında ideal çözüm değeri sondan 3. sırada olmasına karşın hisse değeri değışime göre sondan 2. sıradadır. Afyon Çimento ise ideal çözüm değeri sondan 2. sırada olmasına karşın BİST hisse değeri değışime göre son sırada yer almaktadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Batı Çimento 2014 yılında ideal çözüm değeri sondan 3. sırada olmasına karşın hisse değeri değışime göre 2. sıradadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Çimbeton 2015 yılında ideal çözüm değeri 1. Sırada olmasına karşın BİST'te hisse değeri değışime göre sondan 3. sıradadır. Çimentaş ideal çözüm değeri sondan 2. sırada yer almasına karşın BİST'te hisse değeri değışime göre 2. sırada yer almaktadır. Uşak Çimento ise ideal çözüm değeri son sırada olmasına karşın hisse değeri değışime göre ilk sırada yer almaktadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

Çimbeton 2016 yılında ideal çözüm değeri 2. sırada yer almasına karşın BİST'te hisse değeri değışimine göre de aynı sırada yer almaktadır. Diğer firmalar kendi içerisinde orta sıralarda yer almaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmanın amacı 2009-2016 yılları arasında finansal performans ile hisse senedi yatırımcı kararları arasındaki ilişkiden yola çıkarak bir değerlendirme yapmak ve elde edilen verilerin karşılaştırmasını yatırımcı davranışlarıyla ilgili bir öngörü elde etmektir. İşletmelerin ve yatırımcıların genel amacı maksimum düzeyde kâr sağlamaktadır. Ancak öncelikli olarak işletmelerin kârını maksimize etmek yerine temel amaç işletmelerin sürekliliğidir. Finansal tablolarda, işletmelerin faaliyetleri sonucunda ne tür sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Ölçülen performans değerleri, rakip firmaların performans değerleri ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuçlar işletmelerin geleceğe yönelik kararlar almasında büyük avantaj sağlamaktadır. Ayrıca net bilgilere sahip olan yatırımcılar, kâr edebilecekleri firmalara yatırım yapmada etkili olabilirler.

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

Çalışmada BİST'te işlem gören imalat sanayi taşta toprağa dayalı 27 adet sektör firmasından verileri bulunan 21 adet firmaya ait 2009-2016 mali yılları dönem sonu bilançoları ve gelir tablolarından yararlanılmıştır. TOPSIS ile performansları sıralanmış ve BİST'ten hisse senetlerinin her seneye ait açılış ve kapanış değerlerinden yararlanılarak getirileri hesaplanmıştır. Finansal performans değerlendirilirken alınan 10 adet finansal oranın değiştirilmesi çalışmanın kısıtlarıdır. Yatırımcılar, yatırım kararlarını verirken sadece finansal tablolardan yararlanmayıp çevresel faktörlerden etkilendiği görülmüştür. Yatırım yapan yatırımcıların, yatırım riskini elinde bulunan sermayeyi kaybetme ihtimali olarak görürler.

Sonuç olarak, yapılan analizlerde görüldüğü üzere çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan TOPSIS yönteminde baz alınan şirketlerin ideal çözüme göre yakınlık dereceleri sıralaması ile hisse senedi fiyat analizi yüzde sıralamaları birebir uyuşmadığı görülmüştür. Fakat bazı yıl ve şirketlerde bu durumda uyuma görülebilmektedir. Bu durumun ilk nedeni; TOPSIS yönteminde kullanılmak için alınan oranların değişkenlik göstermesidir. Diğer yandan, yatırımcıların eğitim durumları, piyasaya bakış açıları ve yüksek riskleri göz önüne almama gibi faktörleri, sonucu etkileyen bir diğer nedendir. Yapılan çalışmada baz alınan tarih aralıkları arttırılırsa çalışmanın şekli değişebilir. Aynı şekilde baz alınan finansal oranlar, finansal oranların ağırlıklı ortalamaları ve yatırımcıların eğitim durumları değiştirilir ise çalışmanın sonucunda farklılıklara neden olabilir.

Yatırımcıların yatırım yaparken dikkate aldığı durumlarla ilgili değişiklikler ortaya çıkması sonucu etkileyen bir diğer sonuçtur. Bununla ilgili örnek vermek gerekir ise baz alınan yıllar arasında Türkiye'deki değişen ekonomik koşullar yatırımcıların yatırım ve davranış şekillerini etkileyen durumlar ortaya çıkarmaktadır.

7. KAYNAKÇA

Akdoğan ve Tenker (2001). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi , s. 624.

Altuğ, O. (1988). Finansal Yönetim: İlkeler ve Uygulamalar. Marmara Üniversitesi, s. 299.

Ataman, Ü., Hacırüstemoğlu, R. (1999). Yöneticiler için; Muhasebe ve Finans Bilgileri, Türkmen Kitabevi, İstanbul, s. 133.

Başoğlu, Ufuk, Ali Ceylan ve İlker Parasız (2000). Finans: Teori, Kurum ve Araçlar, Ekin Kitabevi, Bursa, s. 198.

FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİST ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI

Coşkun, M. (2010). Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz. Ankara, Detay Yayıncılık, s. 342.

Çabuk, A., Lazol, İ. (2004). Mali Tablolar Analizi, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 154, Vipaş A. Ş. Yayın No: 30, 3. Baskı, Bursa, s. 214-215.

Çaldağ, Y. (2004)) Denetim ve Raporlama, Finansal Analiz ve Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi, Ankara.

Çetiner, E. (2000). İşletmelerde Mali Analiz, Gazi Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, s. 138.

Demirel, B. L. (2006). Faaliyet Raporlarında Oran Analizinin Kullanımı: İMKB Çimento Sektörü Üzerine Bir Araştırma (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Akel, V., Ergül, N., & Dumanoglu, S. (2010). İMKB’de İşlem Gören Finansal Kiralama Şirketlerinin 2005-2008 Dönemi Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 28(1), 271-292.

Dumanoglu, S. ve Ergül, N. (2010). İMKB’de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 48: 101-111.

Esendemirli, E. ve Acar, E. (2016). Finansal Performans Ve Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notları: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi 2013-2014 Yılları Karşılaştırması. World of Accounting Science, 18.

Güvemli, O. (2001). Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi Değerlendirilmesi ve İzlenmesi. Ankara: Nobel Yayıncılık

İçerli, M. Y., & Akkaya, G. C. (2006). Finansal Açından Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1).

Kabakcı C. (2004). Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinde TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performans Analizi

Kamu Aydınlatma Platformu (KAP): <https://www.kap.org.tr>

Kara, H. (2005). Davranışsal Finans ve İMKB Hisse Senedi Getirileri. *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

***FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST
ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI***

Korkmaz, Turhan ve Ceylan Ali (2007). Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, Ekin Kitabevi, Bursa, s. 472.

Korkmaz, T. ve Uygurtürk, H. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2): 95-115.

Küden, M. (2014). Davranışsal Finans Açısından Bireysel Yatırım Tercihlerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Okka, O. (2005) Finansal Yönetime Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, s. 92.

Otluoğlu, E. (2009). Davranışsal Finans Çerçevesinde Aşırı Güven Hipotezinin Test Edilmesi: İMKB’de Bir Uygulama. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul.

Özcan, H. (2011). Davranışsal Finansın Bireysel Yatırımcıların Karar Mekanizmaları Üzerindeki Etkileri: Finansal Yatırımcıların Değerlendirmelerine Yönelik Bir Araştırma.

Özdemir M. (1997). Finansal Yönetim. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 38.

Pamukçu, A. B. (1999). Finans Yönetimi, Der Yayınları Yayın No: 257, İstanbul, s. 52.

Saraç, M., & Kahyaoğlu, M. B. (2011). Bireysel Yatırımcıların Risk Alma Eğilimine Etki Eden Sosyo-Ekonomik ve Demografik Faktörlerin Analizi. Journal of BRSA Banking & Financial Markets, 5(2).

Selimoğlu, S., & Orhan, A. (2015). Finansal Başarısızlığın Oran Analizi ve Diskriminant Analizi Kullanılarak Ölçümlenmesi: BIST’de İşlem Gören Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 17, 21-40.

Soysal, M., Kayalı, C. A., & Aktaş, İ. (2017). BIST’te Hisse Senetleri İşlem Gören Çimento Sanayii Sektöründeki Firmaların Topsis Yöntemine Göre Performans Değerlemesi ve Analizi. Journal of Current Researches on Business and Economics, 7(2), 437-452.

Türko, M.(2002). Finansal Yönetim, Alfa Yayınevi, İstanbul.

Usta, Ö., 2005, İşletme Finansı ve Finansal Yönetim, Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s.86.

Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2).

***FİNANSAL PERFORMANS İLE HİSSE SENEDİ YATIRIMCI KARARLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BIST
ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE TOPSIS UYGULAMASI***

Yılmaz (2009), İşletmelerde Oran Analizi Yoluyla Finansal Performans Ölçümlemesi ve Bir Uygulama.

Yükçü, S., Durukan, M. B., Özkol, E., Yücel, T., Baklacı, H. F., Evrim, P., Kutay, N., Özkan, S., Susmuş, T., Tükenmez, M. (1999). Finansal Yönetim, Vizyon Yayınları, İzmir.

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

TURK-ARMENIAN DISCOUNT IN “TURKEY AND ARMENIAN ATROCITIES” BOOK EXAMPLE

Dr. Elçin YILMAZ¹

Özet

Edwin Munsell Bliss, American Board misyoneri olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda görev almıştır. Kendisinin yazdığı kitap, makale ve diğer yazılar Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan Ermeni olaylarının özellikle Amerikan kamuoyundaki yansımaları açısından önem arz etmektedir. 1896 yılından yayımlanan *Turkey and The Armenian Atrocities (Türkiye ve Ermeni Mezalimi)* adındaki kitapta Bliss, önyargılı olarak Türkler, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan diğer milletler ve yaşanan Ermeni olayları hakkında önyargılı, hiçbir belge ve kanıtı dayandırmayan yazılar kaleme almıştır. Kitabında Osmanlı İmparatorluğu ve İslam dini hakkında ağır eleştiriler mevcuttur. Bu makalede Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ermenilerin durumu ve Amerikan misyoneri Bliss’in kitabında ve çeşitli yazılarında kaleme aldığı Osmanlı-Ermeni ilişkileri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edwin Munsell Bliss, Misyonerlik, American Board, Ermeniler

Abstract

As a American Board missionary, Edwin Munsell Bliss served in the Ottoman Empire. The books, the articles which had been written by himself reflects American common opinion about Armenian Issue at the Ottoman Empire. The book which is called “*Turkey and The Armenian Issue*” was published in 1896. In this book Bliss, wrote about, Turks, Ottoman Empire and the other nations who lived in Ottoman Empire tendentiously. His book was filled with anti- Ottoman and anti-İslam view. In this article, the Armenian Issue and Bliss’s views will be discussed comparatively.

Keywords: Edwin Munsell Bliss, Missionary, American Board, Armenians

1.GİRİŞ

Ermeni Meselesi, hâli hazırda Türkiye’nin gündemine sıklıkla getirilmektedir. Bu durum, ülkemizi hem iç hem de dış politikada maalesef olumsuz olarak etkilemektedir. Bu çalışmada geçmişten bu yana süregelen Ermeni meselesinin oluşmasında ve gelişiminde Amerikan misyonerlerinin etkisi araştırılmıştır.

Özellikle 19. Yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmeler ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emperyalist politikaların Ermeni meselesini körüklediğini biliyoruz. Büyük Güçler olarak bilinen devletler, özellikle Berlin Antlaşmasını izleyen süreçte bu sorunu uluslararasılaştırmış

¹ İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ elcin.yilmaz@ieu.edu.tr

ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Rusya, Fransa ve İngiltere'nin yanı sıra özellikle ABD'nin Osmanlı İmparatorluğunda çalışması için gönderdiği misyonerler ile bu topraklarda yaşayan Ermeniler üzerinde en çok tesiri gösteren ülke olmuştur.

19. yüzyıl boyunca Amerikan okullarının başlıca kurumlarından olan Amerikan Board'a bağlı misyonerlerin başlıca amacı, Hıristiyanlığın yeni bir yorumu olan Protestanlığı, İncil'i yayma görevine uygun olarak bütün dünyada tanıtmak ve yaygın hale getirmektir. (Bayrakdar, 2016, s.136) Misyonerler, Osmanlı İmparatorluğuna geldiklerinde Hıristiyanlığı yaymak için çalışmalara başlamışlar, Müslümanlar, Rumlar ve Yahudiler üzerinde yeterince tesir yaratamayacaklarını anlamışlardır. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğunda Müslüman ailelerin çocukları yalnızca yatılı askeri okullara öğrenci olarak alınabilirdi. Ayrıca bir Müslümanın din değiştirmesi imparatorluk yasalarına da uygun değildi. Diğer taraftan; Rumların, Sırların, Bulgarların ve Romenlerin Ortodoksluğunun arkasında Rusya vardı. Misyonerler, bu gerçekleri fark ettiğinde, Protestanlığı yaymak için Ermeniler arasında çalışılmasına ve Ermenilere yönelik istasyonlar kurulmasına karar vermişlerdir. (Erdoğan, 2008, s. 25) Hıristiyanlığı yaymak adına Anadolu'ya gelen, fakat Amerika'nın siyasi çıkarları için çalışan misyonerler açtıkları okullarda Ermeni vatandaşlara Ermeni dilini, tarihini anlatmışlar diğer bir yandan da bağımsızlık ve hürriyet gibi kavramları işleyerek Ermeni milliyetçiliği doğrultusunda çalışmalar yapmışlardır. Ermeniler, okullarda eğitim aldıkça bilinçlenmişler, bilinçlendikçe siyasal haklardan mahrum olmalarının sebeplerini sorgulamışlar ve bu hususta Türkleri suçlamışlardır. Ermeniler, özellikle Amerika'nın koruyuculuğu ile sosyal, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanarak kendilerini ve yaşam standartlarını geliştirmişlerdir. Anadolu'da açılan Ermeni okullarında okuyan Ermeni kadınları çalışma hayatına girmişler, bazı Ermeni gençleri Amerika'ya giderek Amerikan vatandaşlığına geçmiş, daha sonra Anadolu'ya dönerek misyoner olarak Amerika savunuculuğunu ve koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. 19. Yüzyıl sonunda Ermeni Protestanlarının sayısı 60.000'e ulaşmıştır. (Bayrakdar, 2016, s.137; Şimşir, 2007, ss.17-18)

20. yüzyıl başlarında Amerikan Board örgütüne bağlı, 145 misyoner ve 800 yerli işçi çok sayıda okul, hastane ve kilisede görev almıştır. Misyonerler, anılarını yazdıkları günlükler tutmuş, bunları temel alarak bağlı buldukları merkezlerin yöneticilerine düzenli raporlar göndermişlerdir. Bu misyoner yazıları, 1915-1916 sürgün tarihinin diğer önemli kaynakları olarak servis edilmiştir. (Lewy, 2005,s.122)

Kendi ülkelerinin siyasi makam ve yetkililerine asılsız ve yanlış olarak düzenledikleri raporlar ile yanıltıcı olmuşlardır. Çoğu Amerikan Board misyonerlik örgütüne bağlı olarak çalışan

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

misyonerler Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilere katliam yaptıklarını, köyleri kasabaları basarak günlerce gecelerce, Ermeni kadınlarına, çocuklarına ve erkeklerine işkencelerde bulduklarını iddia etmişlerdir. İslamiyet ve Türklük karşıtı söylemler, çoğu kez aşağılayıcı terimler ve önyargılı değerlendirmeler misyonierlerin yazdıkları raporlarda, gazetelerde ve kitaplarda yerini almıştır. Misyonierlerin aralıksız olarak sunduğu Müslüman görüntüsü “*korkunç Türk*” iken bunun karşılığında Ermeniler “masum kurbanlar” ve “hata yapamaz Hıristiyan kahramanlar” olarak tasvir edilmiştir. (Lewy, 2005, s. 123)

E. Alexander Powell, “The Struggle For Power in Moslem Asia” adlı eserinde misyonierlerin Osmanlı Devleti topraklarındaki propaganda faaliyetleri hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“*Siyasi bir terim olarak propaganda, İttifak Devletleri'ne karşı yapılan mücadelede, meşru bir silah olarak kullanmak amacıyla bizler tarafından icat edildi. ...Avrupa'daki propagandacıların çalışmalarının sonuçları gazetelerimizde, dergilerimizde, kitaplarımızda, okullarımızda, kiliselerimizde ve meclisimizde kendini gösterdi. ... Amerikan ulusu da yapılan bir propaganda üzerinden Türkler hakkında yanlış bilgilendirildi.... Amerikan gazetelerinde Türklerle ilgili başyazılara imza atanların %99'u Türkiye'de hiçbir zaman bulunmamış şahıslardı. ...Türkiye'ye ilişkin yanlış bir kanının oluşmasının diğer bir sebebi de misyonierlerdir. Misyonierler daha en başta Müslümanların dinini değiştirmeyeceklerini kavrayınca, faaliyetlerini Hıristiyan azınlıklara, özellikle de Ermenilere kaydırarak din, eğitim ve sağlıkla ilgili çalışmalarda bulunmuşlardır.... Hıristiyan Ermeniler tarafından kolları açılmış bir şekilde karşılanarak Ermeni davasını benimsemişler ve Amerika'ya gönderdikleri raporlarda mazlum Hıristiyanları savunmuşlar, Türkleri ise kınamışlardır.” (Powell, 2017, ss.23-24-28-31-37)*

Bu makalede Amerikan misyonierlerinden biri olan Edwin Munsell Bliss ve “Türkiye ve Ermeni Mezalimi” kitabı temel alınmıştır. Bu kitap örneğinden yola çıkarak Türk-Ermeni ilişkilerinin bir misyonier gözünden nasıl algılandığı ve dünya kamuoyuna nasıl aktarıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ERMENİ-TÜRK İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk sıralarda Ermenilerin büyük bir kısmı Kilikya, Doğu Anadolu ve Kafkaslarda, yabancı güçlerin yönetiminde küçük krallıklar veya prenslikler halinde, İran, Bizans veya Gürcistan'a dağılmış halde ve Selçuklu yönetiminde yaşıyorlardı

(Sonyel, 2009, s.28). Ermenilerin Osmanlılarla ilk münasebetleri ise Bizans’ın egemenliğindeki Batı Anadolu uç bölgesinde başladı. Osmanlılar Batı Anadolu’ya yerleşmeye başladıktan sonra, Kütahya ve Bursa’da bulunan Ermeni din adamlarını resmen tanıdılar (Çaycı, 2000, s.11).

Osmanlı Devleti, devlet ve toplum geleneği açısından Orta Asya Türk, İran Sasani, Hint, Emevi ve Abbasi devlet ve toplum geleneğinin bünyesinde sentezlenen bir Yakın Doğu devlet geleneğinin yaşam biçimini geliştirdi. Aynı zamanda çok uluslu bir devlettir. İlk Osmanlı padişahı Osman Bey, Ermenilerin Bizans’ın zulmünden korunmaları için Anadolu’da ayrı bir toplum olarak örgütlenmelerine izin verdi ve Batı Anadolu’daki ilk Ermeni dini merkezi, Kütahya’da kuruldu. Bursa’nın fethedilmesiyle birlikte, bu dini merkez Kütahya’dan Bursa’ya taşındı (Dokuz Soru Cevapta Ermeni Sorunu, 1989, s.11). Özellikle Fatih Sultan Mehmet’in Ermenilerle kurduğu dostluk, 1461 yılında Ermenilerin bir millet olarak tanınması ile daha da gelişti. Fatih Sultan Mehmet, Ermeni ileri gelenlerinden altı aile ile birlikte Hovakim’i İstanbul’a davet etti, ayrıca Anadolu’nun çeşitli şehirlerinden çok sayıda Ermeni’yi İstanbul’a getirerek burada 6 cemaatlik bir Ermeni topluluğu oluşturdu (Uras, 1976, s.149). Fatih Sultan Mehmet, Hovakim’i Ermenilerin patriği olarak atadı, böylece onu hem dini hem de sivil konularda sorumlu kıldı. Patrik, Sultana karşı sorumlu olmasına karşın kendi mahkeme ve hapishanelerini kurma imtiyazına sahip oldu, vergi toplayabilme, ceza mahkemelerini yürütebilme, sivil veya dini kararlar verebilme yetkisini edindi. Dolayısıyla Fatih Sultan Mehmet, tarihte ilk kez Ermeni halkına dini vecibelerini yerine getirebilme, dillerini konuşabilme, eski adetlerini, geleneklerini ve mesleklerini serbestçe yürütebilme imkânını vermiştir (Dabağyan, 2006, ss. 71-72; Sonyel, 2009, s. 21). Bundan sonra Ermeni toplumu ve kilisesi Osmanlı Devleti’nin gelişmesine paralel olarak gelişmiştir. Osmanlı Devleti’nin genişleme politikası sonucu, Doğu Anadolu, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye ve diğer bölgeler Osmanlı Devletine geçince burada yaşayan Ermeniler Osmanlı hâkimiyetine geçti ve birçok Ermeni İstanbul’a yerleştirildi.

Osmanlı imparatorluğu zaman içinde sosyo-ekonomik güç elde eden Ermenileri, 19. yüzyılda millet sistemi içinde örgütlemiş ve kendi dini liderlerinin yönetimine bırakmıştır. Osmanlı milletlerinden birisi olarak Ermeniler imparatorlukta oldukça huzurlu yaşamışlar, dillerinde, dinlerinde ve kendi aralarındaki ilişkilerde serbest kalmışlardır. İmparatorluğun büyümesinde önemli hizmetlerde bulunan Ermeniler, devlete ve millete bağlılıklarından dolayı “millet-i sadıka” unvanını almışlardır (Çiçek, 2009, s.138). Ermeniler Müslümanlara verilen tüm haklardan yararlanmışlar, hatta askere gitmemek gibi bazı ayrıcalıklara da sahip olmuşlardır. Bu da nüfuslarının gün geçtikçe artmasına sebep olmuştur. Ermeni aileleri askere gitmedikleri

için aile hayatları sürekli olmuş ve refah içerisinde yaşamışlardır. Müslümanlar ile gayri müslimler arasındaki tek fark, bazı vergilerde kendini göstermiştir. Gayri Müslimlerden haraç ve cizye vergileri alınırken, buna karşılık Müslümanlardan alınan öşür ve zekâtın muaf olmuşlardır. Ermenilere vakıf kurma imkânı da tanınmış, Osmanlı yönetimi gerek gördüğünde Patrikhanenin açıklarını kapatmış, Ermeni kurumlarına mali destek sağlamıştır. Türk Devletlerinde yüzyıllardır temel ilke olarak uygulanan din ve vicdan hürriyeti ile Ermeniler, kendileri için ilk adım olan dillerinde, dinlerinde ve geleneklerine sahip olmak hakkını yaşamışlardır.

Ermeni patrikhanesi Osmanlı Ermeni milletinin ruhani, idari ve adli en yüksek örgütsel organı idi. Aslında kendilerine *amira* denilen iki yüz kadar olan zengin ve soylu Ermeni'nin yönetimi ve denetimi altındaydı. Amira denilen bu grup çeşitli statülere sahip zengin Ermenilerden oluşuyordu (Külekcı, 2013, ss. 101 – 117). Statülerini kullanarak nüfuzlarını arttıran bu grup neticede Tanzimat döneminde Ermeni milletinin idari yapılanmasının yeniden düzenlenmesini sağladı. Özellikle Avrupa'da okuyan ve Bab-ı Ali'nin de desteğini kazanan bir grup 1853'te komisyon kurarak bir 1863 tarihinde “Ermeni Patrikliği Nizamı” nı hazırladı. Buna göre; Ermeniler laikler ve ruhbandan oluşan bu genel meclislerinde patriği gizli oy ve açık tasnifle seçecekler, millet işlerine de karar vereceklerdi (Karal, 1995, ss. 126-129).

Ermeni Ulusal Tüzüğünün sağladığı ayrıcalıklar neticesinde, Ermeniler, Ermeni vatandaşlarca seçilecek bir Ermeni Meclisi'nin şekli ve görevleri, meclisin ruhani üyelerinin seçimi, seçim şekilleri, Ermeni kilisesinin Ermeni cemaatine karşı görevleri hakkında yeni bir döneme kavuşuyorlardı.

Ermeni Milleti Nizamnamesi özetle şu konulardan bahsetmektedir:

- Ermeni cemaatinin her bir ferdi milletine karşı sorumludur.
- Ermeni toplumu, üyelerinin haklarını ve ihtiyaçlarını gözetir.
- Ermeni toplumu, üyelerinin eğitimini düzenler.
- Kilise, okul ve hayır kurumlarını yönetir. Millet in ilerlemesi için çalışır. Kilise kurallarına uyar.
- Patrikler nizamnameye uyar ve nizamnameyi uygular.
- Nizamnameye aykırı hareket edenler ilgili meclisler tarafından cezalandırılır.
- Patriğin belirli maaşı olup, Patrikhanenin masraflarını kendisi karşılar.

Diğer maddeler Patriğin vazifeleri, patrikhane meclislerinin teşkili ve görevleri ile vergiler ve taşradaki Ermeni delegelerinin görevleri hakkındadır (Şahin, 2017).

Tanzimat sürecinde Ermeniler, bu Nizamname ile daha önceki imtiyazlarına yeni haklar ilave ederek, büyük imtiyazlara sahip oldular. Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu’nda tercüman, vergi toplayıcısı, mimar, zanaatkâr, hazinekar ve hatta bakan olarak her türlü göreve getirilmişlerdir. Böylece pek çok aristokrat Ermeni ailesi ortaya çıktı. Osmanlı sultanları sağlıklarını Ermeni doktorlara emanet etmekten çekinmemişlerdir. Saray hekimliği yapan birçok Ermeni bulunmaktadır.

1856 Islahat Fermanından hareketle 1864’te çıkarılan Vilayet Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle imparatorluk vilayet, sancak, kaza ve köy yönetim birimlerine ayrıldı. Gayri Müslimler vilayet, kaza ve sancak merkezlerinde oluşturulan tüm meclislerde temsil edilmeye başlandı. Bu dönemde önemli bir gelişme de 1864 nizamnamesine göre vilayet sancak ve kazalarda *Meclis-i Temyiz-i Hukuk* adında hukuk mahkemesi ve *Meclis-i Cinayet* adında ceza mahkemesinin kurulması olmuştur. Her yönetim düzeyindeki bu hukuk mahkemelerinde seçilmiş 3 gayrimüslim üye de yer almıştır. 1864 Nizamnamesinde 1867 ve 1871’de yapılan bazı değişikliklerle yönetim birimlerine nahiyeler ilave edilmiş, bu nahiyeler de gayrimüslimler Müslüman üyelerle birlikte temsil edilmişlerdir (Ölmez, 2010, s.65).

1876 tarihinde Osmanlı Anayasası olan Kanuni Esasi’nin kabul edilmesiyle birlikte bütün gayrimüslimler gibi Ermeniler de birçok yeni kazanımlar elde etmişlerdir. İlk Meclis-i Mebusan’da, yapılan seçimler sonucu 69’u Müslüman, 46’sı gayri müslim olmak üzere 115 mebus bulunmaktaydı. Bu meclis, 19 Mart 1877 Pazartesi günü Padişah tarafından açıldı. Osmanlı Devleti’nde oluşturulan ilk mecliste Ermeni mebusların oranı yaklaşık %10’du. Tüm ülkedeki Ermeni nüfus sayısı toplam nüfusun % 12 siydi. Bu mebuslardan ikisi İstanbul’dan diğerleri diğer vilayetlerden idi (Ölmez, 2010, ss.66-68).

Ermeni toplumu kendisine tanınan tüm bu hak ve ayrıcalıkları başarılı bir şekilde kullanmış, hızla gelişmiş ve refaha kavuşmuştur. Osmanlı tarihi, Ermenilerden 29 paşa, 22 bakan, 33 milletvekili, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos ve konsolos, 11 öğretim üyesi ve 41 yüksek rütbeli memur kaydetmektedir. Ermeni bakanlar arasında Dışişleri, maliye, ticaret ve posta bakanları gibi son derece önemli mevkilerde bulunanlar olmuştur (Koçaş, 1967, ss. 92-115).

3. OSMANLI TOPLUMUNDA ERMENİ SORUNUNUN YAYGINLAŞMASI

Ermenilerin Türkler ile ilişkilerinin gerginleşmesi 1789 Fransız İhtilali sonucu yayılan milliyetçilik hareketleri sonrasındır. Bu hareketlerin örgütlenmesi ve dış desteğe sahip olmasında misyoner kuruluşlar büyük bir rol oynamışlardır. Özellikle Amerikan ve İngiliz Protestan misyonerlerinin çalışmaları Osmanlı millet sisteminin hassas dengelerini bozmuştur. Ortodoks Rumlara ve Gregoryen Ermenilere tanınan haklar, imparatorluğun zayıf döneminde büyük devletlerin kullandığı bir araç olmuştur. Rusya Ortodoksların, Fransa Katoliklerin, Amerikan misyonerleri ise Ermenilerin koruyucusu kesilmişlerdir. Amerikan misyonerleri Müslümanların inançlarını değiştiremediklerini fark edince, Hıristiyan azınlıkların ve özellikle Ermenilerin dini ve kültürel konularını ele almışlardır (Çiçek, 2009, s.140).

Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan Ermeni meselesinin gelişiminde misyonerlerin rolü oldukça fazladır. Anadolu’da faaliyette buldukları yerlerde çevresinde meydana gelen hadiseleri kendi ülkelerinin özellikle elçilik ve diplomatlarına yanlı bir bakış açısıyla raporlar halinde gönderen misyonerler özellikle Batı kamuoyunu asılsız veya yanlı haberlerle Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmışlardır. Batılı devletler, misyonerlik faaliyetlerini sürdürmek için Ermenileri farklı mezheplere ayırmışlar ve her biri bir mezhebin koruyucusu olarak ortaya çıkmışlar, onlar adına siyasi ve idari icraatta bulunmuşlardır. Özellikle Amerika’nın Protestanlar üzerindeki faaliyetleri mezhebi oldukça güçlü bir hale getirmiştir.

1800’lü yıllardan itibaren Amerika’daki misyonerler Osmanlı topraklarında çalışmaya başlamışlardır. Misyonerler Osmanlı vilayet ve kazalarında ikamet eden Hristiyanları Protestanlaştırmayı hedefmişler, ancak Rum Ortodoks toplumu Protestanlığa ilgi göstermeyince bu misyonerler daha rahat nüfuz ettikleri Ermenilere yönelmişlerdir. 14 Ocak 1820 tarihinde Pliny Fisk ve Levi Parsons adlarında iki Amerikalı misyoner İzmir’e gelerek Osmanlı topraklarında ilk misyonerlik faaliyetine başlamışlardır. Bu misyonerlerin ilk görevi Osmanlı ülkesinde yaşayan, çeşitli din ve mezhebe bağlı olan kişileri tanımaya çalışmak olmuştur. (Bliss, 1897, s.128; Birecikli, 2016, s.142)

Misyonerlerin Ermenilere yönelik faaliyetleri;

a.Okullaşma,

b.Siyasî maksatlı örgütlerin kurulması ve teşvik edilmesi,

c.Silahlı ayaklanmaların başlatılması,

d.Bir dış müdahaleyi gerektiren eylemler düzenleme ve gerçekleştirme şeklinde plânlanmıştır. (Öney, 2012)

Gülbadı Alan, misyonerlerin amacını şu şekilde açıklamıştır:

“Misyonerlik faaliyetlerinin amacı, ilk bakışta Müslüman halkı Hıristiyanlık dinine kazandırmak gibi görünüyorsa da, Merzifon’da yürütülen çalışmalar incelendiğinde asıl maksadın, Osmanlı toprakları üzerinde azınlıklar merkezli devlet kurmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu maksatla Anadolu kolejinde azınlık dilleri yanında Ermeni ve Rum tarihi ve kültürü öncelikli dersler olarak veriliyor, kolej bünyesinde açılan hastanede de Müslüman Türk halkına ulaşılmaya çalışılıyordu ” (Alan, 2008,s.13).

1832 yılında Amerikan misyonerlerinin İstanbul merkezi kurulmuştur. Misyonerlerin çalışmaları başlangıçta Müslümanlara ve Doğu kilisesine karşı olmuştur. Misyonerler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar Doğu kilisesi üzerinde Müslümanlardan daha etkili olmuştur.²

Amerikalı misyonerler, Türkiye’de o kadar muazzam çalışmışlardır ki, örneğin 1840’larda sadece Suriye’de kutsal kitap basımı ve dağıtımını yıllık 6 milyon sayfanın üzerine çıkmıştır. 1893 yılına kadar Türkiye’de 624 okul, 436 ibadethane açmışlardır. Bu tarihte Türkiye’de 1317 misyoner görev yapmaktaydı. 1893 yılına kadar Türkiye’de 3 milyon İncil, yaklaşık 4 milyon değişik kitap dağıtılmıştı (TEİMK, 2003, S.14).

Bliss’in editörlüğünü yaptığı Encyclopedia of Missions adlı kitapta “American Board” başlığı altında ele aldığı yazıda, 1902 yılında bu örgütte genel olarak 549 Amerikan misyoneri, 3581 eğitilmiş yerel üye, 55.645 üyeli 524 kilise, 14 dini okul, 10.895 öğrencisi olan yatılı okul ve lise, 46.149 üyeli 1134 farklı okullar bulunduğunu kaydetmiştir. Ayrıca 1868 yılında Amerikan Board’a yardımcı olmak için 40 kadın tarafından “Woman’s Board of Foreign Missions” örgütünün kurulduğunu ve önemli çalışmalarda bulunduğunu ifade etmiştir (Bliss, Dwight, Tupper,1904, s.27).

Edwin Munsell Bliss, misyonerlik faaliyetlerinin methodlarını “**A Concise History of Missions**” adlı kitabında ayrıca ele almıştır. Bliss’e göre methodlar:

1. Eğitim

² Doğu kilisesi denilerek kastedilen gruplar, Ermeniler, Grekler, Jakobitler, Nasturiler, Keldaniler, Yahudiler ve Maruniler’ dir.

2. İncil’in Çevirisi ve Dağıtılması
3. Mahalli Kiliseler
4. Kimseye Muhtaç Olmadan Geçinme Yeteneğinin Kazandırılması (Bliss, 1897, ss.135-138).

Yine Bliss, editörlüğünü yaptığı, *Encyclopedia of Missions* adlı yayında misyonerlik çalışmalarının tamamen dinsel ve ruhsal bir amaç ihtiva ettiğini belirtmiştir. Misyonerliğin amaçlarını ise İsa’yı bütün dünyanın tanınmasını sağlamak, bütün Dünyayı Hıristiyanlaştırmak ve İncil’i bütün Dünya’ya anlatmak olarak ifade etmiştir. (Bliss, Dwight, Tupper,1904, s.30)

Amerikalı misyonerlerin, çalışmalarının yarattığı huzursuzluk Osmanlı arşivlerinde de belgelenmektedir. Örneğin; misyonerlerin Ermeni işlerine müdahalesi ve bazen gizli bazen de açıktan Avrupa ile Amerika’ya raporlar göndermeleri, Avrupalıların Türklere karşı kin ve düşmanlıklarının arttığından kendilerine Osmanlı ülkesinde gördükleri misafirperverlik hatırlatılarak bu faaliyetlerin önemszenmesi gerektiği ile ilgili bazı yazışmalar gerçekleşmiştir. (*Osmanlı Belgelerinde Türk-Ermeni İlişkileri (1896-1915)*, 2007, s.3). Yine Amerikan Dış İşlerine, Osmanlı ülkesinde ikamet eden misyonerlerin tahrikleri ve sonuçları ile ilgili nota verildiği, Amerikan misyonerlerin Gregoryen Ermenileri Protestan mezhebine sokmak için yoğun çaba gösterdikleri ile ilgili telgraflar, yazışmalar Osmanlı arşivlerinde belgelenmektedir (*Osmanlı Belgelerinde Türk-Ermeni İlişkileri (1896-1915)*,2007, s.90).

Makalenin ana konusunu oluşturan, Amerikalı misyonerlerden biri olan Edwin Munsell Bliss “*Turkey and The Armenian Atrocities*” / “*Türkiye ve Ermeni Mezalimi*” adlı kitabında Türk-Ermeni ilişkisini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bliss’in Türklere ve Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Ermeniler hakkındaki kitapta yer alan görüşlerine değinmeden önce kendisi ve 1896 yılında yazdığı kitabını tanıtmayı gerekli görüyorum.

Edwin Munsell Bliss 1848 yılında Erzurum’da doğmuştur. Babası tarafından İstanbul’a eğitim için gönderilmiştir. Cyrus Hamlin’in müdürlüğünü yaptığı Amerikan kolejinde okumuştur. 1871 yılında Amherst koleji tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra Yale İlahiyat Üniversitesinden mezun olmuştur. Hayatını Amerika Birleşik Devletleri hükûmeti için muhtelif görevlerde çalışarak ve yurt dışında misyonerlik faaliyetleri yaparak geçirmiştir, ayrıca “*Independent*” gibi çeşitli gazetelerde çalışmıştır (1891-1901). Misyon ansiklopedisinin (*Encyclopedia of Missions*) editörlüğünü yapmıştır. İki evlilik yapmıştır. İlk karısı; Marie Louise Henderson’dır. Onun ölümünden sonra E.Theodora Crosby ile evlenmiştir. (Anderson, 1999, s.69)

Amerikan misyoneri, yazar ve editör olarak tanımlayabileceğimiz Edwin Munsell Bliss, American Board of Commissioners for Foreign Missions örgütüne bağlı misyonerler olan Isaac Grout ve Eunice B. Day’in oğludur. Babası American Bible tarafından Orta Doğu 30 yıl boyunca delegelik yapmıştır (F:\bliss\Yale Finding Aid Database Guide to the Edwin Munsell Bliss Papers, 2013).

Bliss, 1888 yılına kadar babasına Bible Society’de destek vermiştir. Daha sonra yoğun olarak Amerika’nın misyonerlik faaliyetlerinde görev yapmıştır. Kendisinin misyonerlik faaliyetlerine en büyük katkısı editörlüğünü yaptığı Encyclopedia of Missions adlı yayındır. Yayın, 19.yüzyılda Protestan misyonerlerinin gelişimi hakkında önemli bilgiler içermektedir (Anderson, 1999, s.69). Encyclopedias of Missions adlı yayının 2. baskısında misyonerlik faaliyetlerinin amacı hakkında detaylı yazılar bulmak mümkündür. (Bliss, Dwight, Tupper,1904, s.37)

1898-1899 yılları arasında Bliss, Yale İlahiyat Fakültesinde konferanslar vermiştir. Aynı zamanda NewYork’ta bir gazetede editör olarak çalışmıştır. 1902 yılından 1904 yılına kadar “American Tract Society” de delege olarak çalışmıştır. 1905 yılında “Foreign Missions Industrial Association” da 1907 yılına kadar genel sekreterlik görevini yürütmüştür. Son olarak da, uzman olarak, Washington D.C’de dinle ilgili organizasyonları gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir. (Anderson, 1999, s.69)

Concise History of Missions (1897), The Missionary Enterprise (1908) adlı yayınlar da Bliss tarafından kaleme alınmıştır. Buna ek olarak, kendisi, Religios Bodies adlı çalışmanın hazırlanmasında “Bureau of The Census” (1916) yardımcı olmuştur. (F:\bliss\Yale Finding Aid Database Guide to the Edwin Munsell Bliss Papers. htm)

1896 yılında yazılan “Türkiye ve Ermeni Mezalimi” isimli kitabın önsözü, Miss Frances E. Willard’ a aittir.³ (Bliss, 1896, s. 4) Önsöz bölümünde Willard, Ermeniler ile ilgili aşağıdaki satırları kaleme almıştır:

“Ermeni erkeklerinin cesareti ve kadınlarının erdemliliği herkes tarafından bilinmektedir. İncil’i sahip olduklarının en değerlisi gibi el üstünde tutarlar ve bunu yapmak hayatlarını

³ Bu önsözde, Miss France’in kaleme aldığı şu satırlar dikkat çekmektedir: *“Topraklarını korkunç yağmadan kurtaran, eğitim sayesinde harem ve evde kalma yerine eğitim sayesinde ortak yaşamının tercih edildiği Muhammed’in Kuran’ından, İsa’nın İncil’ine bağlı kalmak için çalışan bizim misyonumuzu ve misyonerlerimizi bütün Hristiyan erkekler ve kadınlar desteklemelidir.”* Bliss, Turkey And Armenian Atrocities, s.4

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

tehlikeye soksa bile onu daha da kutsal bir şekilde korurlar. Silahsızdırlar ve kimseye zarar vermezler, onlar sadece sürülerini gözetmek, tarlalarını sürmek ve ticaretlerini sessizlik ve barış içinde yürütmek isterler.” diyen Willard, Hıristiyan kilisesinin anımsatıcısı olan bu milletin zalim bir imparatorlukta (Osmanlı İmparatorluğu) yönetildiğinden şikâyet etmektedir. (Bliss, 1896, s.2)

Willard’ın aşağıdaki nesnelliği tartışılır cümleleri o dönemki Amerikan misyonerlerinin bakış açısını yansıtmak açısından önemlidir:

“Asırladır, Müslümanlara, katledilen bir Hıristiyan’ın, Tanrının inayetine ve sonsuz mutluluğun hazzına en güvenilir giriş belgesi olduğu öğretilmiştir. Bu korkunç fanatizmin delice büyüü altında, hükümdarlıkları altındaki bu nazik Hıristiyanların üstüne kurt gibi geldiler ve son bir yıl içinde erkekleri, kadınları ve çocukları yaptıkları bir hata yüzünden değil, sadece Hıristiyan oldukları için acımasızca katlettiler. İnsanların köyleri ve evleri yerle bir edildi ve eğer dipsiz kuyu yol gösteren ruhlarını savaşı hızlandırmak için kusmasaydı, üzerlerine salınan böylesi işkence ustalığı ve öfkenin üstesinden çok zor gelinebilirdi. Savaşçı olmayan iki sınıfa, rahiplere ve kadınlara karşı yapılan zalimlik içlerinde en acı olanıydı. İsa’nın nefret edilen dinini temsil ettiği için rahip katledilmekle kalmıyor, aynı zamanda sakat bırakılıyor ve ölüm saçan kılıçlarla alnına haç işareti kazınıyordu ve Müslümanlar her şeyden önce yuvadan çok hareme inandıkları için zalim askerler ne eşi, ne anneyi ne de doğmamış bebeği bağışlıyorlardı(...) Şimdi, böyle bir manzaranın varlığında, onların gözleri altında ilerleyen fedakâr bir toplumun şehitliği ile ilgili olarak Hıristiyan âleminin insanları beklemiş ve bu acıları izlemiştir (...) Müslüman barbarlar kasti olarak Hıristiyan annelerin karnını deşerken ve lanetlenmiş bir dünyaya, süngülerin uçlarına takılıp ve neşeli bir şekilde bir ileri bir geri sallanan masum bebekler getirirken beklemişlerdir; elli bin Hıristiyan halkının yavaşça etrafını saran bir yıllık çemberde katliamını hiçbir şey yapmadan seyretmişlerdir.

(...) Durum şudur ki: Ermeniler o toplumdur; Sultan ve askerleri şeytanın kırbacıdır; Anglo-Sakson ırk soğuk kalpli seyircidir.

(...) her Hıristiyan erkek ve kadının, misyonumuzu ve yaptığı iş tek başına eğri kılıçların ülkesini korkunç yozlaşmasından arındırabilen ve haremi yuvaya ve Muhammed’in Kuran’ını İsa’nın İncil’ine tercih eden halk zihniyetini eğitim aracılığıyla parçalara ayırabilecek Misyonerlerimizi savunma isteğini cesaretlendirmelidir. (Bliss, 1896, s.4)

Güney Eyaletler’e giderken.

15 Ocak 1986

FRANCES”

Bliss’in kitabın ilk sayfalarında yer verdiği Osmanlı haritası da bir diğer ilgi çeken detaydır. Çünkü Bliss, Anadolu’nun ortasında geniş coğrafi bir alanı pembe renk içine almıştır ve burasını tarihi Ermenistan olarak göstermiştir. Kitap tamamı ile önyargılı bir bakış açısıyla hazırlanarak, iddialar hiçbir belge sunulmadan daha çok anılara, hikâyelere dayandırılmaya çalışılmıştır. Yazar bu iddiaları ise kendi ideolojik görüşüne göre pekiştirmeye çalışmıştır. Bliss, Hıristiyanların Osmanlı Devleti’ndeki durumlarını ise aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Sultan, kilise adamlarına dikkat çekici bir hoşgörüyle muamele etti. Vezir rütbesini Patriğe vererek ve ona Yeniçerilerden bir koruma bahşederek bir mahkeme başlattı. Tüm topluluk ve sosyal haklar ve görevlerin, sadece evlilik anlaşmaları, miraslar, vasiyetler, boşanmalar konusunda yetkisi olan ve hatta doğrudan Sultan’ın yetkisine dâhil olmayan cezai durumlarda yetkisi bulunan Patrikliğe devredilen bir hükümet sistemi kurdu. Böylece ulusal hayatı da içine alan farklı bir topluluk hayatı gelişti. Gayrimüslimle kendi arasında herhangi yasal bir ilişkinin olamayacağına dair Müslüman prensibine tüm topluluklar veya toplumsal haklar tarafından uyum sağlandı.

Kendi şehir, kasaba veya köy bölgeleri; kendi dükkânları, kasapları, fırıncıları, terzileri; kendi kiliseleri gibi bir de fabrikaları vardı. Onlardan ağır bir baş vergisi ve üç yaşından beri her gayrimüslimden askeri muafiyet vergisi istendiği doğrudur. Bu vergiler kesinlikle hafif değildi ve inançsızın durumunun sefil olduğunu ve **hatta hayatının bile Sultan’ın bir lütfunun işareti olduğunu açıkça aklına sokacak şekilde yönetmek hükümetin genel politikasıydı.** Yine de belli bir bağımsızlık vardı ve Yunanlar tekrar şehirlerinde bir araya geldiler ve II. Mehmet’i takiben gelen Sultanlardan daha akıllı olanı bu toplulukları öfkeyle bastırmak yerine geliştirme fikrini uyguladı.

Yunanlara verilen toplumsal haklar zamanı gelince diğer Hıristiyanların durumunda da aynı prensibin tanınmasını beraberinde getirdi ve her biri Bab-ı Ali’de çeşitli piskopos ve ruhban sınıfı ile birlikte Patrik tarafından temsil edildi. Bu sürecin tek dikkat çekici sonucu bu farklı milliyetler arasındaki ayrılığı pekiştirmektir. Yunan, Ermeni ve Süryani toplulukları birbirlerinden farklı olduklarından, aralarında daha büyük ayrıcalıkları sağlama almaya ve topluluk hayatının çoğunu geliştirmeye gelince kavga çıktı. Bunun sonucunda, inanç ve iman farklılıklarından kaynaklanan düşmanlıklar azalmaktan ziyade vurgulandı ve bilerek veya bilmeyerek Sultanların emrinde farklı sınıf tebaalarının arasındaki kıskançlıkların gücüyle önemli ölçüde yönetim geleneği ortaya çıktı.

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

İstanbul’da benimsenen bu genel prensip imparatorluk boyunca küçük teferruatlarla uygulandı. Her şehirde Hıristiyanlar topluluklarına yerleştiriliyordu ve piskopos, rahip veya diyakoz olsun dini başkan yerel idare tarafından topluluğunun sivil başkanı olarak tanınıyordu. Yüce dini yetkililere itirazlar yapılabiliyordu ve Türk Hükümetinin tüm gücü bu yarı-sivil yarı-dini yöneticilerin emirlerini uygulamak zorunda bırakılıyordu. Ne var ki imparatorluk boyunca bu türden herhangi bir sistemi geliştirmek kolay bir şey değildi. Rahatsız edici etkiler arasında, büyük Yunan ailelerinin topraklarının istimlakı ve belli sayıda takipçiyle birlikte Sultana hizmet etmek şartıyla onları tutan, imparatorluğu sağlamlaştırmaya yardım eden ancak Hıristiyanları bastırmak için çok çalışan seçkin savaşçıların unvanı verilen tımarlara dönüşmeleri vardı. Bu onları bu feodal şeflerin merhametine bırakıyordu ve takip eden yüzyıllar içinde bu durum artan baskılardan biri oldu. Buna kendi rahipliklerinin indirgenmesinin de katkısı oldu. İnsanlarının sivil temsilcileri olarak konumları ruhani öğretilerinden daha da fazla azaltıldı ve her türlü entrikaya bağımlı hale geldiler.

Bunu iki önemli sonuç takip etti. Bir tanesi, dağ bölgelerinde, feodal beylerin dikkatsiz veya zayıf olmasına oranla açık köyler üzerinden beslenen haydut gruplarının oluşumu oldu: diğeri ise bu Hıristiyan topluluklarının yavaş yavaş dağılımı oldu. Bu durum Ermenileri diğerlerinden daha fazla etkiledi. İmparatorluk boyunca rahatsız edilmeyecekleri bir yer arayışı içinde orada burada dolaştılar. Kilikya’daki Sis’te kendi sözde krallıklarını kurmanın ve Kuzey Suriye ve Orta Anadolu düzlükleri boyunca yayılmanın tam zamanıydı. Krallıkları kısa ömürlü oldu ve atadan kalma vatanlarından ayrılmalarının etkisi kendilerini Türklerin baskısı altına daha da çok getirmek oldu, böylece kendi dillerini normal kullanma haklarını bile kaybettiler.” (Bliss, 1896, ss.167-168-169)

Ayrıca Bliss, bu reformların Müslümanların gerici tarafının büyük bir tepkisine yol açtığını, eyaletlerde kargaşa ve sorunların hüküm sürdüğünü sözlerine eklemiştir.

“Devletin her bölümünde cehalet ve yozlaşma hüküm sürdü; mahkemelerde hunharca bir şiddet ve işkenceye başvuruldu; Hıristiyan kanıtı Müslümanlara karşı kabul edilmedi; başkentin Türk mahallelerine girerlerse, Hıristiyanlara öfkeleniliyordu; daimi davalar Hıristiyanlara karşı aldatmaca ve öfkeden kaynaklanıyordu; ama bu yetersizliklere rağmen reayalar yavaş yavaş zenginlik, eğitim ve bağımsızlıkta ilerliyorken, Türkler geriliyordu.”

Amerikalı misyoner Bliss’in Türklere dair düşüncelerini ise aşağıdaki sözleri net olarak ifade etmektedir: (Bliss, 1896, ss.67-70)

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

“ (...)“En iyi Türk ölü Türk’tür” sözünü söyleyenler birçok insan tarafından da kanıtlanmaktadır. Gerçek şu ki, Türk yerlisinin karakterini doğru bir şekilde tahmin etmek için, şehirde veya kırsalda olsun ki çoğu kırsaldadır, özel evlerden başka resmi dairelere gitmemeliyiz.

Sıradan Türk köylüsü ve hemşeri zevklerinde basit insandır. Yemeği basit ama sağlıklıdır, kıyafeti mütevazıdır, evi en ilkel şekilde donatılmıştır. Hareketlerinde naziktir; çocuklarını, sıklıkla karısını yoğun aşırı derecede sever; doğa güzelliklerinin büyük hayranıdır, genelde ulaşılabilir yerdeki birkaç çiçeği almaya çalışır. Daha ziyade ağırbaşlı bir şekilde sosyaldır, bu açıdan daha hareketli olan Ermenilerden ve eğlenceleri sıklıkla gürültülü olan Yunanlardan oldukça farklıdır. Tamamen konukseverdir, ücretsiz bir elle eğlendirir. Talihsiz, özellikle kör, kötürüm, deliye karşı çok yardımseverdir, onlara asla parmak doğrultmakla kalmaz aynı zamanda yapabildiği kadar yardım eder. Ayrıca hayvanlarla da dikkatli ve genelde düşüncelidir.”

Bliss, daha sonraki cümlelerinde Türklerin çok eşliliğine değinmiştir. Türklerin genelde tek eşli olduğundan, çok eşliliğinin masraf yüzünden nispeten az olduğundan bahsetmiştir. Boşanmanın çok yaygın olduğundan, herhangi bir Türk’ün karısını herhangi bir zamanda bir kenara bırakıp, bir diğerini alabildiğinden bahsetmiştir. Karı ve kocanın uzun bir ömür boyunca birbirine karşı dürüst olduğunun örneklerinin de çok olduğuna değinmiştir. Türklerin ticarete ve bankacılığa karşı alışkanlığının olmadığını belirten Bliss, Türklerin bu uğraşlara sonsuz sahtekârlık ve aldatmayı işaret ederek baktığını ve bu doğrultuda Batı’nın etkisi altında olması haricinde bu uğraşlara nefretle baktığını kaydeder. Bliss’e göre, Türkler genellikle doğrucu, dürüst ve güvenilirlerdir. Komşuları ile iyi ilişkiler yaşar. Türk için, “**yabancı**” ; kendi ülkesinden çok uzakta, insanların en rahatsız şekilde giyindiği, garip şeyler yediği ve genelde kendisi için en ufak bir çekicilik içermeyen bir hayat sürdürdükleri bazı garip ülkelerin varlığına dair bir kelimedir.

Bu savını bahsettiği aşağıdaki bir olaya dayandırmaktadır (Bliss, 1896, s.75):

“Kuzey Suriye’de seyahat eden bir yabancı Fırat Nehrinde bir köye gelmiştir ve ev sahibiyle bir sohbe girmiştir, bir kısmı aşağıdadır:

Ev sahibi: *Son haberler nedir?*

Yabancı: *Rus İmparatoru’nun öldüğünü duydunuz mu?*

Ev sahibi: *Hayır! Ne zaman öldü?*

Yabancı: *İki veya üç hafta önce.*

Ev sahibi: *Şimdi yeni bir kral var mı?*

Yabancı: *A, evet, resmi olarak taç giymese de, yeni İmparator babası ölür ölmez İmparator oldu.*

Ev sahibi: *Yeni kral kim?*

Yabancı: *Ölü olanın oğlu. Avrupa’da taç babadan oğula geçer, Türk İmparatorluğundaki gibi asil kandan gelen en yaşlı erkeğe değil.*

Ev sahibi: *Yeni kral henüz İstanbul’a geldi mi?*

Yabancı: *Ne için?*

Ev sahibi: *A, tacını giymek için bizim İmparatorumuzdan izin almak için; İmparatorumuzun izni olmadan tacını giyemez.*

Yabancı: *Bence bu son yılların geleneği değil.*

Ev sahibi: *A, kesinlikle öyle. Avrupa’nın hiçbir kralı bizim İmparatorumuzun izni olmadan taç giyemez.*

Öyle değil mi? (Az önce içeri giren bir Müslüman’a doğru)

Ziyaretçi: *A, evet. Onların hepsi İmparatorumuzun kuludur.*

Ev sahibi: *İmparatorumuzun yeni Rus kralına tacını giymesine izin vermeden önce kendisine savaştan iki yıl kaçınmak için yemin etmesinde ısrar edecek mi merak ediyorum.*

Ziyaretçi: *Muhtemelen edecektir.”*

Bliss, burada, Türk’ün kral, yabancıya ise imparator olarak aynı hükümdardan bahsetmesine dikkat çekmeye çalışmıştır. Bliss, Türklerin zihinsel yeteneğinin iyi olduğundan, ülkede neredeyse hiç eğitim olmamasından, var olan az eğitimin din adamlarıyla sınırlı olduğundan, okumanın az, gelişim için ise neredeyse hiç olanak olmadığından bahsetmiştir. Bliss’e göre; birçok açıdan hükümetin yönetimi çok iyi bir düzendedir ve Türk diplomasisinin tarihi Avrupa’da herhangi bir sarayınki ile kesinlikle eşittir. Türkler, Ermeni ve Yunanlar gibi zeki değildir ama iyi bir akla sahiptir. Koşulların fırsat verdiği yerde kendileri için düşünme yeteneğini gösterirler. Resmi sınıfta bu özellikle fark edilir ve İstanbul’un eğitilmiş Türk’ü, Avrupa şehirlerindeki arkadaşıyla tamamen aynı hizada durmaktadır. Bliss, bu düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle desteklemektedir:

“Edirne’den İstanbul’a demiryolu treniyle seyahat eden bir Amerikalı, bir Türk subayla sohbet başlamıştır. Subayın araştırmanın birçok hattında iyi bilgilendirilmiş ve hatta İncil’in Türkçe versiyonunu iyi okumuş olduğunu keşfetmiştir. Bu versiyonun büyük basımlarının özellikle Türklere uyarlanmış şekilde imparatorluk boyunca satılması ilginç ve önemli bir gerçektir ve sürekli okuyup araştırmaları Türklerin kendileri tarafından defalarca doğrulanmıştır. Fuat, Mithat ve Ali Paşalar gibi insanlar çıkararak ki bunlardan birkaçı son yıllarda göze çarpmamaktadır ve günlük basına bu kadar ilgi gösteren bir ulus vasat derecede zihinsel yetenekli olarak düşünülemez” (Bliss, 1896, s.76).

Bliss; “*Tereddütsüz İtaat (Unwavering Obedience)*” olarak adlandırdığı bölümde ise; despot bir hükümetin karşısında bile, Türk neredeyse ideal bir vatandaşı oluşturur demektedir. Bliss’e göre; Türkler, Sultan’ın yönetiminde defalarca olduğu gibi, en zalim baskı ve haksızlığa uğrasalar bile hükümet görevlisi gözüyle baktıklarına karşı kesinlikle itaatkârdırlar. Şikâyet ederse bile çok nadir eder ve ettiğinde de üstlerine karşı hiç eleştiri yapılamamış gibi korkar. Yanlış ne olursa olsun yetkililerin değil de, dışarıdan birilerinin üstüne yüklenir ve onun için acısını çektiği bu hareketin olmasını sağlayan bilinmeyen etkilerdir ya da bunu sadece kuralına karşı yapılmış bir suç için Tanrı’dan gelen ceza olarak görüyor olabilir. Türklerin alıkonulması gerekli olan ve onların ihtiyaçlarını karşılayan kimseleri olmayan delillerin tedavisi için aşırı derecede acımasız davrandığından söz eder. “*Kıtlık veya genel sıkıntı zamanlarında Türkler kendi insanlarını rahatlatmak için bile hiçbir şey yapmazlar ve bir hayvan hastalandığında veya muhtaç olduğunda, sefil bir sona terk edilir*”der (Bliss, 1896, s.78).

Bundan sonraki bölümde ise Bliss’in Türkler için söyledikleri gerçekten inanılması zor çok aşağılayıcı cümlelerdir. Aynen şu şekilde aktarılmaktadır:

“(…) *kervan yollarında yol kenarında ölmeye terk edilmiş deve, at veya katır görmek olağandışı bir görüntü değildir. Geçmiş yılların işkence, cinayet ve zorbalık hikâyeleri insanoğlundan ziyade iblis ırkına ait gibi görünmektedir. Bunun çoğundan Kürtlerin sorumlu olduğu doğrudur, tıpkı Bulgar katliamlarında çoğunlukla Pomakların en kötü taşkınlıklardan suçlu olduğu gibi; ancak yine de Türklerin kendilerinin, askerler ve köylülerin en korkunç kötülük amelleri işledikleri doğrudur. Hamile kadınların doğmamış çocuğun cinsiyetine dair bahsine karar vermesi için parçalanması, kadınların ve kızların toptan tecavüzü, erkeklerin ve hatta küçük çocukların en insanlık dışı biçimde işkenceleri, birçoğunun tanıklık ettiği iyilik ve misafirperverlikle kesinlikle farklı görünen şeytanca bir barbarlığı göstermektedir. Yine de şu*

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

da bir gerçektir ki, gerçekler dehşetlikleri içinde ayrıntılı olarak anlatılsaydı, tarih dünyayı iğrendirirdi. Bir kısmı Çağdaş Yorum’da, E.J. Dillon’ın yazdıkları; ‘Türkiye’de Ermeni Krizi’nde Frederick D. Greene’in makaleleri gibi makalelerde öne sürülmüştür ve birkaç tane, nispeten çok az örnek bu kitabın son bölümlerinde bulunur. Burada tekrar edilmelerine gerek yok. Bol kanıt olmadığı için verilen bir olay olmadığını söylemek yeterlidir.⁴

Aynı zamanda özel yaşamda, Türk insanlarının en iyisinin bile sadece kınamaya yol açan yönleri vardır. En fark edilir olan, belki de, çoğunlukla tamamen alçaltılan kadınların durumudur. Doğumundan beri kadına hizmetçi ve talihsiz gözüyle bakılmaktadır. Özellikle çocuk kız olursa, büyük bebek öldürme miktarı tarafından gösterilmektedir; yaşlı kadınların vahşi, çirkin yüzlerinden, bu açıdan Ermenilerden farklıdır; kaybolmuş gibi görünen şefkatin her tonundan seslerinin delici titizliği; konuşmanın ve düşüncenin çok genel basitliğine kadar, kadının kocasının kalbinden ziyade tutkularını tatmin etmeye itimat etmesi gerektiği toplumun durumunda daima katılımcıdır. Önceden belirtildiği gibi, istisnalar vardır, ancak çoğunlukla Türk kadınlarının durumu çok aşağıdadır. Bu durum erkekler üzerinde tepki yapar ve onları aşırı derecede kaba ve şehvet düşkününü yapar” (Bliss, 1896, s.79).

Bliss, Türklerden bahsederken “Ortalama Türk’ün günlük dili bizim şehirlerimizdeki kenar mahalle çocuklarımızın en düşüğünü şaşırtırdı ” der(Bliss, 1896, s. 79). Bu kadarı ile yetinmeyen Bliss, Türkler için çok daha ağır tanımlamalara sonraki cümlelerinde aynen şöyle yer vermiştir:

“ Türklerin kendilerinin [**Türk memur olana kadar dürüst bir adamdır ve sonra yaramaz olur.**] diye atasözleri vardır ve bu sınıf ve dünyanın kalanı arasındaki ilişkinin büyük bir bölümünde bunun doğruluğu kanıtlanmıştır. Muhtemelen tarihte hiçbir mahkeme, Türk mahkemesi kadar tüm ahlaki gücün çöküşünün bu kadar dikkat çekici bir örneğini veremez. Asil adamlar, üstün yetenekli ve kaliteli karakterli adamlar olmuştur, ancak çok nadirdiler ve devlete ait, askeri veya donanma hizmetine ait olsun ya da olmasın ortalama bir memur kesinlikle güvenilirmezdir. Asla tutmaya niyeti olmadığı ve tutamayacağını bildiği vaatler verir. Rüşvetleri yüzü kızarmadan kabul eder ve temasa geçtiği herkesle, en çoğu alan ve en azı verebilen en zeki adam olduğuna dair genel prensipte ilgilenir; üstlerine dalkavuktur, astlarına ise bir zorbadır. Bütün hayatı, herhangi ilişkisi olduğu herkesle sürekli bir mücadeledir. Yaşadığı atmosfer sahtekârlık ve yalancılık soluyor gibi görünür ve sergilediği yetenek en alçak amaçlar için kötüye kullanılır. Ancak yine de burada, neredeyse her diğer açıklamada olduğu

⁴ Bliss’in burada bahsettiği Amerikalı misyoner hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Birecikli, 2016)

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

gibi, istisnalar yapılmalıdır. Hükümet departmanları ile işleri olan hiç kimse birçok nezaket ve saygı örneği bulmakta başarısız olmamıştır. İl valileri tarafından işlenen bütün yasa dışı hareket ve adaletsizlikle birlikte, sadece adalet değil aynı zamanda tüm sınıftan insanla ilişkilerinde birçok incelik örneği olmuştur. Ancak her muhtemel istisna not edildiğinde, en tepeden en aşağıya kadar memur hayatının tamamen ahlakının bozulduğu doğru kalmaktadır (Bliss, 1896, ss.80-81).

Bliss, sözlerine İslam dinin Türk’ün karakterine nasıl etki ettiği ile ilgili şu cümlelere yer verir:

“Burada sadece İslam dininin Türk karakteri üzerindeki etkisini belirteceğiz. Bu etki hem avantajlı hem de dezavantajlıdır. Monoteizminin ihtişamı onun ruhunu doldurur ve onu bu fikre karşı mutlak bir itaat içinde tutar. Bunun bir sonucu da ırkın doğal sadeliğinin zayıflamasındansa, güçlenmesidir. Bunun bir diğer etkisi de onun genel kendini kontrol ve ölçülülüğünde görülmektedir. Türk çoğunun sandığı gibi ölçülü bir adam asla değildir; ancak sahip olduğu ölçülülük esasen dininin ahlaki öğretilerinin sayesinde. Bu yüzden genel olarak duyarsızlıktan değil de ilke itibarıyla kendi kendine yeten biridir. Her şeyden önce, üzerinde Tanrı’nın mutlak kontrolünü kabul ederek ve ne olursa olsun doğru olduğunu iddia ederek su katılmamış bir kadercidir. Ona olan şey ruhanidir. Dolayısıyla, savaş alanında, tehlikenin farkına varmayı kesinlikle reddeder ve özel hayatta hastalık onu yakaladığında, çoğunlukla iyileşmek için bir çaba sarf etmez. Sıradaki olay bu etkinin gücünü herhangi uzun bir açıklamadan daha iyi göstermektedir. İmparatorluğun birçok bölümünü silip süpüren koleranın çeşitli felaketleri içinde, Türk tedavi etmesi en zor hasta olmuştur.

1865’te İstanbul’da ölümlerin günde binden az olmadığı dehşet zamanında, merhamet ve şifa işi üzerinde olan bir centilmen sokakta, ona yapabilirse yakındaki bir odaya gelip babasını kurtarmasını rica eden bir genç adamla tanışmış. Odaya girilmiş ve orada yerde basit bir yorganın üstünde yal olarak yaşlı ancak güç, mükemmel fizik ve görünüşte mükemmel sağlık açısından yaşlı olmayan bir Türk yatıyormuş, ta ki salgın hastalık tarafından saldırıya uğrayana kadar. Hastalık onu öyle bir tamamıyla sarmış ki ölümle işaretlenmiş gibi görünüyormuş. İlaç üretildiği halde, “Tanrı’nın istediği ölmemse, ölürüm ve sizin ilacınız hiçbir işe yaramaz. Eğer istediği iyileşmemse, iyileşirim ve sizin ilacınıza gerek kalmaz” diyerek ilacı almayı kesinlikle reddetmiş. Adamın öldüğünü söylemeye gerek bile yok. Bu aynı ilke aynı zamanda onu olduğu gibi uysal bir özne yapar ve birçok ırk devrim için tedirgin ve ısrarcı olurken, onu kendi kaderiyle hoşnut tutar.

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

İslam'ın tam mutlakiyeti onu kendi inancından olmayanlara karşı baskıcı ve aşağılayıcı yapar. Şehvetli cennetinin heyecanı, onu tutkularının doyumunu açısından tüm sınırlamalardan özgür kılar. Eğer bir kez onun tanıdığı dini liderler, kanunun yetkili tercümanları, hükümetin otoritesine karşı açıklama yaparsa, aniden tarihte bilinen en tehlikeli devrimci olur; saldırganlık açısından. Ancak başka bir anlamda, aynı din onun içinde tembellik de geliştirir. Gezginin Türk karakterini açıkladığı, muhtemelen birçoğuna karşılık gelen bir kelime “keyif” kelimesidir. Tercüme edilemeyen bir kelimedir ve farklı zevklerin hissi tadını çıkarmaktansa genel olarak tembelliği ve şehvetli durumu belirtir.

Keyiften yararlanırken, gelecek ve geçmişle ilgili kaygısızdır ve sadece şu anda yaşar. Tarlalarda çalışmaya zorlansa, “Ne gerek var? Şu an için elimde yeterince var. Neden geleceğe bakmalıyım ki?” der. Zihinsel gelişim veya geniş ölçüde refah çizgisinde hırsına ilgi çekilirse, aynı tembel rahatlık durumunu düzeltmek için en küçük sorunu bile halletmesini engeller. Bu tembelliğin, tarihinde bilindiği üzere, geçmiş yıldaki olayların vahşi barbarlığıyla birlikte Türk saldırılarının büyük gazabıyla bir arada var olması neredeyse inanılmaz gibi görünür ancak doğrudur. Bu aynı özellik yine bir başka şekilde görünür. Ülkenin herhangi bir gelişimine karşı durur. Bu, Tatar dilinde tercüme edilen epikürçülüktür (zevk ve sefaya düşkünlük) ve bizim de Roma sarayının lüks kanepesi ve derin içki âlemleri yerine, çıplak çamur zemin, bir fincan kahve ve pipoyla eğlence düşkünlüğümüz vardır. İlki aslında zenginliğin olanak sağladığı her yerde vardır, ancak farklı Türk “keyfi” için saraya veya Boğaz kıyılarına değil, Anadolu'nun köylerine ve düzlüklerine bakmalıyız. Bir resim Toros'un güney yamaçlarında biraz toprak sahibi olan Türk bir paşanın reddinden konusunu almıştır. Birkaç Avrupalı onun mülkündeki kömür madenlerinde çalışmak için izin almaya geldiklerinde, ‘Eğer Yüce Tanrı kömürün kullanılmasını isteseydi, onu kazanızı gerektirecek kadar aşağıya değil, ulaşabileceğiniz kadar yüze yakın koyardı. O'nun planlarını değiştirmek küfürdür.’ diye yanıtlamıştır. Ancak Paşayı rahatsız eden, doğrusu ‘keyfinin’ bölünmesinden başka küfür değildi. Diğer birçok ulusla olduğu gibi Türk'ün de zıtlıklar yığını olduğu görülecektir. Bir takım asil özelliklerle zalim ve aşırı derecede aşağılık olan birkaçını birleştirir. Sadece kibar ev sahibini ve uysal, nazik diplomatu görenler bütün güçleriyle onu savunacaktır, buna karşın onun despotluğunun demir ökçesini hissedenler ve şehvetinin ahlaksız öfkesini görenler, onda iyiliğin mevcut olabileceğini zor düşünürler” (Bliss, 1896, ss.81-82-83).

Bliss, tüm bu yazdıklarını kanıtlamak istercesine, Osmanlı padişahı Abdülhamit'i örnek göstermiştir. Onda bir Türk'ün karakteristik özelliklerinin aynen bulunduğunu, aslında en karakteristik kişi olduğunu söylemiştir. Bliss'e göre; Abdülhamit içten, misafirperver, iyi huylu

biri gibi gözükmeye ile birlikte, aynı zamanda adaletsiz ve zalim bir liderdir. Her şey yolunda gittiğinde Abdülhamit herhangi bir diğer Türk gibi nazik, misafirperver, hatta cömerttir. Ancak, ne zaman üstüne bir sıkıntı yüklense ve kendini, sadece kendisi için değil, övünç duyulan inancın koruyucusu unvanına gelen felaketle yüz yüze balsa, Müslüman Arap vahşiliği tarafından alevlendirilen eski Tatar kanı yaygarayı basar ve doğrudan emir vermezse bile, tarihte bilinen en vahşi katliam dizilerine imkân verir. En iyi için yetenekleriyle birlikte, Türk çoğunlukla insan doğasındaki en kötü öğeleri açıkça gösterir.

Abdülhamit'in kişiliği hakkında yorumda bulunan bir diğer kişi, İngiliz büyükelçisi Layard ise, “*Sultan bana oldukça yetenekli, iyi niyetli, dürüst, hoş, insancıl ve halkının geleceği için elinden gelenin en iyisini yapma çabası içinde olan birisi izlenimini vermiştir.*” Demiştir (Sonyel, 2009, s.57).

Oysaki İngiltere’de Liberal Parti’nin başkanı olan ve 1880 yılında İngiltere’deki seçimleri kazanarak başkan olan William Edward Gladstone, Abdülhamit’i “en büyük yalancı ve en büyük hilekâr, siyasi yapısı ahlaksızlığa gömülmüş bir hilekâr” olarak tanımlamıştır. (Bayrakdar, 2016, s.139) İngiliz Başbakanı Gladstone, 1876 yılında yazdığı Bulgar Dehşeti ve Doğu Sorunu adlı kitabında Türklerin 4.yüzyılda (Atilla Hunları) Avrupa’ya girdikleri o ilk kara günden itibaren ve İstanbul’un fethi ile birlikte büyük bir insanlık düşmanı örneği olduklarını ifade etmektedir. “*Nereye gitseler, arkalarında büyük bir kan izi bıraktılar, egemenlikleri altına aldıkları yerlerde uygarlık yok oldu. Gittikleri yerleri yasa ile değil, kuvvet kullanarak yönettiler*” diyen Gladstone’nun Türk düşmanlığı bu satırlarda açıkça dile gelmektedir. (Bayrakdar, 2016, s.148, Gladstone, 1876, s.9)

4.SONUÇ

Ermeni meselesi Birinci Dünya Savaşı’ndan çok uzun yıllar önce, aslında Büyük Güçlerin ve dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin gündemine oturmuştur. Önceleri bu konuyla Türkiye’deki tarihçilerden çok yabancı ülkelerin tarihçi ve yazarları ilgilenmişlerdir. Batılı yazarların ve araştırmacıların son derece taraflı ve gerçeklerden uzak bir biçimde kaleme aldıkları yazılar aslında, çoğu araştırmacılar için geçerli ve önemli kaynaklar arasında yer almış ve Ermeni iddialarının ana kaynakları arasına girmiştir. Amerikan okullarının başında olan American Board’ a bağlı, Protestanlık propagandası yapan ve Ermenilere özgürlük adı altında bağımsızlık fikrini aşıl原因an misyonerler ve misyonerlerin yazdıkları kitaplar da bu önemli kaynakların içindedir. Amerikan misyonerlerinin Ermeni ayrılıkçı hareketinin taban bulmasında oynadığı rol daha çok eğitim alanında olmuştur. Eğitimde milliyetçi ve ayrılıkçı öğeler işlenerek özgür

toplumun yolu açılmıştır. Açtıkları okullarda azınlıkların bağımsızlık kazanmasında öncü rol oynamışlardır. Bliss, misyonerlerin Osmanlı toplumu içinde ayrılıkçı fikirleri uyandırmadıklarını belirterek misyon hareketini bu konuda aklamaya çalıştıysa da verdikleri eğitim ile entelektüel gelişimin canlandığını da ve bunun da Ermeniler arasında baskıya başkaldırmada etkili olduğunu ifade etmiştir. (Bliss,1896, s.321) Misyonerler, Amerikalı diplomatlar tarafından öncelikli olarak korunan kişiler olmuşlardır. Bu kişiler bir yandan eğitim ve sağlık işlerine el atıp Hıristiyanlar arasında kabul ve saygı görmeye çalışırken, bir yandan da sözde yaşadıklarını kaleme alarak Ermenilerin nasıl Türkler tarafından katledildiğini anlatmışlar, yayınladıkları kitaplar ve yazdıkları yazılar, Ermeni sorunun fikinsel ve ideolojik boyutunu oluşturmuştur.

Ermeni meselesinde Ermenileri savunma ve istismar etme adına anti-propaganda yapan birçok misyoner, Türkler hakkındaki önyargılı fikirlerini kaleme almışlardır. Misyonerlerin 19. yüzyılda yazmış olduğu kitaplarda Ermenilerin ne kadar baskı altında, sıkıntı çekmiş ve birçok katliama maruz kalmış bir millet olduğu algısı sistematik bir şekilde işlenmiş ve istenen algı yaratılmıştır. Ancak biz bu çalışmayla kanıtıyoruz ki; bu yazarlardan biri olan Bliss ve kitabı “Ermeni Mezalimi” bilgidir, belgelerden tamamen uzak, varlığı dahi kanıtlanamamış birçok kişinin sözde anıları ve yaşadıkları ile oluşturulmuş bir kaynaktan öteye gidememektedir. Anlatılan hikâyelerin birçoğunda “çok güvenilir bir kişiden gelen mektuba göre” diyerek kaynaklar belirtilmiştir. Kendisi de kitabın giriş kısmında Dwight ve Hamlin gibi diğer misyonerlerin kitaplarından, Hamlin’in Osmanlı Devleti’nde yaşarken şahit olduğu deneyimlerden ve katliamı yaşayan insanların Bliss’e aktardığı mektuplardan esinlendiğini belirtmiştir. Bliss’e göre ismini vermediği bu insanlar çok saygıdeğer insanlardır. Hiçbir belgeye dayanmayan bu mektuplar çalışmamızın konusu olan kitapta yayınlandığı gibi Independent gazetesinde de bölümler halinde yayınlamış ve dünya kamuoyunu etkilemeyi ne yazık ki başarmıştır. Bliss’in kitabı o dönemde Batı kamuoyunun olaylara nasıl yanlı bir bakış açısıyla yaklaştığının en büyük kanıtlarından biridir. Gerek olayları anlatış biçimi ve kullandığı kelimeler, gerekse Türklerden ve Müslümanlardan bahsederken kullandığı aşağılayıcı terimler ve sıfatlar Bliss’in önyargılı bakış açısını ortaya koymaktadır.

Bliss sadece çalışmamızın konusu olan kitapta değil, diğer kitap ve yazılarında da kaynak olarak yaşadıklarından deneyimlediklerini yanlı olarak aktarmıştır. Hem Amerika’da yaşadıkları hem de 1800’lerin ortasından sonuna kadar Orta Doğu’da yaptığı seyahatlerde yaşadığı deneyimleri temel olarak kaynak kabul etmiştir. Bliss, İstanbul’dan Mezopotamya’ya, Gürcistan’a ve İran’a kadar uzanan seyahatlerindeki deneyimlerini günlük olarak tutmuştur ve bu yazıların çoğu

yayınlanmıştır. Bliss’in yakın olduğu ve kitaplarının yazım ve basımında desteğini aldığı dönemin Robert Koleji Müdürü Cyrus Hamlin de Amerikan misyonerlerini korumak için birçok faaliyette bulunmuş, Amerikan hükümetine Ermenileri ve misyonerleri koruması için talepte bulunmuştur.

Bliss’in çalışmamızın konusu olan kitapta Frances E. Willard adlı bir misyonerin yazdığı önsöz bölümü, Bliss gibi birçok misyonerin amacını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Önsözde, Frances, misyonerlerin, Muhammed’in Kuran’ını İsa’nın İncil’ine tercih eden halk zihniyetini eğitim aracılığıyla parçalara ayırabileceğini ifade etmiştir. Yazısının bütününde Ermeni milliyetçiliğini aşırı derecede tahrik edecek şekilde Müslüman Türklerin Ermenilere yaptığını iddia ettiği kanlı ve vahşet olaylardan bahsetmiştir.

Bliss ve onun gibi Osmanlı Devleti’ne aynı amaçlarla gelen misyonerler, Ermeniler gibi diğer azınlıkları da birçok yerde Osmanlı idaresine karşı kışkırtmaya çalışmışlar ve Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan milletlerin huzurunu bozmuşlardır. Ermeniler arasında gelişen ayrılıkçı fikirler misyonerlerin açtığı okullarda filizlenmiş ve yeşermiştir. Açılan okullarda Ermeni tarihi, kültürü ve dili öğretilmiş, Ermeni milliyetçiliği işlenmiştir. Misyonerler hastanelerde, okullarda, yetimhanelerde faaliyet gösterirken, bir taraftan da yazdıkları yanlı ve abartılmış yazıları makale, dergi ve kitap olarak bastırılmış, dünya kamuoyunu şekillendirmeye çalışmışlardır. 1890’lı yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğunda çıkan Ermeni isyanlarında ise bu misyonerlerin etkisini görmek mümkündür. Çıkan isyanlarda misyonerlerin ve Hıristiyan azınlığın korunması için Amerikalı misyonerler Amerikan hükümetine çağrıda bulunmuşlar ve Amerikan’ın önemli bir görevinin misyonerlik faaliyeti içerisinde bulunan kişilere maddi yardım yapması gerektiğini çeşitli yazılarında ele almıştır.

Misyonerlerin açtığı kurumlarda yetişen öğrencilerin bir kısmı daha sonra Amerika’ya gönderilmiş, Amerikan vatandaşlığına kabul edilmiş ve daha sonra Osmanlı topraklarına dönerek misyonerlik faaliyetleri içerisinde etkinlik göstermiştir.

Bu çalışma, Edwin Munsell Bliss gibi özelde Türk genelde Müslümanlık aleyhtarlığına savunan misyonerlerin yazdıkları ile karşıt görüş ve düşünceleri belirten yazarların yazdıkları eserleri karşılaştırmalı olarak değerlendirerek sorunun tarihiliğini ön plana çıkarmış ve 19. yüzyıla ilgili kaynak materyallere bile zaman zaman başvurmadan masa başı icadı hazır reçetelerle konuyu ele alan ve kitleleri etkilemeye çalışan çevrelere çağdaş tarih metodolojisi ile hazırlanmış bir cevap niteliği de taşımaktadır. Bu nedenle tarihçilerin, sosyal bilimcilerin ve

diplomatların ilgili alanda araştırmalarını yoğunlaştırmaları, tarihsel gerçekleri yurt içinde ve yurt dışında bir tez olarak savunmaları önemlidir.

5. KAYNAKÇA

Bayrakdar, Bayram.(2016, Güz). Tarih ve Propaganda: Morgenthau'nun öyküsü ve Mavi Kitap rneęi. *aędař Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/33- Güz

Birecikli, İhsan Burak. (2016) Anadolu'da Bir Amerikalı Misyoner: Frederick Davis Greene ve Ermeni Meselesi, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 55

Bliss, Edwin Munsell, Dwight, Henry Otis, Allen. H. (1904) The Encyclopedia Of Missions Tupper, Newyork and London: Funk and Wagnalls Company

Bliss, Edwin Munsell. (1896). *Turkey And Armenian Atrocities*, New York: Philadelphia, Hubbard publishing co

Bliss, Edwin Munsell. (1897). *A Concise History of Missions*, New York

aycı, Abdurrahman. (2000). *Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

iek, Kemal. (2009). Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir, Ermeni Soykırımı İddiaları-Yanlış Hesap Talat'tan Dönünce-, *Cedit Neřriyat*

Dabağyan, Levon Panos. (2006). *Türkiye Ermenileri Tarihi*, , 5. Baskı, İstanbul: IQ Kùltür ve Sanat Yayıncılık

Dokuz Soru Cevapta Ermeni Sorunu.(1989). Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1989

Gerald, H. Anderson. (1999). *Biographical Dictionary of Christian Missions*, Wm. B. Eerdmans, Publishing

Gladstone, William E. (1876). *Bulgarian Horrors and The Question of the East*, London

Karal, Enver Ziya. (1995). *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK

Koçaş, M. Sadi (1990). *Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara: Kastař Yay.

Kùleki, Cahit. (2013/2, Temmuz, Aralık). Ermeni Kimlięinin Dönüşüm Süreci Ve Âmira Sınıfının Oluşumu, *Hikmet Yurdu*, Sayı: 12

Lewy, Guenter (2005). *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey - A Disputed Genocide*, Salt Lake City: The University Of Utan Press

“TÜRKİYE ve ERMENİ MEZALİMİ” KİTABI ÖRNEĞİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

Ölmez, Adem. (2010). *İstanbul’da Sosyal Barışın Bozulması: İstanbul Ermeni Olayları ve Yahudiler*, İstanbul: Kurtuba Kitap

Powell, E. Alexander. (1923), *The Struggle For Power In Moslem Asia*, The Century Co.

Şahin, Hayrettin. (2014/2). Osmanlı İmparatorluğunda Ermenilere Verilen Hak ve İmtiyazlar, *ERUIFD*, Sayı:19

Sonyel, Salahi R.(2009). *Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları*, İstanbul: Remzi Yay.

Uras, Esat. (1950) *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ankara

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

THE PLACE OF TECHNOPARKS IN INNOVATION ECOSYSTEM AND CONTRIBUTION TO INNOVATION SUCCESS: A SPECIFIC EXAMPLE IN THE INFORMATION TECHNOLOGIES SECTOR FROM TECHNOPARK İZMİR

Prof. Dr. Semra ALTUĞ¹

Aykut HOCAOĞLU²

Özet

Sanayi devriminin gelişimini tamamlayıp, 2000’li yılların başından itibaren büyük bir hızla tüm Dünya’yı kapsar hale gelen Bilgi Toplumuna geçiş süreci Bilişim sektörünü, kalkınmanın ve rekabetin merkezi haline getirmiştir. Son yıllarda bilgiye erişimin bu denli kolaylaşması ile yeni bilgi üretiminin de nispeten kolaylaştığı sonucuna varılabilir. Tüm Dünya’nın rekabet unsuru artık bilgi üretiminden ziyade, üretilen bilginin nitelikli, katma değerli ve talep edilen ürün/hizmet/sürec’e dönüşmesine evrilmiştir. Bu rekabet ortamında da ülkeler için artık inovasyon bir tercih unsuru olmaktan çıkıp, zorunluluk haline gelmiştir.

İlk örneklerinin 1950’lerin başında ABD’de kurulduğu Teknoparklar, inovasyon ekosisteminin en yaygın ve üretken olduğu alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Teknoparkların inovasyon ekosistemi içerisindeki durumu yani Türkiye’deki konumu irdelenerek, Teknoparkların yeni teknoloji şirketlerinin kurulmasına ve kurulmuş şirketlerin gelişimine verdiği katkılar ve başarılı inovasyona katkıları bilişim sektöründe bir örnek şirket uygulaması ile açıklanmaktadır. Bu çalışmayla Teknoparkların inovasyon ekosistemindeki yerinin çok kritik ve önemli olduğu, teknoloji geliştiren firmalar için teşvik edici destekler verildiği ancak destek ve hizmet süreçlerinde bazı güncellemelere ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişim, Bilgi Toplumu, İnovasyon, Teknopark, Startup

Abstract

The process of transition to the Information Society, which has completed the development of the industrial revolution and has been covering the entire world at a rapid pace from the early 2000s, has made the Information technologies a center for development and competition. We can conclude that it’s fairly easier to produce new information regarding how easy it is to access data nowadays. The competitive element of the whole world has evolved far from the production of information, to the transformation of the produced information into qualified, value-added and demanded product / service / process. In this competitive environment, innovation has become a necessity for countries as well.

The first examples of technoparks established in the United States in the early 1950s are the most common and productive areas of innovation ecosystem. In this study, while examining the current situation in the innovation ecosystem of technoparks in Turkey-, technoparks’ contributions to the emergence of new technology companies, supports for development of established companies and successful innovations are also explained through a sample enterprise application in IT sector. This study has also revealed that the place of technoparks in the ecosystem of innovation is very critical and important. It provides incentives for companies that develop technology but needs some updates in scope of support and service mechanism at the same time.

Key Words: Information Technologies, Information Society, Innovation, Teknopark, Startup

¹ semra.aytug@deu.edu.tr

² aykuthocaoglu@gmail.com.

1.GİRİŞ

Ekonomik, siyasi ve toplumsal yaşamda gözlenen değişim ve dönüşümlerde, teknolojik gelişmenin başat bir rol oynadığı bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarında tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş ve 20. yüzyılın ikinci yarısında, sanayi toplumunun yerini bilgi toplumunun alması sürecinde önemli aktörlerden biri de teknolojik gelişme olmuştur. Bu bağlamda, sürekli bir değişime tabi olan ekonomik sistemlerde, firmaların sürdürülebilir bir rekabet gücü elde edebilmeleri için, değişimi sağlayan teknoloji faktörünü üretim süreçlerinde kullanmaları önemli bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemde hızlanan küreselleşme süreci ile birlikte, varlıklarını sürdürebilmek için firmalar, sürekli olarak yeni ürün ve süreçler ya da yeni teknolojiler geliştirmek, yani yenilik yapmak, ya da transfer etmek zorunda kalmakta, bu nedenle de bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar (Gökdoğan ve Çakır, 2014). Dünya hızla değişmekte ve teknoloji baş döndürücü bir hızla ilerlemektedir. Ülkeler bu değişime ayak uydurmak ve ekonomilerini güçlü tutmak için Ar-Ge ve inovasyona (yenilikçilik) dönük ürünlerin üretilmesi ve uluslararası rekabet güçlerini koruyarak halklarının refahını amaçlamaktadırlar. Günümüzde artık emek yoğun ürünlerin üretilmesi girdi maliyetlerinin daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelere tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise daha çok Ar-Ge faaliyetlerine ağırlık vermekte ve yenilikçi, yüksek teknoloji ürünler üreterek dünya pazarlarında rekabet güçlerini korumaktadırlar. Uluslararası platformda ülkelerin konumları ekonomik güçleri ile ekonomik güçleri de sahip oldukları teknolojik düzey ile belirlenmektedir. Dünyada teknolojiye sahip olmak ülkelerin halkları için bir refah göstergesidir. Teknolojiye sahip olmanın ise teknolojiyi üretmek veya transfer etmekle sağlanabileceği aşikârdır. Teknolojiyi transfer etmek bir yol ise de uzun vade de başkalarına bağımlılık ve getireceği mali yükler düşünüldüğünde özellikle gelişmiş ülkeler açısından tercih edilen bir yöntem değildir (Başalp, 2010). Gelişmiş ülke deneyimleri incelendiğinde teknolojik gelişmenin öneminin anlaşılması ve bu gelişmeyi destekleyici ortamların politikalar aracılığıyla oluşturulması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda teknoparklar, ülkelerin/bölgelerin kalkınma araçlarından biri olarak kabul edilen, üniversite-sanayi işbirliğinin somutlaştığı teknoloji altyapısını destekleyen önemli yapılar olarak görülmektedir. Dünya genelindeki uygulamaları incelendiğinde, kurulma amaçları ülkelere/bölgelere göre farklılaştığı gözle çarpılmaktadır. Temel olarak kurulma amaçları, üniversitedeki araştırma potansiyelinin sanayiye aktarımını sağlamak, yeni teknoloji tabanlı

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

firmaların oluşumunu sağlamak, spin-off firmalarını teşvik etmek, mevcut firmaların büyümesini sağlamak, firmalar arasında sinerji yaratmak, yerel ekonominin performansını arttırmak ve istihdam yaratmak olarak özetlenebilir (Baykul, Sungur ve Dulupçu, 2016). Ülkelerin ekonomik kalkınması üzerinde işletmelerin inovasyon kabiliyetleri giderek daha belirleyici hale gelmektedir. İnovasyon ise araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile bu faaliyetlerin çıktılarının ticarileştirilebilmesi ile gerçekleşebilmektedir. Yeni teknolojinin ekonomik bir bakış açısıyla üretilmesi, ekonomik büyüme ve istihdam artışının en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda teknoparklar bilginin üretilmesi ve ticarileştirmesi boyutuyla üniversite-sanayi işbirliğinin, girişimciliğin ve Ar-Ge çalışmalarının hızlandırılması için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Sevsay, Mıynat ve Aktaş, 2017). Teknoparklar üretilen bilginin gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmaları ile ürün ve hizmete evrilerek ticari bir değere dönüştüğü yani bilginin Ar-Ge ile yoğunlaşarak sonunda inovasyona dönüştüğü işbirliği, iletişim ve etkileşim alanlarıdır. Türkiye’deki Teknoparklarda gerek yer alma prosedürü gerekse de yasal düzenlemeler ile belirlenen teşvik ve avantajlar bakımından sektörel bir odaklanmaya gidilmemiştir. Herhangi bir sektörde faaliyet gösteren Ar-Ge, yazılım veya tasarım projesine sahip bir firma Teknopark’ta yer alıp, ilgili destek ve teşviklerden yararlanabilmektedir. Bununla birlikte, gerek ilk yatırım maliyetlerinin düşük olması, gerek geliştirme çalışmalarının hızlı sonuç vererek ürün/hizmet’e hızlı ulaşabilme gerekse de yazılım projelerine KDV muafiyetinin olması, Türkiye’deki Teknoparkların neredeyse tamamında Bilişim sektörünü lokomotif sektör haline getirmiştir. Bilişim sektörü hemen hemen tüm Teknoparklarda ortalama %60-65 arasında ağırlığa sahip olarak bu alanda ciddi bir yoğunluk oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı Teknopark ve İnovasyon kavramlarının ayrı ayrı açıklanarak, bilişim sektörü ile ilişkisinin kurulup, Teknoparkların, bünyelerinde yer alan şirketlerin inovasyon kapasitelerine olan katkılarını irdelenmektir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde inovasyon ve teknopark kavramların literatür açıklamaları yapılmış, bilişim sektörünün Türkiye genelindeki ve Teknoparklardaki durumlarına genel bir bakış yapılmıştır. İkinci bölüm uygulama bölümü olarak kurgulanarak, Türkiye’nin en eski Teknoparklarından biri olan Teknopark İzmir’in hizmet ve destek kapasitesi incelenerek, bu desteklerin şirketlerin başarılı inovasyon yapmalarına olan katkıları bilişim sektöründe bir şirket özelinde irdelenmiştir.

2. İNOVASYON (Kavram Ve Türleri) & TEKNOPARKLAR (Türkiye ve Dünya’da Teknopark konsepti, amaç ve kurgusu, güncel durum)

2.1 İnovasyon

İnovasyon, Latince bir sözcük olan ‘innovatus’tan türemiş; “Toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması” anlamına gelir. Webster, inovasyonu ‘yeni ve farklı bir sonuç’ olarak tanımlar. Türkçe’de ‘yenilik’, ‘yenileme’ ve ‘yenilikçilik’ gibi sözcüklerle karşılanmaya çalışılsa da, bu sözcüklerin yaptığı çağrışımlar, gerçek anlamını vermemektedir. Diğer taraftan inovasyon, yeniliğin kendisinden çok sonucunu; farklılaştırma ve değiştirmeye bağlı ekonomik ve toplumsal bir sistemi ifade eder (Elçi, 2006).

İnovasyon çeşitli araştırmacılar tarafından farklı yönleri ortaya konulacak bakış açılarıyla farklı şekillerde tanımlanmıştır. Drucker’a göre inovasyon girişimciliğin bir aracıdır ve refah oluşturmak için yeni bir kapasite meydana getiren kaynakları sağlayan bir eylemdir. Porter inovasyonun rekabet avantajı sağlayan hem yeni teknolojileri hem de yeni iş yapma yöntemlerini içerdiğini belirtmiştir. Rogers inovasyonu bireyler tarafından yeni olarak algılanan fikir, uygulama ya da nesne biçiminde tanımlamıştır. Damanpour tarafından ise inovasyon bir firmanın başarısı üzerinde yeni düşüncelerin adaptasyonu, geliştirilmesi ve oluşturulması olarak ifade edilmiştir. Trott inovasyonu bir yönetim süreci bakışıyla ele almış ve inovasyonu düşünce oluşturma, teknoloji geliştirme, yeni ya da iyileştirilmiş bir ürünün ya da imalat sürecinin ya da ekipmanın imalatı ve pazarlama sürecinde içerilen tüm faaliyetlerin yönetimi şeklinde değerlendirmiştir (Satı ve Işık, 2011).

İnovasyon, en geniş olarak bilginin ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürülmesi olarak tanımlanır. Bu nedenle de teknik, ekonomik ve sosyal süreçler bütünüdür. Değişime olan istek, yeniliğe açıklık ve girişimcilik ruhuyla özdeşleşen bir kültürün ürünüdür. Firmalar için inovasyon verimliliği ve karlılığı arttırdığından, yeni pazarlara girilmesini ve mevcut pazarın büyütülmesini sağladığından çok önemli bir rekabet aracıdır. Verimli, karlı ve rekabet gücü yüksek firmaların faaliyet gösterdiği ekonomiler kalkınır, gelişir ve küresel ölçekte rekabet avantajı kazanır (Arıkan, Aksoy, Durgut ve Göker, 2003).

İnovasyonun uluslararası literatüre geçen en yaygın ve kabul görmüş tanımı OECD ve Eurostat’ın 2005 yılında yayınladığı Oslo Kılavuzunda yer alır. Bu tanıma göre inovasyon:

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

“İşletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal ya da hizmet) veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir.” (Oslo Kılavuzu, 2005:50).

İnovasyon gelişim süreçlerine göre sınıflandırıldığında, radikal inovasyon ve artımsal inovasyon olarak ikiye ayrılır. Daha önce denenmemiş yenilikçi ve ezber bozan fikirler sonucunda geliştirilen ürün veya üretim yöntemlerinin ortaya çıkarılması radikal inovasyon adını alır. Bir dizi geliştirme ve iyileştirme çalışmaları sonucu olarak adım adım yapılan çalışmalardan oluşan inovasyona ise artımsal inovasyon denir. İnovasyon türlerine baktığımızda uygulama alanlarına ve yerlerine göre farklı gruplamaların yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede en kapsayıcı tanımlamayı yapan Elçi (2006:3) inovasyonu, bir firmanın ürünlerinde, hizmetlerinde, üretim dağıtım yöntemlerinde, iş yapış yöntemlerinde, tasarım ve pazarlama yöntemlerinde yapılabileceğini ifade eder. Bunları da sırasıyla ‘ürün inovasyonu’, ‘hizmet inovasyonu’, ‘süreç inovasyonu’, ‘organizasyonel inovasyon’ ve ‘pazarlama inovasyonu’ olarak adlandırır. Ayrıca, inovasyon yapılırken teknolojinin önemli bir girdi olup olmadığı göz önünde bulundurularak ‘teknolojik inovasyon’ ve ‘teknolojik olmayan inovasyon’ sınıflandırmasına da gidileceğini belirtmiştir.

2.2 Teknopark Kavramı

Teknoparklar; Üniversiteler/araştırma kurumları ve sanayi kuruluşlarının aynı ortam içerisinde araştırma, geliştirme ve inovasyon çalışmalarını sürdürdükleri; birbirleri arasında bilgi ve teknoloji transferi gerçekleştirdikleri; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği organize araştırma ve iş geliştirme ekosistemleridir (www.tgbd.org.tr).

Bilim ve teknoloji parklarını ifade eden ‘Teknopark’ kavramı 1950’li yıllarda A.B.D.’de ortaya çıkmış ve zaman içerisinde Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada ilgi görmüş ve sayıları gittikçe artmıştır. ‘Teknopark’ terimi, ‘technology’ ve ‘park’ sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşmaktadır. Bu kavram, Türkiye’de de, literatüre ‘teknopark’ olarak girmiş, daha sonra iki kelime arasındaki işaret kalkmış, bileşik bir terim olarak kullanılmaya başlamıştır. Dünyadaki gelişmiş ülkelere bakıldığında ise benzer oluşumlar farklı ülkelerde farklı şekilde adlandırılmaktadır. İngiltere’de Science Park (Bilim Parkı), A.B.D.’de Research Park (Araştırma Parkı), Fransa’da Technopole (Teknoloji Kenti), Japonya’da Technopolis (Teknoloji Kenti), Almanya’da Grunderzentrum (Kurucu Merkez) terimleri benimsenmiştir.²⁶¹ Ayrıca “Enterprise Center” (Girişim Merkezi), “Innovation Center” (Yenilik Merkezi), “Excellent Center” (Mükemmellik Merkezi), “Industrial Park”

**TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON
BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE
BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ**

(Endüstriyel Park) gibi adlandırılmalarına da rastlanmaktadır. Aralarında küçük farklar olmakla birlikte bilim parkı, araştırma parkı, teknopark, teknopolis, teknokent vb. kavramlar aynı anlamlarda kullanılmaktadır (Keleş, 2007).

Bilgi toplumunda bilim ve teknolojinin temel amacı, insan kaynaklarını Ar-Ge faaliyetlerinde toplayarak, ucuz ve kaliteli yeni ürünler ile insanların refah seviyesini yükseltmektir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu teknolojik gelişmeler teknoloji üretim merkezlerinin kurulmasına vesile olmuştur. Teknoloji üretim merkezlerinin kurulma amaçları ülkelere göre çeşitli farklılıklar gösterebilir. Teknoloji üretim merkezlerinin kurulmasına neden olan temel faktörlerin başında; uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak rekabetin hızlanması, geleneksel imalat sanayindeki istihdamın azalması, yerel yönetimlerin ekonomik kalkınmaya katılımlarının artması, teknolojik gelişmelerin ve teknoloji üretiminin hızlandırılması gelmektedir (Uzun, 2014). Dünya’da çeşitli isimlerle anılan teknoloji üretim merkezleri Türkiye’de yaygın olarak Teknopark veya Teknokent isimleri adlandırılmaktadır.

Türkiye’de teknokent kurma çalışmaları 1980’lerde başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1990’da, KOSGEB ile üniversitelerin işbirliği çerçevesinde teknokentlerin ilk adımı olarak TEKMER’ler (Teknoloji Merkezleri) kurulmaya başlanmıştır. Teknokentler ile ilgili yasal çerçeve ise, 2001 yılında 4691 sayılı yasanın yürürlüğe girmesi ile oluşturulmuştur. 4691 sayılı yasa teknokent kavramı yerine “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri” kavramını kullanmaktadır. Nisan 2017 itibarıyla 65 Teknoloji Geliştirme Bölgesi Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilmiştir. Ancak bu 65 teknokent’in 53 adedi şu an için faaliyette, diğerleri geliştirme aşamasındadır. (www.odtuteknokent.com.tr).

4691 sayılı yasada tarif edilen Teknoloji Geliştirme Bölgesi kavramı; “Yüksek/ileri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, belirli bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitüsünün imkânlarından yararlanarak teknoloji veya yazılım ürettikleri/geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyet gösterdikleri ve bu yolla bölgenin kalkınmasına katkıda buldukları, aynı üniversite, yüksek teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitüsü alanı içinde veya yakınında; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği siteyi veya bu özelliklere sahip teknoparkı ya da teknokenti” şeklinde tariflenmektedir.

Teknoparkların kuruluş ve var olma amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Keleş ve Tunca, 2010):

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

- Ülke sanayinin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulmasını sağlamak amacıyla teknolojik bilgi ve katma değeri yüksek ürün üretmek,
- Üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirmek, ürün kalitesini veya standardını yükseltmek, üretim maliyetlerini düşürmek,
- Teknolojik bilgiyi ticarileştirmek,
- Teknoloji yoğun üretim ve girişimciliği desteklemek
- İleri teknoloji alanlarında yatırım olanakları yaratmak, araştırmacı ve vasıflı kişilere iş imkânı yaratmak, böylece beyin göçünü önlemek,
- Üniversite–sanayi işbirliğinin güçlendirilmesi yolu ile üniversite–sanayi arasında bilgi ve teknoloji transferini sağlayarak Ar-Ge çalışmalarının ekonomik değere dönüşmesini sağlamak,
- Aynı ve/veya farklı firmalar arası işbirliği ortamlarını oluşturmaktır.

Teknoparkların firmalara sağladığı bazı başlıca yararlar aşağıda maddeler halinde verilmiştir (Sevsay, Mıynat, Aktaş, 2017) :

- Ar-Ge ve yenilik çalışmaları yapacak girişimcilere ve firmalara uygun mekân ve ortam sağlanması,
- Firmaların, üniversitelerin nitelikli, konularında uzman kadrolarından, araştırma altyapısından uygun koşullarla yararlanma şansı bulması.
- Firmalara teknoloji transferi dışında geliştirdikleri yenilikçi ürünlerin üzerinde mülkiyet hakkı oluşturulması piyasaya açılmak için gerekli finansman sağlanması veya yatırımcı bulunması ile pazarlama ve yönetim konularında danışmanlık sağlanması
- Üniversite ile firmalar arasında ve/veya firma ve üniversite/enstitü arasında oluşacak sinerji sağlanması
- Özellikle küçük firmalar için teknopark firması olmanın sağladığı prestij
- Teknoloji firmaları ile aynı mekânı paylaşmanın sağlayacağı bilgi transferi imkanı
- Öğretim elemanları ile lisanüstü öğrencilerin bilimsel çalışmalarından ve deneyimlerinden faydalanabilme imkanı

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

- Türkiye özelinde teknoparkta yer alan firmalara buradaki faaliyetleri için sağlanan mali teşviklerden faydalanma imkanı

2.3 Bilişim Sektörüne Bakış: Türkiye’de ve Teknoparklarda Bilişim

Sosyo-ekonomik yaşam ve üretim-tüketim dünyasını radikal bir biçimde değiştiren buharlı makinaların icadı ile 18. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan Sanayi Devrimi’ne benzer bir radikal dönüşüm, 1950’li yıllardan günümüze bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan çığır açıcı buluşlar ve yeniliklerin günlük hayatımıza girmesi ile birlikte “Bilgi Toplumu” adı altında literatürde yerini almıştır. Bilgi toplumuna geçişin günlük hayatlarımızdaki uygulamaları ve piyasadaki karşılığı Bilişim Sektörü çatısı altında olmaktadır. Bilişim sektörünün günümüzdeki en popüler çalışma alanlarına baktığımızda yazılım, haberleşme, otomasyon ve network gibi şemsiye konu başlıklarının altında; mobil uygulama geliştirme, oyun geliştirme, nesnelerin interneti, yapay zeka, M2M, arttırılmış ve sanal gerçeklik gibi alanlarda faaliyet gösterildiğini görmekteyiz. Bilişim sektörü, global rekabetin en üst seviyede yaşandığı, yerel pazar ve sınır kavramlarının neredeyse ortadan kalktığı sürekli gelişimin ve değişimin yaşandığı Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine çok yoğun kaynakların aktarıldığı tüm Dünya’da ortak bir dil haline gelmiş hakim ve lokomotif sektörlerden biridir. Yeni ortaya atılan bir görüşe göre de Bilişim artık dikeyde özel bir sektör olmaktan çıkaran, birçok sektörün etkileşim içinde yer alması kaçınılmaz olan yatay bir gelişim aracıdır. Gelişmiş ülkelerin buldukları yeri korumaları, gelişmekte olan ülkelerin de sınıf atlamaları için tercih durumundan çıkıp, zorunluluk haline gelen dijital dönüşüm, Bilgi Toplumu geçişin ve rekabetçiliğin en temelini oluşturmaktadır. Bu dönüşüm de elbette ki bilişim uygulamaları ile olmaktadır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, bu rekabet dünyasında üst sıralarda yer almanın koşulu, bilişim uygulamalarının kullanıcı değil üreticisi olmaktır. Bu sebeple gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu global rekabet koşullarında yerini koruyabilmek ve veya öne geçebilmek için bir takım destek mekanizmaları kurgulamakta, eğitim planlamalarını, sanayi dönüşümlerini, ülke yatırım ve teşvik politikalarını bu çerçevede kurgulamaktadırlar. 1.2 bölümünde detaylıca bahsedilen Teknopark modeli de bu temel düşünceye dayanmaktadır.

Türkiye’deki Teknoparkların genel durumuna baktığımız zaman, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerine göre 2016 sonu itibariyle faaliyette olan 44 Teknopark’ta yaklaşık 4500 Ar-Ge şirketi, sayıları 45000’e varan nitelikli personel ile çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye’deki Teknoparkların sektörel dağılımı incelendiğinde yaklaşık %65 ile lokomotif sektörün bilişim olduğu görülmektedir. Bilişim sektörü altında toplanan yaklaşık 3000 şirket;

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

ERP ve CRM başta olmak üzere müşteri odaklı kurumsal yazılımlar geliştirmekte, çeşitli alanlarda mobil uygulamalar yapmakta, nesnelerin interneti, endüstri 4.0, yapay zeka, görüntü işleme, sanal gerçeklik teknolojileri üzerine projeler gerçekleştirmektedirler. Teknoparklarda bilişim sektöründen şirketlerin bu kadar yoğun yer almasının iki temel sebebi vardır. İlki bilişim sektöründe özellikle yazılım geliştiren firmaların ilk yatırım maliyetlerinin düşük olmasıdır. Bu durum yaratıcı ve yenilikçi fikirlerin denenmesine olanak sağlamakta, ekonomik risk faktörü makine/ekipman yatırımı yoğun olan sektörlerle göre daha düşük olduğu için bilişim firmalarının cesaretini arttırmaktadır. İkinci temel sebebi ise vergisel teşviklerin yazılım şirketleri için avantajlı ve cezbedici olmasıdır. Teknopark'ta geliştirilmesi uygun görülmüş bir yazılım projesi, Teknopark'ta faaliyet gösteren diğer sektörlerdeki şirketler için tanımlanmış vergisel teşviklere ek olarak Katma Değer Vergisi muafiyeti bulunmaktadır. Bu iki önemli sebep, Türkiye'deki Teknoparklarda Bilişim sektörünün en baskın sektör olmasını sağlamıştır.

Bilişim Sektörünün Türkiye'deki genel durumuna baktığımız zaman, Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) verilerine göre 2016 yılında bilişim sektörü ciddi bir büyüme katetmiştir. 2016 yılında bir önceki seneye göre sektör 14,4'lük bir büyüme gerçekleştirerek toplamda 94,3 milyar TL'lik hacme ulaşmıştır. Bilişim sektörünü bilgi ve iletişim teknolojileri başlıklarıyla gruplandırarak sektör verilerine baktığımızda ise iletişim teknolojilerinin daha yoğun olduğu ve büyüme verisinde de daha başarılı olduğu görülmektedir. Bilgi teknolojilerinde büyüme %11, toplam hacim 29,6 milyar TL; İletişim teknolojilerindeki büyüme ise %16 ve toplam hacim 64,7 milyar TL olmuştur. (www.tubisad.org.tr)

3. UYGULAMA: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİR BİLİŞİM SEKTÖRÜ ŞİRKETİ ÖRNEĞİ

Teknoparkların Ar-Ge ve İnovasyon ekosistemindeki yeri ve başarılı inovasyonun gerçekleştirilmesine olan katkısı, bilişim sektöründe bir başarı örneği firma incelemesi yapılarak irdelenmiştir. İlgili firmayla başarı kriterlerine etki eden faktörlerin analizi yapılmış, firma kurucusu ile yapılan görüşmelerle inovasyon başarısına etki eden kriterler önceliklendirilmiştir. Firma, Teknopark İzmir'de kurularak faaliyetlerine halen Teknoparkta devam etmektedir.

Teknopark İzmir, 2002 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye'de kurulan ilk 4 Teknoparktan biridir (resmi gazete, 24934). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü yerleşkesi içerisinde, İzmir ve Ege Bölgesinin önemli kurum ve kuruluşlarının ortaklığıyla, 2004 yılında

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

ilk firmanın bölgeye kabulü ile faaliyetlerine başlamıştır. Kurumsal ve organizasyonel gelişimini beşer yıllık dilimlerle planlayan Teknopark İzmir, ilk beş yılını (2004-2009) alt ve üst yapı gelişimi, ikinci beş yılını (2009-2014) fiziksel ve organizasyonel büyüme, içinde bulunduğumuz zamanı da içine alan üçüncü beş yılını (2014-2019) kurumsallaşma ve katma değerli hizmetlerin geliştirilmesi şeklinde planlamıştır. Teknopark İzmir halen 160 Ar-Ge ve yazılım firmasıyla, bu firmalarda çalışan 850 nitelikli personel ile, başvurusu yapılan 85 patent başvurusu ile, toplam 500 Milyon TL ciro ve yaklaşık 40 Milyon \$ ihracat rakamlarıyla, bölge ve ülke ekonomisine katkı sunmaktadır. Yüksek katma değerli ürün üretimi ve ihracı yoluyla bölge ve ülke ekonomisinin önemli bir kalkınma aracı konumundadır.

Teknopark İzmir'in, gerek yasal düzenlemelerle Teknoloji Geliştirme Bölgelerine verilen yükümlülükleri yerine getirmek gerekse de etkili ve rekabetçi bir Teknopark olabilmek adına geliştirdiği ve sunduğu hizmetlere Teknopark İzmir İşletme Yönergesinde yer verilmiş ve kurgulanan hizmetlerin amacı öne çıkan hizmetler aşağıda özetlenmiştir:

Amaçlar;

- Girişimciler ve Üniversite/Yüksek Teknoloji Enstitüsü arasında teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi,
- Girişimciler ve Üniversite/Yüksek Teknoloji Enstitüsü arasında bilgi akışını sağlayan bir ağ oluşturulması ve ortak projelere imkan tanınması,
- Çeşitli konularda eğitim amaçlı toplantılar, seminerler düzenlenmesi, çalışma grupları oluşturulması; pazarlama ve ihracat, idari yapılanma, yönetim ve organizasyon, finansman ve risk sermayesi olanaklarının araştırılması ve Girişimcilerin bu konuda bilgilendirilerek bu olanaklardan yararlanmalarının sağlanması,

Hizmetler:

1. Girişimcilere teknik destek sağlayacak birimlerin oluşturulması: Mali ve hukuk danışmanlıkları, Patent ve Marka Tescil danışmanlıkları, Kamu ve Özel sektör fon kaynaklarına erişimin kolaylaştırılması, yurtdışı faaliyetlerinin ve işbirliklerinin arttırılması konuları özellikle küçük ve orta ölçekli Girişimcilerin gelişimleri açısından önem taşımaktadır. Bu ihtiyaçları karşılamak ve Bölge'de yer alan Girişimcilerin

**TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON
BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE
BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ**

gelişimlerine katkı sunmak için, Yönetici Şirket tarafında aşağıda sıralanan hizmetler sunulmaktadır;

- **Teknoloji Transfer Ofisi Hizmeti** – 2013 yılında kurulan Atmosfer Teknoloji Transfer Ofisi ile, hem Ar-Ge Girişimcilerine, hem Akademisyenlere, hem de Sanayicilere bir takım hizmetler verilerek, Kamu-Üniversite- Sanayi İşbirliği çalışmalarını desteklemektedir. Bu kapsamda FSMH destekleri, Proje yazım ve yönetimi, Şirketleşme ve Girişimcilik hizmetleri ile Endüstriyel Pazarlama konularında tüm ekosisteme hizmet verilmektedir.
- **Kuluçka Destekleri** – Bölge kuruluşundan bu yana, özellikle Akademisyen ve öğrenci şirketlerinin kurulması konusunda çeşitli destek mekanizmaları kurgulanmış ve başarı ile uygulanmıştır. Bu kapsamda yeni kurulan teknoloji şirketlerini ilk yıllarında desteklemek için ücretsiz veya düşük ücretli ofis alanları ayrılarak, eğitim, teknik alt yapı imkânı, mentörlük ve danışmanlık hizmetleri, fon kaynaklarına erişim gibi hizmetler verilmektedir.
- **Teknik Atölye** – Bölge’de yer alan Girişimcilerin kullanımına sunulmak üzere donanım projelerinin hızlı ve düşük ücretli prototiplenmesine olanak sağlayan bir elektro-mekanik atölye hizmeti verilmektedir.
- **Paydaşlar Ofisi** – Bölge’de yer alan Girişimcilere ihtiyaç duydukları alanlarda yerinde hizmet verilecek uydu ofis konseptiyle hizmet veren yeni nesil bir danışmanlık ara yüzüdür. Paydaşlar Ofisi, inovasyon ve işbirliği için çalışma yapmak isteyen tüm kurum ve kuruluşlara açık bir yapıda çalışmaktadır. Paydaşlar Ofisinde Girişimciler kurumsal markalaşma, mali ve hukuksal konular, ulusal ve uluslararası yatırım konuları gibi başlıklarda, alanında uzman kişi ve kurumlardan oluşturulan paydaşlardan ücretsiz hizmet alabilmektedirler.

2.Şirketlere ve Girişimcilere iç hizmet başlığı altında sunulan hizmetler: Teknopark İzmir’de yer alan girişimcilerin/şirketlerin günlük çalışmalarını sağlıklı ve verimli bir ortamda gerçekleştirebilmeleri adına kurgulanan iç hizmetler aşağıda sıralanmaktadır;

**TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON
BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE
BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ**

- **Güvenlik** - Bölge binalarının ortak alanlarının iç ve dış güvenliği Yönetici Şirket tarafından sağlanır. Girişimciler kiraladıkları alanların güvenliğinden kendileri sorumludur.
- **Temizlik** - Yönetici Şirket, Bölge binaları içerisinde yer alan ortak kullanım alanlarının temizliğinden sorumludur. Girişimciler ise kiraladıkları mekânların temizliğinden sorumludurlar. Ayrıca, ortak alanların ve binanın temizliği ile çevre bakımı için yapılan giderlerle bina güvenliği için alınan önlemlere ilişkin giderlere, girişimciler ofis alanı oranında belirlenecek aidatla katılırlar.
- **Kafeterya ve restoran işletmeciliği** - Bölgeyi canlandıracak sosyal hizmetlerin en önemlilerinden biri olan ve Bölgede Girişimci olma yönündeki taleplerin artmasında etkili olacak hizmetlerin başında gelen restoran ve kafeteryalar, belirlenen Girişimci veya kişilere kiralanarak işletilecektir.
- **Ulaşım** - Ulaşım, Bölge'de yer alan Girişimcilerin talebiyle oluşturulan ortak servislerle sağlanmaktadır. Yeterli sayıda çalışanı olan Girişimciler kendi servis sistemini de kurgulayabilmekte, Yönetici Şirket bu konularda yönlendirmeler yaparak kolaylaştırıcı bir rol üstlenir. Ayrıca şehir merkezi ve ilçe merkezlerine devamlı otobüs ve minibüs seferleri mevcuttur.
- **Yangın alarm ve söndürme sistemi** - Tüm Bölge arazi ve binalarında yangın alarm ve söndürme araç ve cihazları mimari projelerde belirtilen yerlere Yönetici Şirket tarafından temin edilerek yerleştirilir ve devamlı bakımları yaptırılır.
- **Sosyal ve kültürel hizmetler** - Girişimci çalışanları, Üniversite/Yüksek Teknoloji Enstitüsünün sağladığı ve kendi personeli ve öğrencilerine açık olan sosyal ve kültürel hizmetlerden talep üzerine Üniversite/Yüksek Teknoloji Enstitüsünün izni ve yönetimce belirlenecek ücret karşılığı yararlanabileceklerdir. Bu kapsamda Girişimciler, açık-kapalı spor tesisleri, havuz, kütüphane, gösteri merkezi, kafeterya-yemekhane gibi imkânlardan yararlanabilmektedirler.

**TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON
BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE
BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ**

Türkiye’deki Teknoparkların Ar-Ge ve inovasyon ekosistemindeki görev ve hizmet çeşitliliği temel olarak yukarıda sıralandığı şekliyle tüm Teknoparklarda hemen hemen ortaktır. Ancak Teknoparkların, bünyelerinde yer alan firmaların inovasyon başarılarına olan katkıları verdikleri hizmetin çeşitliliğinden ziyade niteliği ve etkinliği ile doğrudan ilgilidir. Teknoparklar kurgusu ve yapısı itibariyle yeni teknoloji şirketlerinin kurulmasını destekleyen yapılar kurgulamalı ve hizmetlerini bu amaç çerçevesinde planlamalıdır. Teknopark İzmir’de yukarıda açıklanan hizmetler kapsamında bu güne kadar 112 yeni teknoloji şirketi kurularak ülke ve bölge ekonomisine katkı sunacak çalışmalar yürütmüş ve nitelikli personel istihdamı konusunda beyin göçünü engelleyici bir misyon üstlenmiştir. Tüm bu hizmetler ile Teknopark İzmir’de faaliyet gösteren çok sayıda startup ve spinoff şirketlerinden biri olan ve Bilişim sektöründe yer alıp kısa sürede başarıyı yakalayarak yazılım ihracı yapmayı başaran şirketlerden biri olan Linovi Bilişim İnternet Tekn. Yazılım Dan. San. ve Tic. A. Ş. ‘dir.

Firma sahibi uzun süre Amerika’da Oracle ve Yahoo gibi önemli teknoloji şirketlerinde üst düzey yöneticilik yaptıktan sonra Amerika’dan Türkiye’ye dönme kararı alarak Turkcell’de çalışmaya başlamıştır. Daha sonra kendi işini kurmak için araştırmalar yapıp, kendisi için en uygun yerin Teknopark İzmir olduğunu kanaat getirerek İzmir’e taşınma kararı almıştır. Teknopark İzmir’i seçmesinin nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:

- İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü kampüsü içerisinde yer alması,
- Urla’nın yaşam standartları,
- Bölge’nin sahip olduğu doğal ve coğrafi güzellikler,
- Teknopark İzmir’in bulunduğu konum, şehir merkezinden bir nebze uzak ancak şehir merkezi ve havaalanı gibi önemli yerlere rahat ve hızlı ulaşım,
- İzmir’in sahip olduğu entelektüel sermaye kapasitesi,
- Düşük maliyet yüksek kalite ile iş ve yaşam koşullarına erişim

Tüm bu nedenlerle 2011 yılında Teknopark İzmir’in Kuluçka desteklerinden de faydalanarak şirket kurulum süreçlerini tamamlayıp faaliyetlerine başlamıştır. Faaliyet alanları: büyük veri analizi, veri güvenliği, veri işleme ve web yazılım teknolojileridir. Kurulduğu zaman 10 metrekarelik paylaşımlı ofiste 2 kişi olarak çalışmaya başlayan firma, kuruluşunun ilk zamanlarında gerek hedef pazarlar, gerek örgüt yapılanması gerekse de faaliyet alanlarını

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

önceliklendirmede bazı denemeler yaparak, en doğru sonucu alacağı durumları belirlemeye çalışmıştır. Bu süreçte Teknopark desteklerini ihtiyaç duyduğu her an alabildiğini ifade eden firma yetkilileri, bu deneme-yanılma sürecinin sonunda stratejik planlamaları neticesinde kısa sürede önemli ölçüde büyüme başarısı göstermiştir. OECD'nin inovasyon tanımında da belirtildiği gibi işletme içi uygulamalarda veya iş yeri organizasyonlarında yeni bir organizasyonel yöntemin geliştirilmesi inovasyonun temelini oluşturmaktadır. Bu yenilik çalışması, ürün/hizmet 'te olabildiği gibi pazarlamada, iş süreçlerde veya işyeri organizasyonun bir bölümü ve/veya bütününde olabilmektedir. Uygulama örneği şirketin iş yapış ve örgütlenme süreçlerinin neredeyse tamamında sürekli bir yenilik arayışı olmuş ve bu zamanla şirket kültürü haline gelmiştir. Firma kurucusu ile yapılan şirket başarısına etki eden faktörlerin analizi çalışmasında, ilgili faktörler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Firmanın ilk kurulum sürecinde Teknopark tarafından sağlanan şirketleşme destekleri
- Yeni kurulan firmaların en kırılgan oldukları dönemde sağlanan Kuluçka hizmetleri
- Üniversite kampüsü içerisinde yer almanın verdiği avantajla, şirket bünyesinde istihdam edilecek personelin İYTE'den seçilmesi için kurgulanan yöntem
- Üniversiteden akademik destek alınması
- Teknoparkta yer alan diğer firmalarla işbirliği ve iletişim
- Vergisel avantajlar, teknoparkta yer almanın verdiği algısal prestij gücü
- Şehir kalabalığından uzak olmanın sağladığı avantaj; yapılan işe odaklanabilmek
- Teknopark tarafından verilen proje yazım ve yönetim ile işbirliği potansiyeli olabilecek firmalar ile eşleştirme destekleri

Yukarıda sıralanan faktörler firmanın büyüme ve finansal başarı durumuna doğrudan etki eden birincil unsurlardır. Daha önce bahsedildiği gibi firma kültürü haline gelen yenilik arayışı ve yapılan çalışmalar süresince Teknoparkta bulunmanın verdiği avantajların da katkısıyla, firma bugün itibariyle 300 metrekare ofis alanında yaklaşık 30 personel ile Silikon Vadisi'ndeki dev teknoloji şirketlerine yazılım ihracatı yapar duruma gelmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Teknoparkların kuruluş amacı, Türkiye’deki ve Dünya’daki durumu, Ar-Ge ve inovasyon ekosistemindeki yeri ve katkıları açıklanmış, inovasyonun kavramsal açıklaması yapılmış ve bilişim sektörünün Türkiye’deki ve Teknoparklardaki durumu hakkında bilgi verilmiştir. Uygulama kısmında Teknoparkların inovasyon başarısına olan katkıları somut bir başarı örneği üzerinden irdelenmiştir.

İnovasyon, firmaların gelişim gösterebilmesi ve rekabet edebilmesi için en temel yetkinliklerden biri haline gelmiştir. Gelişim ve yenilik faaliyetlerini şirket kültürü haline getirip bunu sürekli kılmayı başaran şirketler, rekabetin sınırlar ötesi boyutlarda ve çok çetin olduğu günümüz şartlarında, hayatta kalabilmekte ve rakipleri ile aktif mücadelede var olma savaşını sürdürebilmektedir. İnovasyonu bir yönetim aracı, bir şirket kültürü haline getirmeyen firmaların orta ve uzun vadede hayatta kalabilmesi pek mümkün olamayacaktır.

2000’li yılların başından itibaren bir devlet politikası olarak oluşturulan Teknopark/Teknokent modeli Türkiye’de yüksek teknoloji ürünlerin üretilmesine katkı sağlamak, firmaları bu alanda araştırma ve geliştirmeye teşvik ederek katma değerli ürünlerin ithalatını azaltıp, yerli katma değerli ürünlerin ihracatını arttırmak için faaliyet göstermektedirler. Bu bağlamda firmalara sağlanan vergisel ve finansal teşviklerin yanında, Teknoparklar aracılığıyla da firmaların Ar-Ge ve inovasyon çalışmalarına katkı sunacak destekler ve hizmetler sunulmaktadır. Teknopark İzmir de bu misyonla kurulmuş altyapısını tamamlamış, ülke genelinde önemli Teknoparklardan biridir. Bünyesinde faaliyet gösteren firmalara sunduğu desteklerle hem yeni teknoloji şirketlerin kurulmasına aracılık etmekte hem de mevcut şirketlerin büyüme ve gelişmelerine katkılar verecek bütüncül hizmetler sunmaktadır.

Bilişim sektöründe bir Kuluçka firması olarak kurulup, 5 yıl içinde uluslararası pazarlara erişebilmiş, finansal sürdürülebilirliğini sağlamış Linovi Bilişim, başarı örneği olarak incelenmiş ve başarısına Teknoparkın katkıları belirlenerek uygulama bölümünde sıralanmıştır. Bununla birlikte firma ile yapılan görüşmelerle özellikle firma sahibinin uzun yıllar Dünya çapında bilinen teknoloji şirketlerinde üst düzey yöneticilik yapmasının vermiş olduğu tecrübe ve aktif bir Teknopark şirketi sahibi ile niteliğiyle Türkiye’deki Teknopark modelinin etkinliğinin artması için yapmış olduğu öneriler aşağıda sıralanmıştır:

TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ

- Firmaların temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik ortak hizmet ajansları/ofisleri oluşturulmalıdır. Ortak insan kaynakları hizmeti, ortak mali ve hukuki danışmanlık şirketi, ortak pazarlama hizmeti gibi yapılanmalar oluşturulmalı.
- Alanında uzman etkin ve aktif bir mentör ağı oluşturulmalı ve Teknopark firmaları ihtiyaç duydukları teknik ve idari konularda yönlendirilmelidir.
- Finansal fon kaynaklarına erişim arttırılmalı ve çeşitlenmelidir.
- Teknopark alanlarında canlı, yaşayan ve sosyal bir çevre kurgulanmalıdır, iletişim ve etkileşimi arttıran mekanlar tasarlanmalıdır.
- Teknoloji Transferi Ofisi hizmetleri özelleşip ihtisaslaşarak, etkin ve yalın bir arayüz süreciyle üniversite ve sanayi arasındaki kopukluk giderilmelidir.
- Ar-Ge ve inovasyon desteklerinin teknoparklarla sınırlanmadan, “duvarsız teknopark” felsefesiyle tüm üniversite kampüslerinin ya da seçilmiş daha büyük ölçekli yaşam alanlarını da içine alan seçilmiş bölgeler teşvik kapsamı içine alınmalıdır.
- Yeni kurulmuş teknoloji şirketlerinin fon ihtiyaçlarını karşılamak için, özel sektör yatırımlarını etkin ve verimli kılacak teşvik programları hayata geçirilmelidir.
- Teknoparklardaki vergisel teşvik oranlarının her firma için standart olmaktan çıkarılıp, firma performansına bağlı olarak ödül ve ceza sistemleriyle yeniden ele alınması sağlanmalıdır.

5. KAYNAKÇA

24934 sayılı, 12 Kasım 2002 tarihli resmi gazete, 2002/4889 Karar Sayılı Bakanlar kurulu kararı

26.06.2001 Tarih ve 24454 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu

Arıkan, C., Aksoy, M., Durgut, M. ve Göker, A., (2003), Ulusal İnovasyon Sistemi Kavramsal Çerçeve, Türkiye İncelemesi ve Ülke Örnekleri, Yayın No. TÜSİAD- T/2003/10/362, İstanbul.

**TEKNOPARKLARIN İNOVASYON EKOSİSTEMİNDEKİ YERİ VE İNOVASYON
BAŞARISINA KATKISI: TEKNOPARK İZMİR ÖZELİNDE BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE
BİR ŞİRKET ÖRNEĞİ**

Başalp, A. (2010). “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri’nin Türkiye Ekonomisine Yönelik Katkılarının Yeni Bir Model Çerçevesinde Analizi” Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Baykul, A., Sungur, O., Dulupçu M.A. (2016), “Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici Şirketlerinin Yönetim Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2016, Cilt: 7, Sayı: 15, ss.70-82.

Ecevit Satı, Z., Işık, Ö. (2011). “İnovasyon Ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon” , Cbü Sosyal Bilimler Dergisi Yıl : 2011 Cilt :9 Sayı :2

Elçi Şirin (2006): İnovasyon: Kalkınma Ve Rekabetin Anahtarı, Mart 2006

Gökdoğan, G., Çakır, S. (2014). “Teknoparklar Ve Teknoloji Üretimi: İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi Örneği” , Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi / 2014 Cilt: IX Sayı: I

KELEŞ, M. K. Türkiye’de Teknokentler: Bir Ampirik İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007

Keleş, M.K., Tunca, Z. (2010), “Türkiye de Teknokentlerin Mevcut Durumunun İncelenmesi” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:11

Oslo Kılavuzu (2005): “Yenilik Verilerinin Toplanması ve Uygulanması İçin İlkeler”, 3. Baskı, OECD ve Eurostat Ortak Yayımı, Tübitak, Ankara, s:50

Sevsay, H., Mıynat, M., Aktaş, H. (2017), “Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yatırımları Finansman Modellerinin İncelenmesi” Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim Ve Ekonomi Yıl:2017 Cilt:24 Sayı:2.

Uzun, H. (2014), “Yeni Bir Kurumsal Motivasyon Örneği; Teknoloji Üretim Merkezleri” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, Sayfa: 179-189, Elazığ-2014

<http://odtuteknokent.com.tr/tr/hakkinda/turkiyedeki-teknokentler> (Erişim Tarihi: 13.12.2017)

<http://www.tgbd.org.tr/WebContent/WebContent/4710> (Erişim Tarihi: 31.10.2017)

<http://www.tubisad.org.tr/Tr/News/Sayfalar/TUBISAD-BIT-pazar-verileri16.aspx> (Erişim Tarihi: 03.12.2017)

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

THE CONCEPTUAL INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN OSTRACISM, EMPLOYEE SILENCE AND EMPLOYEES' USAGE OF SILENCE

Öğr. Gör. Dr. Banu SARIBAY¹

Özet

Dışlama kavramı, insanların buldukları ortamda görmezden gelinmesi ya da yok sayılmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyler, yaşamlarının her alanında dışlama ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Sessizlik ise insanın ya da insan gruplarının belli zaman ve nedenlerle hareketsiz ve suskun kaldıkları bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sessizlik farklı disiplinlerde kullanılabilen çok boyutlu bir kavramdır. Sessizlik, kendine ait özellikleriyle başka olguların nedeni olabildiği gibi aynı zamanda başka olguların sonucu da olabilen çift yönlü bir özelliğe sahip bir davranıştır. Bu bağlamda çalışmada, “dışlama bir sessizlik türü müdür? Sessizleşen her birey dışlanmış mıdır? İki kavram aynı özelliklere mi sahiptir yoksa iç içe geçmiş kavramlar mıdır?” gibi sorulara yanıt aranacak, kavramların birbirine benzeyen ve birbirinden farklılaşan yönleri kavramsal olarak irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Dışlama (ostracism), Sessizlik, Çalışan Sessizliği, Sessizliğin Kullanılma Biçimleri

JEL Kodları: L20, M54

Abstract

The concept of ostracism is defined as the avoidance of people in their environment. Individuals are faced with exclusion in all areas of their lives. Silence emerges as a form of behavior in which people or groups of people are dormant and silent for a certain period of time and reasons. Silence is a multidimensional concept that can be used in different disciplines. Silence is a two way behavior that can either be the cause of other phenomena with its own characteristics or the result of other events. In this context, questions such as “is ostracism a kind of silence?”, “is any person who is silent ostracized?”, “do two concepts have the same characteristics or are they intertwined concepts”? will be asked and to answer such questions, the similarities and differentiating aspects of concepts will be discussed conceptually.

Keywords: Ostracism, Silence, Employee Silence, Usage of Silence

JEL Codes: L20, M54

¹Türk Hava Kurumu Üniversitesi, İzmir Havacılık Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, E-Posta: bsaribay@thk.edu.tr. Tel: 232 892 16 79 / 109

1.GİRİŞ

Örgütlerde, çalışanlar sık sık konuşma (ses-voice) ya da sessiz kalma (düşünce, görüş ve kaygılarını paylaşıp paylaşmama) hususunda karar vermek durumunda kalmaktadırlar. Birçok durumda insanlar - başkalarının ifade etmek istediklerini ya da başkaları için değerli olabilecek düşünceleri kendilerine saklayarak- sessiz kalarak güvende olmayı tercih edebilirler. Temkinli olma ya da kendini güven altına alma davranışının bir göstergesi olan sessizliği, Morrison ve Milliken; Pinder ve Harlos gibi araştırmacılar “çalışan sessizliği” olarak adlandırmışlardır. Örgütlerde çalışanların sessiz kaldığı konular ve sessizliği tercih etme nedenleri hakkında çok sayıda farklı görüş vardır. Bir çalışan yaptığı gözlemler sonucu etik olmayan uygulamalar hakkında suskunluğunu, görüş bildirirse cezalandırılacağını düşünüp koruyabilir. Bir grubun üyeleri grup içi fikir birliği ve uyumu bozmamak ve dışlanmamak için görüşlerini açıklamamayı tercih edebilir.

Morrison ve Milliken (2000:707) sessizliği, çalışanların işlerini ya da kurumunu iyileştirmeye ilgili fikir, bilgi ve önerilerini kasıtlı olarak esirgemeleri olarak ifade etmişlerdir. Pinder ve Harlos (2001:) da sessizliği hem bireysel hem de örgütsel boyutta ele almıştır. Değişimi ve gelişimi etkileyebilme gücünde olan insanların, örgütsel durumlara ilişkin konularda, kişinin davranışsal, bilişsel ve duygusal değerlendirmeleri hakkındaki samimi düşüncelerini esirgemesi olarak tanımlamıştır.

Van Dyne ve diğerleri (2003: 1361) ise sessizliği, çalışanların örgüt için yararlı olabilecek düşünce, bilgi ve önerilerini ifade etmeyi tercih etmedikleri bir durum olarak nitelendirilmiştir. Sessizliği ayrıca açıkça konuşma davranışının yokluğundan öte, iş iyileştirme ile ilgili düşünce, bilgi ve görüşlerin ifade edilmesinin *kasıtlı ve bilinçli* olarak saklanması ya da *baskı altında tutulması* olarak değerlendirmişlerdir. Ellis ve Van Dyne (2009:39) da bu açıklamalarla tutarlı olarak, sessizliğin çalışanların iş arkadaşlarına olan olumsuz tepkilerini belirtmek amacıyla kullanabilecekleri bir sözsüz iletişim türü olduğunu belirtmişlerdir.

Brinsfield ve diğerleri (2009:4) sesi (voice), bilgi, görüş, düşünce ya da endişelerin ifade edilmesi olarak tanımlarlarken; sessizliği ise bunların saklanması, açığa vurulmaması olarak tanımlamışlardır. Sessizlik ilk bakışta bir iletişimsizlik durumu olarak görülse de, iletişimsizliğin her şekli sessizliği temsil etmemektedir. Robbins ve Judge (2007:354) sessizliği, felsefe yazınındaki Sherlock Holmes’un havlamayan köpek metaforu ile açıklamıştır. Sessizliği sadece sesin ve iletişimin yokluğu olarak görmemek gerektiğini, aslında sessizliğin

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

iletişimin güçlü şekillerinden biri olduğunu vurgulamışlardır. Robbins ve Judge'a göre sessizlik, grup düşüncesinin kritik bir unsuru, tatminsizliğin ya da çoğunlukla aynı fikirde olmanın bir göstergesi ve yöneticilerin çalışanları aşağılamak için kullandığı bir araçtır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere yönetim bilimlerinde ses çıkarmanın (voice) ve sessizliğin zengin bir tarihçesi vardır. Briensfield ve diğerleri (2009:4) yönetim literatüründe sessizliğin tarihçesini üç ayrı akıma ayırarak incelemiştir. İlk akım, 1970'den 1980'in ortasına kadar ki araştırmaları; 2. akım, 1980'lerin ortalarından 2000'e kadar olan araştırmaları ve 3. akım ise 21. Yüzyıl içinde yapılan ve devam eden araştırmaları (günümüz akımı) içermektedir.

1970'lerden 1980'lerin ortalarına kadar, sosyal bilimciler örgütlerdeki sessizlik ve ses çıkarma ile ilgili birkaç farklı formu ele alarak incelemişlerdir. Bu ilk çalışmaların arasında; Hirschman'ın örgütsel tatminsizlik ile ilgili çalışması, MUM Etkisi ve Sessizlik Sarmalı adlı çalışmalar dikkat çekmektedir (Briensfield vd., 2009:8).

1980'lerin ortası ve 2000 yılları arasında muhbirlik (whistle-blowing), ilkeli örgütsel muhalefet (principled organizational dissent), konu benimsetme (issue selling) ve şikayet etme (complaining) gibi ses çıkarma ile ilgili birkaç yeni kavram ortaya çıkmıştır. Bu periyotta ayrıca görüş bildirimi ile ilgili olarak "örgütsel adalet" kavramına odaklanılmıştır. Aynı zamanda örgütsel vatandaşlık davranışını araştıranlar çalışanların dıştan gözlenebilen/dışa vurulan davranışlarına göre çalışmalarını yürütmüşlerdir. 1990'ların sonunda sessizlik ile ilgili iki önemli çalışma kaydedilmiştir. Bu çalışmalar sağır kulak sendromu (deaf ear syndrome) ve dışlama (ostracism)'dir . Bu çalışmalar sessizliğin yapısal gelişiminde büyük bir öneme sahip olmuştur (Briensfield vd., 2009:12).

2000'li yılların başından bu yana da örgütsel sessizlik ve çalışan sessizliği ile ilgili çalışmaların popülerliği örgütsel alanda artmıştır.

Bu çalışmada, çalışan sessizliği ile sessiz literatüründe ikinci akımda incelenen dışlama kavramı ile ilişkisinin kavramsal olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca "dışlama bir sessizlik türü müdür? Sessizleşen her birey dışlanmış mıdır? Dışlama sessizliğin kullanılma biçimlerinden biri midir? İki kavram birbirinden farklı mıdır yoksa iç içe geçmiş kavramlar mıdır?" gibi sorulara yanıt aranacak, kavramların birbirine benzeyen ve birbirinden farklılaşan yönleri irdelenecektir. Çalışmanın, yönetim alanında sessizlik ile ilgili ele alınan değişkenlerden (örgütsel bağlılık, liderlik, örgütsel vatandaşlık, örgüt kültürü vb.) farklılık

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

göstermesi ve çalışmada ilk kez sessizliğin kullanılma biçimlerine değinilmesinin yazın alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE TÜRLERİ

Pinder ve Harlos 2001 yılında çalışan sessizliği kavramını ortaya koymuştur. Pinder ve Harlos (2001) sessizliğin algılanan adaletsizliğe bir tepki olarak görüldüğü çalışmasında, sessizliğin ses yokluğundan daha fazlasını içerdiğini ifade etmiştir. Araştırmacılara göre sessizlik bir dizi bilişsel, duyuşsal ve istemli içeriğe sahip bir iletişim biçimidir. Sessizliğin ayrıca kişinin içinde olan, kendi kendisiyle iletişim kurduğu bir durum olduğu da belirtilmiştir.

Pinder ve Harlos (2001: 347) çalışan sessizliğinin, pasif (quiescence) ve kabullenici (acquiescence) nedenlere bağlı olarak farklı anlamlarının olduğunu ileri sürmüştür. Pinder ve Harlos'un çalışmasından sonra Van Dyne ve diğerleri bu kavramı ayrıntılarıyla incelemiş ve çalışan sessizliğinin altında bu faktörlerin yanı sıra pro-sosyal güdülerin de olduğunu ileri sürmüşlerdir (Van Dyne vd., 2003:1362).

Bu sessizlik türlerine kısaca baktığımızda, kabullenici sessizlik işle ilgili düşünce, bilgi ve görüşlerin, boyun eğme ya da geri çekilme duygularına dayalı olarak saklanmasıdır. Çalışanlar açıkça konuşmanın bir fark yaratmayacağını ve yararsız olduğunu düşünürler. Savunucu sessizlik ise açıkça konuşmanın sonuçlarından korkmaya dayalı kasti sessiz kalma durumudur. Savunucu sessizlik, özünde *korku ve kaygı* olan kendini savunma davranışından ortaya çıkmaktadır. Son olarak pro-sosyal sessizlik işle ilgili düşünce, bilgi ve görüşlerin örgüt ya da diğer insanların yararına saklı tutulmasını ifade etmektedir. Savunucu sessizliğin aksine pro-sosyal sessizlik, açıkça konuşma sonucu olumsuz bir sonuçla karşılaşma korkusundan daha çok diğerlerine odaklanan bir davranış biçimidir. (Van Dyne vd., 2003:1366-1367).

Çalışan sessizliği konusunda yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, sessizliğin farklı araştırmacılar tarafından değişik şekilde sınıflandırıldığı görülmüştür. Kish- Gephart ve diğerleri çalışan sessizliğini, bilinçli olmayan savunmacı sessizlik, bilinçli savunmacı sessizlik, planlı savunmacı sessizlik ve alışılmış sessizlik olarak dört farklı şekilde ele almışlardır (Kish-Gephart vd., 2009:171-173). Kostiuk da çalışan sessizliğini dört farklı şekilde ele alıp incelenmiştir. Kostiuk'a göre çalışanlar taktiksel ya da refleksif olarak, umursamadıkları ya da teknik ve çevresel nedenlerden dolayı (yapısal sessizlik) sessiz kalmayı tercih etmektedirler (Kostiuk,2012). Knoll ve Dick ise yaptıkları çalışmada, Van Dyne ve diğerlerinin ortaya koyduğu çalışan sessizliği türlerine ek olarak fırsatçı sessizlik kavramını yazın alanına

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

kazandırmışlardır (Knoll ve Dick, 2013:350-352). Fırsatçı sessizlik ve yapısal sessizlik dışında bahsi geçen sessizlik türlerinin, söz konusu araştırmalarda çalışanlardan elde edilen ifadelerle göre oluşturulmuş olduğu ancak içerik olarak Van Dyne ve diğerlerinin (2003) ortaya koyduğu sessizlik türlerinin bir türevi olduğu görülmüştür. Fırsatçı sessizlikte çalışanların bir takım bilgi ve düşüncelerini ileride kendilerine avantaj yaratması için saklamaları ifade edilirken (Knoll ve Dick, 2013:352); yapısal sessizlikte ise çalışanların örgütsel kaynaklı bir takım nedenlerden dolayı (gerekli teknolojinin olmayışı ya da iletişim yetersizliği vb.) sessiz kalmak zorunda kaldıkları ifade edilmiştir (Kostuik, 2012:74).

Van Dyne ve diğerleri (2003) tarafından oluşturulan sessizlik davranışları, bazı Türkçe kaynaklarda kabullenici sessizlik, savunucu/savunmacı sessizlik ve pro-sosyal sessizlik olarak kullanılırken (Şehitoğlu ve Zehir, 2010; Erenler, 2010; Yeşilaydın ve Bayın, 2015; Sarıbay ve Kayalı, 2016; Yetim ve Erigüç 2018) bazı kaynaklarda ise kabullenici sessizlik, korumacı sessizlik ve korunmacı sessizlik (Eroğlu vd. 2011; Acaray ve Şevik, 2016; Yalçınsoy, 2018) olarak kullanılmıştır.

2.1. Çalışanların Sessizliği Kullanma Biçimleri

2.1.1. Bilgi Toplama Amaçlı

Sessizlik yöneticiler tarafından problemleri çözme ve öğrenmeyi artırma yolu olarak kullanılabilir. Bir kişi sessiz kaldığında; buradan kişinin karmaşık bir problemi çözmek için bilgi topladığı ve/veya bu verilerin içeriğini değerlendirdiği sonucu çıkartılabilir. Amerika Temsilciler Meclisi'nin eski sözcüsü Tip O'Neill personel toplantılarında ilk önce sorularını sorar, sonra da arkasından sessizleşirdi. Tip O'Neill'in sessizliği, personelini kanuni düzenlemeler, son söylentiler, şikayetler, dedikodular ve günün politik olayları ile ilgili değerlendirme yapma ve öneriler sunmalarını teşvik etmek içindi. Bies (2008) liderliğin can damarının bilgi olduğunu, O' Neill'in sessizliği ile de bilgiyi toplamak için dinlemenin önemini, yani sessiz kalabilmenin gerekliliğini öne sürmüştür (Bies,2009: 159).

Gereken sorular sorulduktan sonra sessizliği, dinleme ve öğrenme amaçlı kullanma sadece politik liderlerle ilgili değildir. Kurumsal liderler tarafından da sessizlik bu amaçla kullanılmaktadır. Örneğin büyük bir yapı firmasının üst düzey yöneticisi soru sormayı ve sessizliği, işleri oluşturan program doğrultusunda yürüyüp yürümediğini tespit etmek için kullandığını belirtmiştir. Yönetici günlük olarak, yapı içinde gezinirken çalışanlara iş esnasında sorular sorarak onlarla ufak sohbetler gerçekleştirdiğini ve sessizliği ise yöneltilen soruları

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

yanıtlamak ve işle ilgili her şeyin uygun bir şekilde yerine getirilip getirilmediğini doğrulamak amacıyla kullandığını belirtmiştir (Bies,2009: 160).

Bies ve Tripp (1999) sessizliğin, iş yerindeki zorba patronlarla başa çıkmak amaçlı da kullanılabilirliğini belirtmiştir (Bies,2009: 160). Van Dyne ve diğerleri 2003 yılındaki çalışmalarında sessizliği patron korkusunun yarattığına dikkati çekmişlerdir. Çalışanlar patronlarının kötü muameleleriyle başa çıkabilmek için kendilerini avantajlı kılacak sessizliği tercih etmektedir. Çalışanların zorbalıkla başa çıkabilmek için geliştirdikleri sessiz kalma tutumu, çalışanlarda patronlarının değişen tavırlarına odaklanmayı ve zorba davranışlarını gözlemlemeyi sağlayarak; onlar hakkında akıllıca bir bilgi edinmeyi içermektedir.

2.1.2. Farklı Görüşleri Teşvik Etme Amaçlı

Morrison ve Milliken (2000) kişiler arası ve kurumsal boyutta sessizliğin nasıl yaratıldığına ve farklı görüşlerin bastırılması sonucu sessizliğin zaman içinde yaygınlaştığına dikkati çekmişlerdir. Bies (2008) de araştırmasında, liderlerin belli zamanlarda farklı/muhafiz görüşlerin açıklanmasını teşvik etmek için kasıtlı olarak sessizliği yarattıklarına ortaya koymuştur. Farklı görüşlerin açığa çıkmasını sağlamadaki amaç ise örgüt içi problemlerin çözümünü kolaylaştırmak ve karar alma mekanizmasının etkili çalışmasını sağlamaktır. Konuya ilişkin verilen bir örnekte, örgüt içinde yeni bir politika oluşturulmasında karar alınması gerektiği için kurul toplanmaktadır. Bu kurulun lideri fikir birliğinin sağlanabilmesi için kurul üyelerinin görüşlerini dinlerken, bu esnada bir üye ortaya çıkan ortak fikirden farklı bir görüşünü dile getirmiştir. Karar alma kurulundaki üyeler, kişinin görüşüne negatif bir tepki vermişlerdir. Liderin ise araya şu sözlerle girdiği belirtilmiştir: “Üyemizin görüşü farklı fakat aynı zamanda oldukça ilginç ve dikkat çekici. Sizden istediğim şimdi bu görüşü beş dakika sessiz kalarak düşünmeniz. Daha sonra bu görüşe ilişkin değerlendirmenizi duymak istiyorum ve bu görüşü tartışmaya açıyorum”. Verilen bu örnekte sadece liderin farklı bir görüşü desteklemesi değil aynı zamanda en doğru kararı alabilmesi için nasıl etkin bir şekilde dinlediği (sessiz kalması) ifade edilmiştir. Konuyla ilgili diğer bir örnek ise tarihe **Küba Füzeleri Bunalımı** olarak geçen olayda, Amerika Eski Başkanı John F. Kennedy'nin oynadığı roldür. Kennedy konuyla ilgili oluşturulan komitenin yaptığı toplantılara katılmayarak komiteyi karar almada özgür bırakmıştır. Bunun nedeni, Kennedy'nin toplantılara bir başkanın eşlik etmesi sonucu bireylerin başkanın duymak istedikleri yönde fikirler ve öneriler sunduklarına ilişkin görüşüydü. Yapılan toplantılara katılan Robert Kennedy, Kennedy'nin yokluğunda yani sessizliğinde komitedeki herkesin eşit bir şekilde söz aldığı, kısıtlanmadıklarını ve kendilerini

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

tamamıyla özgür hissettiklerini belirtmişlerdir. Böylece Başkan Kennedy'nin sessizliği (yokluğu) farklı görüşlerin açığa çıkmasıyla sağlıklı bir tartışma ortamının oluşmasını ve on üç gün süren toplantıların sonunda da olası bir üçüncü dünya savaşının çıkmasını engellemiştir. Bu örnekte dikkat edilmesi gereken her ne kadar Başkan Kennedy toplantılara katılmasa da müttefiklerinin orda olduğu, özellikle de erkek kardeşi Bobby'in Kennedy'nin o toplantıdaki gözü ve kulağı olarak bulunduğu gerçeğidir. Bu örneğe benzer diğer bir örnek ise **Lehman Brothers Yatırım Bankası**'na aittir. Lehman Brothers'ın CEO'su Lew Glucksman kurumun geleceği hakkında yapıcı kararlar alması için ortaklarından oluşan bir grubun toplantılar düzenlemesine izin vermiştir. Glucksman da ortaklarının görüşlerini daha rahat açıklamaları için düzenlenen toplantılara katılmama kararı almıştır. Bu olay, bir öncekinden farklı olarak Gluckman'a bu toplantılar hakkında bilgi verecek her hangi bir yakın arkadaşının (gözcünün) o toplantılarda yer almamasıdır. Glucksman ve müttefiklerinden ayrı yapılan bu toplantılar yapıcı olmakta öte kurumun satılması yönünde bir görüş birliğinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu toplantılardaki Gluckman'ın teşvik amaçlı sessizliği ne yazık ki kurumun geleceğini tehlikeye atmıştır (Bies,2009:161-162).

2.1.3. Düşünme Odaklı Kullanım

Farklı endüstrilerde liderlik üzerine yapmış olduğu araştırmalarda liderlerin sessizliği, bir konuyu derinlemesine düşünme ve öğrenme amaçlı kullandıklarını ortaya çıkmıştır. Bies (2008) yapmış olduğu bir araştırmada, ofisinde 15 dakika boyunca sessizce oturan ve düşünceli bir şekilde camdan dışarı bakan bir proje yöneticisinin tavrını gözlemlemiştir. Proje yöneticisi ayağa kalktığı anda, Bies yöneticinin odasına girerek ne yaptığını sormuştur. Proje yöneticisi her günün sonunda neleri iyi yaptığını, neleri daha farklı yapması gerektiğini ve yarın ne yapacağını düşünmek için kendisine 15 dakikalık bir düşünme/değerlendirme süreci tanıdığını ifade etmiştir. Araştırmanın izleyen bölümlerinde proje bittiğinde ya da projenin büyük bir kısmı tamamlandığında proje yöneticisi, gerçekleştirilen projeden alınan derslerin tartışıldığı ve gelecek projelerin hazırlanmasında faydalı olacak "işlem sonrası inceleme" (post-mortem) olarak adlandırılan bir toplantı düzenler. Bu toplantıda liderler takımın farklı üyeleri bir araya gelerek; birbirlerini sessizlik içinde dinlerken projeden çıkardıkları dersler üzerinde konuşurlar. Bu toplantılarda sessizlik, açıkça konuşmanın ve projeye ilgili hususların anlaşılmasının başlangıcı olmaktadır. Sessizlik burada ayrı bir disiplin gerektiren ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir faaliyet olarak kullanılmıştır (Bies,2009:162).

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

Ayrıca örgütsel öğrenmede sessizliğin önemi oldukça açıktır. Senge (1990)'in öğrenen organizasyonlar çalışmasında “takım bazında öğrenme disiplini” olarak adlandırılan diyalogların kritik unsurlarından biri sessizliktir. Takım üyeleri, öneriler ileri sürebilmek ve konuları anlayabilmek için birbirlerini dinlemeye ihtiyaçları vardır. Sessizliğin dinleme eyleminin bir parçası olduğu açıktır. Bireyler çalışırken, bir durumu değerlendirirken ya da karşısındaki kişiyi dinlerken sessiz kalmaya ihtiyaç duyarlar. Senge (1990) de öğrenme sürecinin merkezinde sessizliğin olduğunu ve takım üyelerinin birbirlerini dinlemeleri gerektiğini özellikle vurgulamıştır (Bies,2009:163).

2.1.4. Gerçek Duygu ve Düşünceleri Saklama Amaçlı Kullanılması: Maskeci Sessizlik

Bu sessizlik türü, insanların açık yüreklilikle konuşamamalarından kaynaklanan, kendini gizleme davranışının sonucu ortaya çıkmaktadır. İnsanların sosyal yaşamdaki yüzleriyle özel yaşamlarındaki yüzleri birbirinden farklı olabilmektedir. İnsanlar bu sessizliği gerçeği ya da gerçek duygularını, politik güdüler nedeniyle saklamayı tercih etmektedirler. Kendini saklama, sessizliğin birçok biçimini alabilir. Sessizlik, zorba davranışlarda bulunan ve büyük bir kesimce kabul görmüş bir yönetici ile başa çıkmak için stratejik olarak kullanılabilir. Bu duruma Ütopya adlı eserin yazarı Thomas More'un Kral 8. Henry ile yaşadığı anlaşmazlık örnek olarak gösterilebilir. Kral 8. Henry'nin kendinden önce tahta bulunan ağabeyinin ani ölümü üzerine ağabeyinin eşi ile evlenmişti. Daha sonra Anne Boleyn'a aşık olan Kral 8. Henry boşanmak istiyordu. Ancak Katolikler'de Papa nikâhı bozmadan boşanma gerçekleşemiyordu. Buna çok sinirlenen 8. Henry önce Oxford ve Cambridge gibi üniversitelerin de aralarında bulunduğu üniversitelerden, boşanmasının dinsel yasalara sözde uygun olduğunu belirten bir ferman kopardı. Sonra da bir yasa çıkararak kendini İngiliz Kilisesinin başı ilan etti. Parlamentoya baskı yaparak bu kanunu çıkararak 8. Henry ayrıca ülkenin ileri gelenlerinin bu yasaya boyun eğeceklerine dair yemin etmelerini istemişti. Ülkenin ileri gelenlerinden biri de Thomas More'du. Kral, More'un desteğini almanın kendisini çok güçlendireceğini biliyordu. Ancak bu andı içmek Thomas More'un vicdanına aykırıydı, More kralı kilisenin başı saymaya yanaşmadı ve olanlara karşı sessiz kalmaya yeğledi. Bunun üzerine kral, 1534 yılında More'u tutuklattı. More çıkarıldığı mahkemede, sessizliğini bozup yemin etmesi için ikna edilmeye çalışıldı. Ancak More inanmadığı bir şey üzerine yalan yemin etmeyi redderek idamı tercih etmişti (Bies,2009:167).

Kendini gizleme amaçlı sessizliğin diğer bir biçimi, dikkat çekmeme davranışını (low profile) içeren pasif ses çıkarmadır. Kendini tamamen iletişime kapatmaktan öte herhangi bir konunun

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

doğruluğunu tartışmamayı, eleştiri yapmamayı, patron/yönetici ile mümkün olduğunca az iletişim kurarak göze batmaktan kaçınmayı ifade etmektedir. Sessizlik sadece pasif olarak değil bazen aktif olarak da kullanılabilir. Örneğin Bies ve Tripp'in 1999 yılında yapmış olduğu araştırmaya katılanlar, zorba davranışlarda bulunan yöneticileri ile başa çıkmak için, aslında onlarla aynı fikirde olmasalar bile katılıyormuş gibi davrandıklarını (aktif/bilinçli) ifade etmişlerdir (Bies,2009:167).

Hewlin (2003)'in "görünüşte uyumluluk" üzerine yaptığı araştırmadaki davranış ile kendini gizleme amaçlı sessizlik kullanımı benzerlik göstermektedir. Hewlin görünüşte uyumluluğu, örgütün değerlerinin çalışanlar tarafından kabul ediliyormuş gibi gösterilerek; sahte bir görüntü yaratılması olarak tanımlamıştır. Çalışanlar sessiz kalarak zorba davranan yöneticilerinin kendileri hakkında uyumlu ve katılımcı çalışanlar olduklarına inanmalarını sağlamaktadırlar. Gizlenme amaçlı sessizlikte, yönetici çalışanları gerçekte olduklarından farklı olarak kurumuna bağlı ve işine sadık çalışanlar olarak gözlemlemekte bu da yöneticilerin kendi yöneticilik anlayışını yanlış değerlendirmelerine sebep olmaktadır. Çalışanların gerçeği ya da kendilerini saklamaları zaman içinde duygusal ve ahlaki olarak kendilerine sıkıntı verebilecektir (Bies,2009:167).

Hewlin (2003:637) ve Bies ve Tripp (1999)'in baskıcı/zorba yönetici ile başa çıkmak için, çalışanın gerçek kişiliğini saklaması ya da maskeleymesi üzerine olan araştırmaları ile Scott (1990)'ın baskıcı rejimlerle halkın başa çıkmak için *sessizlik dilini* kullandıklarını belirttiği çalışması arasında benzerlik olduğu tespit edilmiştir.

2.1.5. Politik Bir Araç Olarak Kullanım: Baskı Kurma, Öç Alma ve Suçlama Yönetimi

Örgütlerdeki sessizliğin merkezinde her zaman güç dinamikleri yer almıştır (Morrison ve Milliken, 2000; Dyne ve diğerleri, 2003). Bies (2009:163) sessizliği güçlü ya da güçsüz olmayla ilişkili olarak kullanılan politik bir araç olarak değerlendirmiştir. Sessizlik ayrıca politik yeteneğin bir anahtarı olarak stratejik kullanıma da sahiptir. Sessizliğin politik bir araç olarak kullanılmasına neden olan faktörler ise biri üzerinde baskı kurma, birinden öç almayı isteği ve suçlandığı zaman bununla başa çıkabilme yolunun sessizlik olarak tercih edilmesidir (Bies,2009: 163)

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

2.1.5.1. Baskı Kurma

Sessizlik sıklıkla hesaplaşma stratejisi olarak kullanılmaktadır. Bu stratejiye sessiz muamele (silent treatment) adı verilmektedir. Birey karşısındaki kişiye tepkisiz kalarak tepkisini göstermektedir. Sessiz muamele, hoşnutsuzluğu ifade etmek için; karşıdaki kişiyi görmezden gelmeyi ve o kişiyle konuşmamayı içermektedir. Sessiz muamele sadece işyerindeki ilişkilerde değil, diğer kişiler arası ilişkilerde (evlilik ya da arkadaşlık gibi) de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Bies,2009: 164).

Sessizlik politik bir araç olarak diğerlerinin üzerinde otorite kurmak için kullanılabilir. Yöneticiler ve liderler aslında kasıtlı olarak, endişe içindeki insanları kontrol altında tutmak ve insanlara korku vermek için sessizliği kullanabilmektedir. Sessizliğin insanlar üzerinde baskı aracı olarak kullanılması, örgütsel politikaların karanlık tarafına örnek olmaktadır. Örnek olarak bir yöneticinin bu kullanım biçimi ile ilgili ifadesi şöyledir: “Ben sessizliği insanları kontrolüm altında tutmak için kullanıyorum. Onları bu belirsizliğin içinde tuttuğça; onlardaki korku ve endişe duygusu artıyor. İnsanlar asla benim ne beklediğimi ve onlardan ne istediğimi bilemiyorlar bu onları şaşırtıyor, dengelerini bozuyor. Bundan hoşlanmıyorlar ama ne fark eder çünkü ben bundan hoşlanıyorum.” (Bies,2009: 163).

2.1.5.2. Öç Alma

Öç alma amaçlı sessizliğe, yaşanan küçük zorbalıkların (petty tyrant) neden olduğu söylenebilir. Öç alma amaçlı sessiz kalan kişilerin zihninde, yaşadıkları deneyim sonucu; ilahi adaletin (poetic justice) yerini bulacağına ilişkin bir algı oluşmaktadır. Danışmanlık firmasında yöneticilik yapan bir kadının yaşadığı olay bu duruma örnek oluşturmaktadır (Bies,2009:165):

“Üst düzey yöneticimizle her zaman, gündemimizde olan konuların tartışıldığı toplantılar yapardık. Patronum benden rapor hazırlamamı ister ve daha sonra raporun kapağını kendi adını taşıyan bir kapakla değiştirerek kendisininmiş gibi sunardı. Üst düzey yöneticinin yönelttiği soruları da hazırlamış olduğum rapordan yanıtlardı. Sonra bir gün üst düzey yöneticiye sunumun olduğu bir zaman benim tatile çıktığım döneme rastladı. Toplantıda üst düzey yönetici her zamanki gibi patrona sorular yönelttiği zaman, hiçbirine yanıt alamaması beklenmedik bir durum yarattı. Bu durumu araştıran üst düzey yönetici üstümün işine son verdi ve beni onun yerine getirdi. Firmadaki herkes bunun ilahi adaletin bir göstergesi olduğunu düşündü. Bu durumla ilgili savaşta sessizliğim beni galip getirdi.”

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

Sessizlik, karşısındaki kişiye misilleme yapma ve ondan öğ alma amaçlı ve insanları bulunduğu çevreden izole etme niyetiyle de kullanılmaktadır. Bies'in liderlik üzerine yaptığı araştırmalarda bir fabrika üst yöneticisiyle yaptığı görüşmedeki yöneticinin şu sözleri bu konuya örnek olmaktadır: "Ben karar verirken herkesin masada olmasını isterim. Biz konular üzerinde düşünür ve tartışırız. Bir karar için tartışma yapılırken, görüş bildirme en uygun zamandır. Fakat yöneticilerimden biri, fikir beyan ederken kendini kimsenin olmadığı bir yerdeki peygamber gibi görüyordu. Bu da toplantıda oluşması gereken fikir birliğini bozuyordu. Bu yöneticinin kendi işlerini, grubun işlerinin üstünde görmesinden sağlıklı bir tartışma ortamı da oluşmuyordu. Bu nedenle bu kişiyi toplantı dışında bırakma kararı aldım. Başka toplantılara davet etmedim ve toplantı sonrasında da kendisine herhangi bir bilgilendirmede bulunmadım. Daha sonra diğer kurul üyelerinden de kendisini takım dışı bırakmasını talep ettim. Yaptığım bu muameleden bir hafta sonra kendisi bu durumu ve nedenlerini anladı. Yöneticim şimdi bir takım oyuncusundan daha fazlası..." Sessiz kalarak tepki vermek, Kip Williams'ın yapmış olduğu toplumdaki uzaklaştırma/dışlama (ostracism) çalışmaları ile de tutarlılık göstermektedir. Williams'ın yapmış olduğu bir araştırmaya katılan Amerikalıların üçte ikisi sevdiği birine sessiz muameleyi uyguladıklarını bildirmişlerdir. Sessiz muamele, bu davranışa maruz kalanlar üzerinde olumsuz etkilere sahip olan bir davranış şeklidir (Bies,2009:165).

2.1.5.3. Suçlama Yönetiminde Kullanılması

Kötü haberleri iletme konusundaki isteksizlik yaygın olarak görülen bir sessizlik davranışıdır. Bu isteksizlik ya da sessizlik Tesser ve Rosen (1975) tarafından "Mum Etkisi" olarak adlandırılmıştır. Suçlama yönetimindeki sessizlik ise stratejik olarak kişileri kötü haberlerden ya da suçlamalardan koruma amaçlıdır. Bu sessizlik türü liderler ve güç otoritelerince kasıtlı olarak yaratılmaktadır. Buna inandırıcı reddedilebilirlik (plausible deniability) denmektedir. Kurumsal uygulamada inandırıcı reddedilebilirlik, hesap verme ve suçlamadan korunma için kullanılmaktadır. Örneğin, 2003 yılında Beyaz Saray Eski Danışmanlarından Lewis Libby hakkında Amerikan yasalarını ihlal edecek şekilde CIA ajanının kimliğini basına sızdırmasının ortaya çıkmasının ardından görülen mahkemede, Libby'in suçsuz olduğunu ve konuyla ilgili bir bilgisinin olmadığını söylemesi (gerçekçi inkar - inandırıcı reddedilebilirlik) üzerine mahkeme Libby hakkında görevini kötüye kullanma, yeminli yalan ifade verme ve mahkemede heyeti yanıltarak soruşturmanın işleyişini engellemeye çalışmaktan yeniden dava açmıştı. Duruşma salonunda, kararın açıklanması ardından Lewis Libby bir tepki göstermemişti. Görülen davalarda Libby'nin tepkisiz kalması, suçlama yönetiminde kişinin

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

kendisini korumak için sessiz kalmasına bir örnektir (Bies,2009:166;http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070307_libby_verdict.shtm), 17.12.2017).

3. DIŞLAMA (OSTRACISM)

Dışlamanın örneklerine medyada, örgütsel ortamlarda ve bireylerin kişisel deneyimlerinde sıkça rastlanmaktadır. Örneğin 1997’de Avusturalya Brisbane’deki bir gazetenin başlığında yöneticinin çalışanına sessiz muamele (silent treatment) yaptığı, bir yılı aşkın süredir yöneticinin çalışanı ile konuşmadığı ya da ona bakmadığı iddiası ile açılan davaya yer verilmiştir. Bir başka örnek, Amerika Kentucky’de iki çalışan arasında meydana gelen kavga sonucu çalışanlardan biri diğerine birkaç ay boyunca sessiz muamele uygulaması ile ilgilidir. Williams’ın çalışanlarla yaptığı görüşmeler sonucu, dışlanmaya maruz kalan çalışanın kendini çok kötü hissettiği, hasta olmasa bile hastayım deyip izin almayı ??düşündüğü ve işten ayrılmanın bile aklına geldiğini ortaya çıkmıştır (Lustenberger ve Williams, 2009:245-246).

3.1. Dışlama Tanımı ve Ayrımı

Dışlama diğer adıyla ostracism; Yunan dilinde ostrakismos adı verilen vatandaşlara sunulan tercihli bir uygulamadan gelmektedir. Ostracism, Antik Yunanda demokrasiyi koruyucu güç anlamına geliyordu. Seçmenler, liderliği tehdit eden birini sıklıkla da bir önceki lideri, Atina’dan on yıllığına uzaklaştırıyorlardı. Uygulama, vatandaşların ostraka (Ostraka Yunanca’da zamanla ostrakon, ostrakismos ve ostracism olarak türemiştir), adı verilen kırık çömlek parçalarına uzaklaştırmak istedikleri kişinin adını yazmaları ile yapıyordu. Uzaklaştırma, devlete veya potansiyel lidere tehdit oluşturduğu düşünülen bir kişiye karşı alınan bir önlem olarak değerlendiriliyordu. Uzaklaştırma ile Atina dışına gönderilen birey, on yıllığına sessizliğe ve yalnızlığa mahkum ediliyordu (Lustenberger ve Williams, 2009:248).

Dışlamanın kökeni Antik Yunan’a dayansa da Williams (2007:427), tüm sosyal hayvanların, kabilelerin, okul bahçesindeki çocukların ve çiftlerin arasında, modern hukuk ve de örgütlerde de dışlamanın yaşandığına dikkati çekmiştir. Williams (2007:429) dışlamayı, bir kişinin ya da grubun diğer kişi ya da grubu görmezden gelmesi ya da dışarıda bırakması olarak tanımlamıştır. Dışlamada, dışlama eylemini yürütenden kaynak (source) ya da fail (perpetrator) olarak bahsedilirken; dışlama eylemine maruz kalanlardan ise hedeftekiler (targets) ya da kurbanlar (victims) olarak bahsedilmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar çalışmalarında sosyal dışlanma (social exclusion) ve reddedilme (rejection) gibi dışlama ile benzerlik gösteren alternatif

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

kavramları da çalışmalarında kullanmaktadırlar (Williams 2007:427; Lustenberger ve Williams, 2009:249). Sosyal dışlanma genellikle hedefi yalnız bırakma ve diğerlerinden izole etme ile gerçekleşirken bazen ise kaynak tarafından resmi bir açıklama sonrasında gerçekleşmektedir. Reddedilme ise bir etkileşim periyodu sonrasında bir kişi ya da grubun istenmediğinin açıkça bildirilmesidir. Williams kavramların benzer oluşumlar gösterme eğiliminde olduğunu ve literatürde hangi kavramın ne zaman kullanılacağına ilişkin bir görüş birliğinin olmadığını belirtmiştir. Buna ilaveten dışlama, sosyal dışlanma ve reddedilme arasında ne deneye dayanan bir ayırım ne de kuramcılarının kullanmayı tercih ettikleri özel bir ifade ayırımı bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında bu kavramların birbirleriyle değiş tokuş yapılarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür.

Lustenberger ve Williams (2009:249) dışlamanın ne olduğunu açıklamak için dışlamanın ne olmadığına açıklık getirmenin önemine değinmişlerdir. Sözlü anlaşmazlık, göze çarpan öfke, sataşma, aşağılama, zorbalık ve saldırganlık gibi diğer istenmeyen davranışlar ile dışlama arasında önemli kavramsal bir ayırım olduğuna dikkati çekmişlerdir. Bu davranışlar ile dışlama arasındaki temel farklılık, dışlamada olduğu gibi diğer davranışlarda kaynağın hedeftekini görmezden gelmesi ya da dışarıda bırakmak zorunda olmamasıdır. Dışlama doğası gereği, hedefteki birey ile muhatap olma ya da etkileşimdeki ilgi azalmasıyla başlayan bir davranıştır. Dışlama her ne kadar resmi bir ifade olmadan önce gerçekleşebilmesine rağmen hedefteki birey dışarıda bırakılmış ve üstelik dışlanan birey, diğerlerinin ilgi odağıyken toplum dışına itilmiş olabilir. Bu kavramsal ayırım bazı deneysel çalışmalarda da kabul görmüştür. Zadro, Williams ve Richardson (2005:140)'ın yapmış olduğu deneyde, dışlamayı tecrübe etmişler ile sözlü tartışmaya maruz kalanlar üzerindeki etki araştırılmıştır. Deneyin sonucuna göre dışlamaya maruz kalan bireylerin, sözlü tartışma yaşamış bireylere göre daha çok sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. Araştırmacılar dışlamaya maruz kalan bireylerin tepkileri ile sözlü tartışma gibi diğer istenmeyen sosyal davranışlara maruz kalanların tepkilerinin ve yaşadıkları süreçlerin aynı olmadığına da dikkati çekmişlerdir.

3.2. Dışlama ve Sessizlik Arasındaki İlişki

Williams (2007:427) dışlamanın, tipik olarak insanları dışta bırakma ya da yok sayma olduğunu belirtmiş; yok sayma ve dışta bırakma boyunca ortaya çıkan bir dizi tepkimelerin nitelik kattığı bir süreç olduğuna dikkati çekmiştir. Sommer ve diğerlerine (2001: 232) göre bireylerin dışlama yapmasının altında, karşı tarafı cezalandırma ya da incitme; çatışma süresince

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

düzensizlikten, suçluluk duygusundan kaçınma ve tartışmayı yatıştırmak için mola verme gibi nedenler yatmaktadır.

Örgütlerde dışlama, sessizliğin bir başka yaygın bir biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sessizlik, birini dışlama ya da görmezden gelmede anahtar rol oynasa da dışlama eylemi çoğunlukla sözlü iletişim yetersizliğinden daha fazlasıdır. Dışlama bireyin başka bir bireye sadece sessiz tutumunu değil, o bireyin tamamıyla görmezden gelinmesi ile ilgilidir. Dışlama ayrıca bireyi kendinden uzaklaştırmayı ya da bireyin fiziksel varlığından kendini gizlice sakınmayı da içeren bir kavramdır (Lustenberger ve Williams, 2009:246).

Van Dyne ve diğerleri (2003) yapmış oldukları çalışmalarında sessizliği kabullenici, savunucu ve pro-sosyal sessizlik olmak üzere üçe ayırmışlardır. Sessizliğin tüm biçimlerinde, farklı nedenlerle kasıtlı olarak hedeften bilgiyi saklı tutma vardır. Aslında dışlama ve örgütsel sessizlik aynı duyu üzerine odaklanmaktadır. Araştırmacılara göre iki kavram arasındaki majör farklılık, dışlamayı araştıranların sessizliği, bireyi sosyal olarak dışlama ya da görmezden gelme olarak değerlendirmeleridir. İkinci farklılık ise sessizlik davranışı türlerinin hiçbirinde, sessizlik nedeni olarak hedefin dışlanmasına ilişkin bir ibarenin ya da yer almamasıdır. Aslında örgütlerdeki dışlama eyleminde çalışanların sessizliği kullanma biçimlerine (öç alma, misillme yapma) paralel olarak sessizliğin çalışanları istenmeyen bir davranıştan vazgeçirme ya da öç alma amaçlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Van Dyne ve diğerlerinin çalışmaları kapsamında dışlamanın, iş süreçlerini etkileyen diğer potansiyel bir sessizlik nedeni olduğu ileri sürülebilir (Lustenberger ve Williams, 2009:252).

Dışlama ve sessizlik arasındaki diğer bir fark ise kavramların iş süreçleri ile ilgili bağlantılarıdır. Yönetim alanında sessizlik ile ilgili yapılan tüm çalışmalar, iş ile ilgili durumlardaki çalışanların sessizleşmesini içermektedir. Ancak örgütsel dışlama, örgütsel sessizlik gibi sadece iş süreçleri ile ilgili olmak durumunda değildir. Örgüt içi dışlama, örgütlerdeki profesyonel ya da bireysel tüm sosyal etkileşimleri içermektedir. Dışlama, şirket pikniğinde başlayıp, öğleden sonraki bütçe toplantısında sürüyor olabilir. Sabahleyin günaydın dememek, sorulara cevap vermemek ve e-mailleri yanıtlamamak gibi davranışların iş süreçleriyle birebir ilgisi bulunmayabilir, kişisel ya da algısal bir durumdan kaynaklanabilir.

Sessizlik ve dışlama arasındaki son ayrım ise bireylerin yaşanan durum hakkındaki algılamalarıdır. Ferris ve diğerleri (2008:1348) dışlama konusunda, bireyin dışlamaya ilişkin zihinde oluşan algının önemine dikkat çekmişlerdir. Dışlama, diğerlerini görmezden gelmek ya

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

da dışarıda bırakmak için katı bir şekilde sessizliği kullanır. Dışlama davranışında dikkat edilecek nokta, kaynak tarafından gerçekleştirilen ve hedef tarafından algılanan davranışının aslında ne olduğudur. Örneğin bir yönetici, çalışan ya da çalışanlarını dışlamaya karar verebilir. Bu durumu, dışlama olarak çalışanların (hedeftekiler) fark etmemesi oldukça mümkündür. Bununla beraber yönetici dışlama davranışını göze batar şekilde gerçekleştirirse dahi çalışanlar bu davranışı dışlama olarak algılamayabilir. Aksi durumda, çalışanlar dışlandıklarını hissettikleri zamanda aslında kimse onları kasıtlı olarak dışlamamış olması da mümkündür. Örneğin aynı çalışanlar yöneticilerinin bir iş günü süresince kendilerini görmezden geldiğini düşünebilir ama yönetici aslında üzerinde çalıştığı dosyalar, yaptığı toplantılar ve konferans bağlantılarından boğulmuş ve etrafındakilere dikkatini verememiş olabilir. Dışlama davranışında, bireylerin kişilik yapısı (alınan olma, hassasiyet, şüphencilik, paranoya vb.), olayları değerlendirme ve konulara yaklaşımları önem taşımaktadır. Bu bağlamda dışlama olarak algılanan kasti olmayan bir sessizlik davranışının, aslında kasıt içeren bazı davranışların üzerini örtebildiğini söylemek mümkündür (Lustenberger ve Williams, 2009:250,252).

Dışlama ile ilgili deneysel çalışmalardan biri, Williams ve diğerleri (1998:125-127) tarafından yapılmıştır ve araştırmalarında katılımcılara sessiz tepki davranışına maruz kaldıklarında ne hissettiklerini anlatmaları ve sessiz tepki gören ya da gösterenlerden bu davranışı tarif etmeleri istenmiştir. Bu araştırmaya katılan 48 katılımcı bu sorularla ilgili toplamda 152 ayrı davranış listelemişlerdir. En sık belirtilen ifadeler ise şu şekilde sıralanmıştır:

- % 73 göz temasından kaçınma
- % 54 konuşmama (sessizlik)
- % 42 bilinçli olarak görmezden gelme
- % 40 tüm iletişimi kapama
- % 40 herhangi bir soruya ya da tartışmaya yanıt vermemedir.

Günümüzdeki araştırmalara göre dışlama, örgütlerde görülen sessizlik örneklerinden biri (örneğin işte birine sessiz tepki göstermek) ya da sessizliğe neden olan olası davranışlardan biridir. Örneğin bireyler konuştuklarında dışlanacakları korkusu nedeniyle sessiz kalmayı tercih edebilirler. Morrison ve diğerlerinin (2003:13) yapmış olduğu araştırmanın sonucuna göre sessizliğin nedeni olarak gösterilen ikinci en yaygın faktör, ilişkileri zedeleme/yıpratma korkusudur. Çok sayıdaki katılımcı (%27,5) işle ilgili konu ya da problemler hakkında

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

konuşmayı, işle ilgili bilgilerini paylaştığı veya iş yapmakta güvendiği insanlarla olan ilişkilerini zedeleyebilme ihtimalinden, tehlikeli olarak nitelendirmektedir. Eğer belli bir konu ya da kişi (yöneticiler ya da meslektaşlar) hakkında konuşurlarsa insanların güvenini kaybedeceklerini, uzun süreli ilişkiler geliştiremeyeceklerini ya da grup/toplum dışına itileceklerini düşünmektedirler. Bu nedenle bireyler, çalıştıkları işyerindeki arkadaşları tarafından dışlamamak için çoğu kez insanların duymak istedikleri şekilde konuşmakta, kendi gerçek düşüncelerini ifade edememekte ve çoğu kez de sessiz kalmayı tercih etmektedirler (Perlow ve Williams, 2003; Edwards, Ashkanasy ve Gardner, 2009:100).

4. SONUÇ

Dışlama, insan yaşamının her adımında açıkça, çok sayıda ve devamlı olarak karşılaştığı bir olgudur (Jang ve Treadway,2016:1). Örneğin Williams (2007:429)'a göre yolda yürürken birini görmemiz ya da görmezlikten gelmemiz, hatta asansörde karşılaştığımız insanlara selam verip vermemiz bile dışlamadır. Dışlama aynı zamanda işyerlerinde, bir çalışanın yanında onun davetli olmadığı bir buluşmadan söz etme, bir toplantı esnasında bir ya da birkaç birey dışındakinin aralarında mesajlaşmaları ya da şakalaşmaları, bir mailin (bireyin ilgili olması durumunda) diğer çalışanlardan hariç tutularak bireye gönderilmemesi, bir odaya girildiğinde konunun değiştirilmesi ya da aniden sessizleşilmesi gibi şekillerde yaşanmaktadır. Dışlama bireyin olumlu ilişkiler geliştirmesini, işte başarılı olmasını, iş yerinde olumlu itibar yaratma ve sürdürme yeteneğini negatif yönde etkilemektedir ve bireye fiziksel acı niteliğinde bir psikolojik acı vermektedir (Williams, 2007: 432).

Sessizlik de dışlama olgusu gibi insan yaşamında var olan ve insan iletişiminin vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir. Sessizlik farklı disiplinlerde inceleme konusu olmuş ve sessiz kalmanın bazı durumda iyi, bazı durumlarda ise bireyin hem kendisine ve hem de çevresine zarar verdiği görülmüştür. Sessizlik, bir davranışsızlık durumu olduğu için dışarıdan anlaşılması oldukça güçtür. Bir çalışan sessiz kaldığında; çalışanın söyleyecek bir şeyinin olmamasından mı, diğerleri ile fikir birliğinde olduğundan mı yoksa aynı fikirde olmadığından mı, güvenli hareket etmek istediğinden mi yoksa korkudan (işten atılırim, yanlış anlaşılırim, bilgisizliğim anlaşılır, ceza alırım, dışlanırım vb.) mı konuşamadığını anlamak ve değerlendirmek oldukça zordur. Sessizlik ayrıca doğası gereği başka olguların nedeni olabildiği gibi aynı zamanda başka olguların sonucu da olabilen çift yönlü bir özelliğe sahip bir davranıştır. Bu bağlamda örgütlerde yaşanan dışlama ve sessizliğin arasındaki ilişki kavramsal

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

olarak incelenmiştir. Dışlama ve sessizlik davranışlarının özelliklerine bakıldığında kavramların birbiriyle benzeyen ve ayrılan yönlerinin olduğu görülmüştür.

Sessizlik, çalışanların tamamen kendilerinden kaynaklanan, bilinçli ve kasıtlı olarak gösterilen bir davranış olabildiği gibi, örgüt içerisindeki yönetim şekli, örgüt kültürü ve yöneticilerin tutumları gibi nedenlerle çalışanların sessizliğe zorlandığı bir durum da olabilirken; dışlama sessizliğe göre daha bireysel ve özellikle de bireyin algılamasına bağlı bir durumdur.

Sessizlik bireylerin, örgütsel durumlarla ilgili davranışsal, bilişsel ve duygusal yorumlarının bir bölümünü ya da tamamını bir takım nedenlerle kendilerine saklamaları iken; dışlama yapılmasındaki amaç bir fikrin saklanması olmayabilir. Başka bir deyişle dışlama, örgütsel sessizlik gibi sadece iş ile ilgili konularda olmak durumunda değildir. Kişisel olarak birinden hoşlanmama, kendisinden ya da gruptan farklı olma, bireyin yalnızlıktan hoşlanması, tehdit oluşturuyor olması gibi faktörler hedefi dışlamada etkin olabilir.

Sessizlik işyerinde aşırı bilgi yığılmasını, çatışmaları engellemesi ve örgütsel öğrenmeyi sağlaması açısından faydalı olabilirken; çoğu zaman farklı görüşlerin ifade edilememesi nedeniyle gelişimi engellediği ve sorunların bastırılıp büyümesine neden olmasıyla da zararlı bir hal alabilen bir kavramdır. Dışlama ise örgütlerde istenmeyen, çalışanı fiziki ve ruhsal olarak olumsuz etkileyen, örgüt içi istenmeyen bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışlama ile çalışanın kendisine ve çevresine olan güveni azalır, duygusal tükenmişlik, yüksek düzeyde kaygı ve stres yaşar, verimliliği düşer ve de kuruma bağlılığı zarar görür.

Jensen (1973)'in sessizlik ile ilgili oluşturduğu fonksiyonlar açısından iki olguyu incelediğimizde (Aktaran: Pinder ve Harlos, 2001:338) şu çıkarımlarda bulunabiliriz. Sessizlik, insanları hem bir araya getirebilir hem de birbirlerinden uzaklaştırabilir ama dışlama insanları sadece birbirinden uzaklaştırır. Sessizlik, insan ilişkilerini hem düzeltebilir hem de iletişimsizlik nedeniyle zarar verebilir. Dışlama ise insan ilişkilerine zarar veren bir olgudur. Sessizlik bilgi sağlayabildiği gibi aynı zamanda bilgiyi gizleyebilir. Dışlama ile iletişim kesildiği için sadece bilgi gizlenmiş olur. Sessizlik kabul etmenin, boyun eğmenin bir göstergesi olabileceği gibi aynı zamanda isteksizliğin bir dışa vurumu ya da muhalif bir yaklaşım tarzı olabilir. Dışlama ise kabul etmeyi gösteren bir olgu değildir, muhalif ya da istenmeyen kişileri çevreden uzaklaştırmanın bir yoludur.

Çalışan sessizliği ve dışlama arasındaki ilişkiye bakıldığında ikisinin de temel özelliği sözlü iletişimden mahrumiyettir. Dışlama, çalışan sessizliği içinde özel olarak sınıflandırılmamıştır

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

ama özelliği gereği diğer sessizlik davranışları (kabullenici ve pro-sosyal) ile ilgili olmadığını, savunucu sessizlik davranışı ile (arkadaşlarının ya da yöneticisinin desteğini kaybetme ya da dışlanma korkusu) ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışanların sessizliği kullanma biçimlerine baktığımızda ise çalışanların karşısındaki bireye misilleme yapma veya ondan öğ alma, ona acı çektirme amaçlı sessizliği politik bir araç olarak kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda Lustenberger ve Williams (2009)'un ileri sürdüğü gibi dışlamanın, iş süreçlerini etkileyen, potansiyel olarak diğer bir sessizlik nedeni olduğunu ve örgütlerde dışlamanın, sessizliğin bir başka yaygın biçimi olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak, sessizliğin dışlama yoluyla nasıl bir güç aracı olarak kullanılabilceği ve sosyal olarak kabul edilmemenin bireylerde yaratacağı sıkıntıların daha iyi anlaşılması için bu konuda daha fazla ve özellikle alan araştırmasına dayalı çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

Acaray, A. ve Şevik, N. (2016). Kültürel Boyutların Örgütsel Sessizliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34(4) 1-18.

Bies, R. J. (2009). Sounds of Silence: Identifying New Motives and Behaviors, Greenberg ve Edwards (Editör), Voice and Silence in Organizations, (157-172), United Kingdom: Emerald Group Publishing.

Brinsfield, C.T., Edwards M.S. ve Greenberg J.(2009). Voice and Silence in Organizations: Historical Review and Current Conceptualizatio, Greenberg ve Edwards (Editör), Voice and Silence in Organizations, (3-33), United Kingdom: Emerald Group Publishing.

Çakıcı, A. (2010). Örgütlerde İş Gören Sessizliği, Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz?, Ankara, Detay Yayıncılık.

Detert J.R. ve Burris E.R. (2007). Leadership Behaviour and Employee Voice: Is The Door Really Open?, Academy of Management Journal, 50(4), 869-884.

Edwards, M., S., Ashkanasy, N., M., ve Gardner, J. (2009), Voice and Silence as Observers' Reactions to Defensive Voice: Predictions Based on Communication Competence Theory, Edwards (Editör), Voice and Silence in Organizations, (83-111), United Kingdom: Emerald Group Publishing.

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

Ellis, J., B. ve Van Dyne, L. (2009). Voice and Silence as Observers' Reactions to Defensive Voice: Predictions Based on Communication Competence Theory, Greenberg ve Edwards (Editör), Voice and Silence in Organizations, (37-61), United Kingdom: Emerald Group Publishing.

Erenler, E. (2010). Çalışanlarda Sessizlik Davranışının Bazı Kişisel ve Örgütsel Özelliklerle İlişkisi: Turizm Sektöründe Bir Alan Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Eroğlu, A. H., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U. C., (2011). Sessizlik Girdabı Ve Bağlılık İkilemi: İş Gören Sessizliği İle Örgütsel Bağlılık İlişkisi Ve Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 16(2), 97-124.

Ferris, D.L., Brown, D. J., Berry, J. W. Ve Lian, H. (2008). The Development and Validation of the Workplace Ostracism Scale”, The Journal of Applied Psychology, 39, 1348-1366.

Hewlin, P. F. (2003). And the Award For Best Actor Goes to ...: Facades of Conformity in Organizational Settings, Academy of Management Review, 28(4),633-642.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070307_libby_verdict.shtml, 17.12.2017.

105

Jang,J. ve Treadway, D.C. (2016). A Social Influence Interpretation of Workplace Ostracism and Counterproductive Work Behavior, Journal of Business Ethics, Netherlands: Springer, 1-13.

Kish-Gephart, J. J., Detert, J. R., Trevino, L. K., & Edmondson, A. C. (2009). Silenced by fear: The nature, sources and consequence of fear at work. Research in Organizational Behavior, 29, 163-193.

Knoll, M. & Van Dick, R. (2013). Do I Hear the Whistle...? A First Attempt to Measure Four Forms of Employee Silence and Their Correlates. Journal of Business Ethics, 113(2), 349–362.

Lustenberger, D. E.. ve Williams, K.D. (2009), Ostracisim in Organization, Greenberg ve Edwards (Editör), Voice and Silence in Organizations, (245-272), United Kingdom: Emerald Group Publishing.

Morrison, E.W. ve Milliken, F.J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in A Pluralistic World, Academy of Management Review, 25(4), 706-725.

**DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA
BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ**

Morrison, E.W., Milliken, F.J. ve Hewlin, P.E. (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues That Employees Don't Communicate Upward and Why, *Journal of Management Studies*,40(6), 1-35.

Perlow, L. ve Williams S. (2003). Is Silence Killing Your Company? Çevrimiçi, <https://hbr.org/2003/05/is-silence-killing-your-company>

Pinder C.C. ve Harlos K.P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence As Responses to Perceived Injustice, *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20: 331-369.

Robbins, S., P. ve Judge, T., A.(2007). *Organizational Behavior*, New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Sarıbay, B. ve Kayalı, C. A. (2016). Çalışan Sessizliğinin Kültürel Değerlerle Olan İlişisini Belirlemeye Yönelik İzmir İli Kamu Kuruluşlarında Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 16(3): 531-540.

Sommer, K.L., Williams, K.D., Ciarocco, N. J. ve Near, J.P. (2001), When Silence Speaks Louder than Words: Explorations into the Intrapsychic and Interpersonal Consequences of Social Ostracism. *Basic and Applied Social Psychology*, 2, 225-243.

Şehitoğlu, Y. ve Zehir, C. (2010). Türk Kamu Kuruluşlarında Çalışan Performansının, Çalışan Sessizliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Bağlamında İncelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(4), 87-110.

Van, Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I.C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, *Journal of Management Studies*, 40(6),1359-1392.

Williams, K.D. (2007). Ostracism, *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.

Williams, K.D., Shore W. J. ve Grace, J. E. (1998). The Silent Treatment: Perceptions of its Behaviors and Associated Feelings. *Group Processes and Intergrup Relations*, 1, 117-141.

Yalçınsoy, A. (2018). Algılanan Örgütsel Sessizlik ve İşgören Sessizliği Davranışının İşgören Performansına Etkisinin Analizi, *The Journal of Social Science*, 2(3),1-11.

DIŞLAMA (OSTRACISM) İLE ÇALIŞAN SESSİZLİĞİ VE ÇALIŞANLARIN SESSİZLİĞİ KULLANMA BİÇİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KAVRAMSAL OLARAK İNCELENMESİ

Yeşilaydın, G. ve Bayın, G. (2015). Türkiye’de Örgütsel Sessizlik İle İlgili Yapılan Araştırmalara Yönelik Literatür İncelemesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(4),103-120.

Yetim, B.ve Eriğüç, G. (2018). Sağlık Çalışanlarında Sessizlik ile İlgili Yapılan Çalışmalara Yönelik Bir İnceleme, İş ve İnsan Dergisi, 5(1), 19-32.

Zadro, L., Williams, K.D. ve Richardson, R. (2005). Riding the “o” Train: Comparing The Effects of Ostracism and Verbal Dispute on targets and Sources. Group Processes and Intergrup Relations, 8, 125-143.